

นาถกรณธรรม ๑๐ กัณฑ์

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์น้อมถวาย
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(องค์จำเริญมหาเถร)

สกลมหาสังฆปริณายก

วัดมกุฏกษัตริยาราม

ในงานฉลองสมโภช ในพระบรมราชูปถัมภ์

วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๑

294.315
ส 247๖

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
จันทบุรี

นาถกรณธรรม ๑๐ กัณฑ์

มูลนิธิมหาวิทยาลัย พิมพี่น้องมอวาช
สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช
(ญูจายิมหาเถร)

สกลมหาสังฆปริณายก

วัดมกุฏกษัตริยาราม

ในงานฉลองสมโภช ในพระบรมราชูปถัมภ์

วันที่ ๑๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๑

กรมศิลปากร

กรุงเทพฯ

พ.ณ. ๐๑ นว. ๒๕๐๑

กระทรวงมหาดไทย

กรมศิลปากร

เลขที่

๐๑

(๐๑๐๐๐๐๐๐)

เลขหมู่

291.315

กรมศิลปากร

๒๕ ๒๕๐๑

กรมศิลปากร

เลขทะเบียน

๒ ๓๒ ๒ ๕๕๕๕ ๖๖

กรมศิลปากร

๕๕๕๕ ๕.๕.๕๕๕๕ ๕๕๕๕ ๕๕๕๕

ในงานมหกรรมฉลองสมโภชครบร้อยปี แห่งการสถาปนา
วัดมกุฏกษัตริยาราม พระอารามหลวง คณะศิษยานุศิษย์
และผู้เคารพนับถือ ในเจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (อุฎฺธายีมหาเถร) สกลมหาสังฆปริณายก
ปรารภการฉลองชนมายุ ๗๐ พรรษา และฉลองสมโภช ในการ
ที่ได้รับพระราชทานสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช งานฉลอง
สมโภชทั้งนี้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์

∴ มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ระลึกใน
พระคุณูปการที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ได้เป็นผู้ปฏิบัติงาน
ของมหามกุฏราชวิทยาลัย ในวัตถุประสงค์ส่งเสริมการศึกษาและการ
เผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นเวลานาน จนทรงดำรงตำแหน่งนายก
กรรมการมูลนิธิ ฯ ในปัจจุบัน จึงพิมพ์หนังสือนาถกรรมธรรมถวายเป็น
เพื่อทรงแจกในงาน

หนังสือนาถกรรมธรรม เป็นสำนวนเทศนาโวหารที่เจ้าพระคุณ
สมเด็จพระสังฆราช ทรงรจนาและพิมพ์มาหลายครั้ง ครั้งหลังที่สุดพิมพ์ในงาน
ฌาปนกิจโยมบิดา มีอรรถรส นำให้ผู้อ่านรู้จักสร้างนาถะ ที่พึงทั้งทาง
คติโลกคติธรรม ให้แก่ผู้ปฏิบัติตามแนวของพระพุทธศาสนา ด้วยวิธี
สร้าง ศีลสมบัติ พหุสูตร สกัตรับฟังให้มาก คบแต่กัลยาณมิตร วาง่าย
สอนง่ายในทางดี หมั่นขยันเอาใจใส่ในกรณียะ ปราารถนาในทางชอบ
ธรรม ละชั่ว ทำดีให้เป็นล่ำเป็นสัน ด้วยความเพียร รู้จักสันโดษพอใจ
ในสิ่งที่เพียรหามาได้ให้เหมาะสม ชุ่มสดีมีความยับยั้ง จดจำสิ่งที่คิดกิจที่
ทำ อบรมปัญญาความรอบรู้ทั้งคติโลกคติธรรม ย่อมนำตนเองให้มีที่พึ่ง
ซึ่งชื่อนาถกรรมธรรม ๑๐ ประการ

ขออำนาจแห่งกุศลจิตที่ทรงบำเพ็ญ เป็นนิทานหิตะ
ประโยชน์อันไพศาล ประกอบด้วยเดชานุภาพของพระศรีวิรัตน-
ศรัย ได้อภิบาลเจ้าพระคุณสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระ
สังฆราช (อุฎฺธายิมหาเถร) ทรงประสิทธิ์พระสติวิปลาคี
ทิพัฒน์มงคล ทรงเจริญพระชนมายุ วรณะ สุขะ พละ
เป็นหลักเป็นประธานแห่งคณะสงฆ์ เป็นมิ่งขวัญเนืองนาบุญของ
พุทธศาสนิกชน ออกงามไพบูลย์ยิ่งในพระพุทธศาสนาตลอด
กาลนาน เทอญ.

มหามกุฏราชวิทยาลัย

มกราคม ๒๕๑๓

นาถกรรมธรรมที่ ๑

ศีล

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สนาถา ภิกฺขเว วิหรต มา อนาถา ทุกฺขํ ภิกฺขเว อนาโธ
วิหรติ ทสฺยิเม ภิกฺขเว นาถกรรมา ธมฺมาติ ฯ

วันนี้เป็นวันอุฎฐมีคติที่ ๘ แห่งกาฬปักข์ คือข้างแรม เป็นวัน
หยุดพักจากกิจการงานของพุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถชน เพื่อรักษาอุโบสถ
ทวยต้องการความสงบระงับกาย วาจา ใจ สิ้นวันหนึ่งคืนหนึ่ง และ
เป็นวันควรฟังธรรมคำสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วย เพราะ
ฉะนั้น บรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้งหลายจึงได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้
เพื่อฟังธรรมคำสอนของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตามกาลสมัย บัดนี้
จะได้บรรยายความในนาถกรรมธรรมคือธรรมทำที่ฟัง เพื่อประดับปัญญา
เกื้อกูลแก่ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ของพุทธบริษัทพอสมควร
แก่เวลา ฯ

มนุษย์ทุกคนต้องการที่พึ่ง ที่พึ่งนั้นแบ่งเป็น ๒ คือ ที่พึ่งของ
กายอย่างหนึ่ง ที่พึ่งของใจอย่างหนึ่ง ที่พึ่งของกายนั้น คือสิ่งที่
เครื่องเลี้ยงร่างกายให้เป็นไป และทำชีวิตให้เป็นอยู่โดยปรกติสุข
ได้แก่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ ที่อาศัย ยาแก้โรค สิ่งทั้ง ๔ ประการนี้

ในทางพระวินัยเรียกว่านิสสัย ๔ แปลว่าสิ่งจำเป็นที่ต้องอาศัย ถ้า
 ไม่มีอาหารบริโภคนั้น ชีวิตนี้ก็จะเป็นไปไม่ได้ เริ่มหมดแรงลงไปโดย
 ลำดับ และมีทุกขเวทนาคือความหิวเข้าครอบงำ ทำให้จิตใจ
 หงุดหงิดวุ่นวาย ทำให้ร่างกายละเหี่ยอิดโรย ในที่สุดย่อมถึงความ
 แทะก๊ับ เปรียบเหมือนดวงประทีปที่ใช้น้ำมันเป็นเชื้อ ถ้าไม่เติม
 น้ำมันปล่อยให้ไฟเผาไหม้จนแห้งแล้ง ดวงประทีปก็ดับเองฉันใด
 ชีวิตของมนุษย์ซึ่งอาศัยร่างกายนี้ ก็จำเป็นต้องอาศัยอาหารเป็นเครื่อง
 เลี้ยงรักษาให้มีกำลังวังชาทรงอยู่ คำว่าอาหาร แปลว่าสิ่งที่นำผล
 มาให้ คือนำชีวิตให้เป็นไป นำกำลังวังชามาเพิ่ม ที่เรียกว่านิสสัย
 เพราะเป็นที่อาศัยของร่างกายและชีวิตนี้ สิ่งที่มีชีวิตทุกจำพวกจำเป็นต้อง
 อาศัยอาหาร ธรรมชาติสร้างร่างกายให้มีมือ มีแขน มีขา มีเท้า มีตา
 หู จมูก มีสมองสำหรับคิด ก็เพื่อช่วยตัวในการแสวงปัจจัยเครื่อง
 ยังชีวิตให้เป็นไปมาเลี้ยงชีวิตนั่นเอง แต่ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเลี้ยงแต่
 ร่างกายชีวิตให้เป็นอยู่ หาได้เลี้ยงใจให้สงบระงับสคี่ขึ้นเสมอไปไม่
 สิ่งที่เป็นที่พึงของกาย จึงไม่อาจเป็นที่พึงของจิตใจได้ด้วยเสมอไป
 บางคนมีสิ่งซึ่งเป็นที่พึงของกายบริบูรณ์พร้อมทุกประการ แต่ใจ
 เปร้อร้อนเป็นไฟสุมอยู่ข้างใน หากความสุขมิได้ เพราะฉะนั้น ทุกคนจึง
 ต้องมีที่พึงของใจ เมื่อนึกถึงแล้วทำให้เกิดความอ่อนใจสบายใจ สิ่ง
 อาหารช่วยไม่ได้ก็คือความตาย แม้จะมีอาหารบริโภคนับบริบูรณ์ ทุก
 คนก็ยังต้องตาย หนีตายไม่พ้น ความตายเป็นภัยใหญ่ที่มนุษย์และ

สัตว์ทั้งหลายกลัว เมื่อความตายใกล้เข้ามา ทุกคนหวาดหวั่นต่อความตายนั้น ถ้าไม่มีที่พึ่งของใจเป็นเครื่องปลอบใจแล้ว ก็จะไม่มียุติจะลงตาย ทุกคนต้องการจะมีสุขตลอดไปถึงวันตาย หรือขณะที่ตาย เพราะฉะนั้นจึงจำต้องมีที่พึ่งของใจ นอกจากเป็นเครื่องเลี้ยงกายเลี้ยงใจแล้ว ยังทำให้เกิดความอุ่นใจ ปราศจากความว่าเหวเปล่าเปลี่ยวใจ ทำให้มีใจเป็นปกติไม่หวาดหวั่นต่อทุกข์ภัยทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ที่พึ่งของใจจึงเป็นสิ่งสำคัญ คนทุกชาติทุกภาษาย่อมมีศาสนาเป็นของตน ศาสนานั้น ย่อมสอนให้แสวงหาที่พึ่งทั้งของกายและของใจ ชีวิตซึ่งเป็นสัมปยุตธรรม คือธรรมที่อาศัยเรือนกายและเรือนใจนี้ประกอบกันจึงปรากฏ ถ้ากายกับใจนี้แยกกัน ชีวิตก็ไม่มีปรากฏ เพราะฉะนั้น ทุกคนมีร่างกายและชีวิต ร่างกายและชีวิตนั้นก็หาใช้สิ่งซึ่งเป็นที่พึ่งแก่ตนไม่ ต้องมีสิ่งอื่นต่างหากจากร่างกายและชีวิตนี้เป็นที่พึ่งของตน ชีวิตนี้ย่อมเป็นอยู่ชั่วระยะเวลาอันกรรมประมวลมา ร่างกายก็เป็นเช่นเดียวกัน ส่วนสภาพผู้อาศัยเรือนกายนี้ เมื่อเรือนกายนี้แตกดับ ก็หาแตกดับด้วยไม่ ยังจะต้องเวียนเกิดมีอภิปาพร่างกายอีก และจะเกิดดีหรือเกิดไม่ดี ก็ต้องอาศัยที่พึ่งซึ่งตนสร้างไว้ เพราะฉะนั้น ที่พึ่งของตน จึงไม่ใช่ร่างกายและชีวิต หาใช่เคหะสถานบ้านเรือน ทรัพย์สมบัติ มารดาบิดา พี่น้องน้ำอัม บิณฑบาต หรือวงศ์สกุลตลอดจนถึงประเทศชาติไม่ แต่เป็นคุณธรรมที่ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส เป็นเครื่องป้องกันอันตราย

ทั้งปวงที่จะติดตามมาล้างผลาญความสุขของตน เมื่อเข้าใจว่าที่พึง
 นั้นไม่ใช่ร่างกายและจิตใจและไม่ใช่ชีวิต เป็นอีกสิ่งหนึ่งต่างหากจาก
 ร่างกายและชีวิตและจิตใจนี้ ทุกคนจึงต้องแสวงหาที่พึง แต่ถ้าแสวง
 หากคนเป็นที่พึง เช่นมารดาบิดาเป็นต้น คนนั้นก็รู้จักตายทุกคน ใคร
 จะเป็นที่พึงแก่ใครตลอดไปไม่ได้ และทรัพย์สินสมบัติทั้งหลายทั้งปวง
 ที่ตนหรือวงศ์สกุลแสวงหามาสะสมไว้ ก็รู้จักหมด เมื่อใช้จ่ายสิ้น
 เปลืองไป ในเมื่อใช้จ่ายอยู่เสมอและไม่หามาเพิ่มเติม และนอกจาก
 นั้นยังวิบัติเพราะภัยอันตรายธรรมชาติอีกมากมาย ทรัพย์สินสมบัตินั้น
 ตัวของมันเองก็เป็นที่พึงแก่ตัวมันไม่ได้ ใครคนจะยึดถือเอาเป็นที่พึง
 ตลอดไปได้เล่า จะอาศัยได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น เพราะฉะนั้น ใน
 ทางพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาจึงสอนให้พึ่งตัวเอง ๆ

คนที่พึ่งตัวเองได้นั้น ก็จำจะต้องมีคุณธรรมภายในอันเป็น
 หลักของจิตใจ ให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส และมันคงไม่หวาดหวั่นต่อ
 ภัยอันตราย และเป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายทั้งหลายไม่ให้มาถึง
 ตนด้วย ภัยคือความตายนั้นไม่ยกเว้นให้ใคร แม้พระอรหันต-
 สัมมาสัมพุทธเจ้า ความตายก็ไม่ยกเว้น ย่อมครอบงำด้วย คือ
 ครอบงำอัมภพร่างกายของพระองค์ แต่ใช้บัญญัติต่างจากปุถุชน
 ที่ยังมีกิเลส คือถ้าพระอรหันต์ดับขันธก็เรียกว่าปรินิพพาน ส่วนคน
 ธรรมดาดับขันธเรียกว่าตาย นิพพานนั้นดับทั้งกิเลสทั้งทุกข์ ไม่มี
 เหตุปัจจัยที่จะให้เกิดอีก ส่วนตายนั้นดับแต่ขันธ แต่กิเลสยังมี

เหตุปัจจัยที่จะให้เกิดคือกิเลสนั้นมีอยู่ ก็ต้องเกิดอีก เพราะฉะนั้น ทาย
กับนิพพานจึงต่างกัน พระอรหันต์มีที่พึ่งของตน คือความบริสุทธิ์
เกิดจากกิเลส ความบริสุทธิ์เกิดจากกิเลสนั้น ย่อมมาแต่
เหตุปัจจัย คือกรรมที่ทำที่พึ่งแก่ตนเอง อันมี ๑๐ ประการ ดังที่
ตรัสไว้ในนาถกรรมธรรมสูตรว่า ทสยิม ภิกขเว ธมฺมา นาถกรรมา
ตุกรภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๑๐ ประการ คือ สีล พาหุสัจจะ
กัลยาณเมตตตา โสวจิตตตา กิงกรณียะสุ ทักขตา ธัมมกามตา
วิริยะ สันโดษ สติ ปัญญา ในธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ จะแสดง
ในวันนี้อะไรจะศีลข้อต้น นอกนั้นจะแสดงเป็นลำดับไปวันพระละข้อ ๆ

ศีลนั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ควรจะมีก่อน เพราะศีลเป็นเบื้องต้นแห่ง
ความดีงามทั้งหลาย ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า อาทีลีลํ ปตฺติจิตา จ
เป็นอาทิ แปลความว่า ศีลเป็นที่พึ่งเบื้องต้น เป็นมารดาแห่ง
กัลยาณธรรมทั้งหลาย และเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลธรรมทั้งปวง เพราะ
ฉะนั้น บุคคลพึงรักษาศีล พึงชำระศีลของตนให้บริสุทธิ์ ดังนี้ ๆ คำ
ว่าศีล แปลว่าปรกติ สิ่งไรเป็นปรกติ สิ่งนั้นย่อมไม่มีโทษ อย่าง
บ้านเมืองสงบเป็นปรกติ ก็หมายความว่าปราศจากภัยภายในและ
ภายนอก ดินฟ้าอากาศเรียบร้อย ข้าวปลาอาหารบริบูรณ์ ใจ
ผู้ร้ายไม่มี ทุกคนกินอยู่หลับนอนเป็นปรกติไม่มีภัยอันตราย คนทุก
คนมีความปรกติภายในตน คือไม่มีโรคภัยเบียดเบียน มีอาหาร
เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยเป็นปรกติ ความเป็นอยู่สงบสุข และทุกคน

ที่อยู่รวมกันไม่เบียดเบียนก่อทุกข์แก่กัน คือไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน
 ไม่ลักฉ้อแย่งชิงกัน ไม่ลักลอบทำชู้กัน ไม่ซบดลลวงกลวงกัน ไม่
 ซึ่เมาก่อความรำคาญทะเลาะวิวาทกัน ในครอบครัวนั้นก็อยู่เป็นปรกติ
 ไม่มีใครเดือดร้อนรำคาญทุกข์ยาก คำว่าปรกตินี้จึงหมายถึงความ
 สงบเรียบร้อยภายในตัวบุคคลแต่ละคน และภายในหมู่คนทั้งหมู่ที่อยู่
 รวมกัน ปรกตินี้มาจากภาษาบาลีคือ ศีล ฯ

ความปรกติเรียบร้อยจะเกิดขึ้นได้ ก็เพราะทุกคนรักสงบ ภัย
 ภายในที่เป็นเหตุให้เกิดความไม่สงบ ก็คือความโลภ ความโกรธ
 ความหลงอันเป็นตัวอกุศล และเป็นมูลแห่งอกุศลทั้งปวงบรรดาที่เกิด
 ขึ้นในโลก ความโลภย่อมบันดาลให้ประพฤติดีศีล เช่นเห็นทรัพย์
 ของใคร ชอบใจอยากได้ ถ้าเป็นผู้มีอำนาจก็ใช้อำนาจกดขี่ข่มเหง
 บังคับเอา ถ้าไม่ใช่ผู้มีอำนาจ ก็หาอุบายลอบลักเอาในเมื่อเจ้าของ
 เผลอ เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ที่เป็นเจ้าของทรัพย์ก็เดือดร้อนไม่เป็นปรกติสุข
 ความโกรธที่เกิดขึ้นก็เป็นเหตุให้มนุษย์เบียดเบียนร่างกาย ฆ่าฉวยชีวิต
 ทรัพย์สมบัติและสิ่งอันเป็นที่รักของกันและกัน พุคปลัดใส่ความกันให้
 เสียหายเดือดร้อน เช่นรับเป็นพยานเท็จใส่ความเขาให้ต้องโทษจองจำ
 หรือถูกประหารชีวิต ความหลงไม่รู้จักผิดชอบเป็นเหตุให้ประพฤติ
 เอาแต่ได้ ไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนเสียหายของผู้อื่น เช่น
 เล่นสนุกก่อความเดือดร้อนรำคาญแก่ผู้อื่น เป็นเหตุให้ผู้อื่นโกรธเคือง
 ชุ้นแค้นเบียดเบียนประทุษร้ายเอา ฯ

ในจักกวัตติสูตร ท่านแสดงว่า ในสมัยพระเจ้าทลหะเนมิ
 จักรพรรดิ มนุษย์มีอายุยืนหลายหมื่นปี เพราะพระเจ้าจักรพรรดิ
 ทรงสอนให้อาณาประชาราษฎร์รักษาศีลห้า เว้นการฆ่าการลักเป็นต้น
 หากผู้ใดลักทรัพย์ของผู้อื่น เพราะยากจน ก็พระราชทานพระราช-
 ทรัพย์เป็นทุนให้ประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัว การพระราช-
 ทานทรัพย์ช่วยคนจนที่ลักทรัพย์ของผู้อื่น โดยไม่ทรงลงโทษแต่อย่างใด
 เพียงแต่ทรงสอนให้คนเว้นไม่ประพฤติก่อต่อไป เป็นเหตุให้คนละโมภ
 เห็นแก่ได้ง่าย ๆ ไม่มียางอาย ถือเป็นอุบายเพื่อได้รับพระราชทาน
 ทรัพย์ เทียบลักทรัพย์ของผู้อื่น พระเจ้าจักรพรรดิทรงทราบ จึงทรง
 พระดำริว่า ถ้าเราก็กักทรัพย์แก่ผู้ลักทรัพย์ของผู้อื่นอยู่ไซ้ การ
 ลักทรัพย์ก็จักตกดินมากขึ้น อย่ากระนั้นเลย เราก็กักจับบุรุษผู้ลัก
 ทรัพย์นี้เสีย เพื่อตัดมูลรากแห่งการลักทรัพย์ จึงให้จำจองบุรุษผู้
 ลักทรัพย์นำตระเวนไปทั่วเมืองแล้วให้ตัดศีรษะเสีย มนุษย์เริ่มมีอายุ
 สั้นลงโดยลำดับ เพราะประพฤติก่ออำนาจความโลภ ความโกรธ ความ
 หลง ล่วงศีลห้าอันเป็นการเบียดเบียนก่อทุกข์ยากเดือดร้อนแก่กัน
 และกัน ฯ

ศีลนั้นได้แก่ความตั้งใจเว้นจากกรรมของผู้ทุศีล คือ การฆ่า
 การลัก การประพฤติก่อในกาม การพุดเท็จและการดื่มสุราเมรัย
 อันเป็นเหตุแห่งเวรและภัย เมื่อทวนเวียนการฆ่าเป็นต้นเสียแล้ว เวรคือ
 การคิดแก้แค้นสนองร้ายต่อกันก็ไม่มี ภัยคือความหวาดเสียวสะดุ้ง

กลัวต่ออันตรายแก่ร่างกายและชีวิตก็ไม่มี เพราะไม่มีมูลเหตุ ความ
 ตั้งใจงดเว้น จึงรักษาความสงบเรียบร้อยเป็นปกติแห่งจิตใจและ
 ร่างกายไว้ได้ และความตั้งใจงดเว้นนี้เรียกว่าวิรัติ ท่านแบ่งเป็น
 ๓ อย่าง คือ ๑) สมာทานวิรัติ ตั้งใจงดเว้นด้วยสมาทาน คือรับ
 รองว่าจะไม่ฆ่าเป็นต้น ที่เรียกว่ารับศีล เช่น สัตบุรุษรับศีล ๕ ศีล ๘
 ในวันพระ บางคนสมาทานที่บ้านแล้วไปวัด ถึงเวลาพระให้ศีลก็ลง
 วาจาสมาทานต่อหน้าพระอีก แสดงปณิญาให้ปรากฏเป็นหลักฐาน
 เพื่อทำจิตใจให้มั่นคงในศีลนั้น ๒) สัมปัตตวิรัติ คือ ความงดเว้น
 จากการทำกรรมชั่ว เช่น เว้นฆ่าหรือเว้นลัก โดยไม่ได้รับศีลมา
 ก่อน แต่เมื่อประสบสิ่งที่มาช่วยวนให้โลภหรือโกรธหรือหลง อันจะ
 ชักนำไปให้ลักทรัพย์เขา หรือทำร้ายเขา หรือฆ่าเขา หรือทำชู้ หรือ
 พுகเท็จให้เขาเสียหาย หรือดื่มสุราเมรัย แต่มางดเว้นเสีย ด้วย
 พิจารณาเห็นโทษของความประพฤติดุศีล อันเป็นกรรมเลวทราม
 เบียดเบียนก่อทุกข์แก่ผู้อื่นแล้วนำเวรภัยมาสู่ตนไม่รู้จบ เกิดความ
 ละอายใจที่ตนจะต้องเป็นคนเลวทรามเศร้าหมอง เพราะประพฤติดุศีล
 และกลัวเวรภัยจะเกิดขึ้นแก่ตนทำให้ตนเดือดร้อน กลัวตนจะเป็นที่ดู
 หมิ่นของชนทั้งหลาย ไม่มีใครนับถือ จึงห้ามใจเสียได้ในทันทีทันใด
 ไม่ยอมทำผิดศีล ๓) สมุจเฉทวิรัติ คือ งดเว้นเด็ดขาดโดยไม่ต้อง
 อาศัยความตั้งใจ เพราะสิ้นกิเลสอันเป็นเหตุให้ประพฤติกว้างละเมิด
 ศีลแล้ว ได้แก่วิรัติของพระอริยบุคคลตั้งแต่ชั้นพระโสดาบันขึ้นไป

วิธีที่ ๓ นี้ สำเร็จด้วยอริยมรรค.

ศีลนี้ที่บุคคลรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์แล้ว ย่อมคุ้มครองรักษาผู้มีศีลนั้นไว้ ไม่ให้ตกนรกทั้งในปัจจุบันและภายหน้า ให้อยู่บนสวรรค์เสมอ ที่ว่าไม่ตกนรกในปัจจุบันนั้น คือไม่ต้องติดคุกติดตะรางในชาตินี้ จะมีเสรีภาพในการกินอยู่หลับนอนตามปรกติ จะไปข้างไหน จะอยู่ที่ไหน ก็ได้ตามพอใจปรารถนา ไม่ต้องหลบไม่ต้องแอบ ไม่ต้องซ่อนเจ้าพนักงานผู้มีอำนาจจับกุม นึกถึงตนและกรรมของตนแล้ว ใจสบาย ไม่มีความร้อนใจอย่างใด เพราะไม่ได้ทำชั่วละเมิดศีลข้อใดข้อหนึ่งไว้ ที่ว่าไม่ตกนรกในภายหน้านั้น คือ เมื่อตายละโลกนี้ไป ก็ไม่ต้องตกนรกในชาติหน้าภพหน้า เพราะนรกนั้น มีไว้สำหรับต้อนรับคนไม่มีศีล ทำกรรมชั่วก่อทุกข์ยากเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เมื่อนรกท่านจัดไว้เฉพาะคนทุศีลแล้ว คนมีศีล ก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะเข้าไปอยู่ในนรกนั้นได้ เหมือนเรือนจำหรือคุกในปัจจุบันนี้ ท่านสร้างไว้สำหรับคนไม่มีศีล หากคนมีศีลจะขอเข้าไปอยู่ ก็ไม่มีสิทธิ์จะอยู่ได้ เพราะไม่มีไครอนุญาตได้ ข้อนี้ฉันใด นรกก็ฉันนั้น ย่อมเป็นที่สำหรับคนทุศีล ที่ว่าให้อยู่บนสวรรค์เสมอนั้น เพราะสวรรค์มีไว้สำหรับคนมีศีล ที่ใดแวดล้อมอยู่ด้วยอารมณ์อันดี นำความสุขกายสบายใจมาให้แก่ผู้เข้าไปอยู่อาศัย ไม่มีการเบียดเบียนก่อทุกข์แก่กัน มีแต่เมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกันให้พ้นทุกข์และให้มีสุข พுகกันด้วยถ้อยคำอันไพเราะ แสดงความรักความนับถือกัน ที่นั่นจัดเป็นสวรรค์

แปลว่าที่ ๆ มีอารมณ์อันเลิศ ในปัจจุบันชาติ^๕นี้ ก็มีสถานที่เช่นนั้น เป็นที่รับรองเป็นที่อยู่ของคนที่มีศีลธรรม แม้ในชาติหน้าก็มีเช่นเดียวกัน มีไว้สำหรับต้อนรับคนที่มีศีลมีธรรม ที่ตายละโลกนี้ไป จะได้อยู่อาศัยเป็นสุขโดยสมควรแก่คุณความดีของเขา เหมือนในปัจจุบัน^๕นี้ คนที่มีศีลมีธรรม ไปข้างไหน ก็ได้รับการต้อนรับอย่างดี มีอาหารดี ๆ ให้บริโภคน มีที่พักที่อยู่ดี ๆ ให้เหมาะสมแก่คุณความดี ฉะนั้น

ในโลกมีดีกับชั่วเป็นคู่กัน มีสุขกับทุกข์เป็นคู่กัน เพื่อแสดงให้เห็นเหตุและผลอันต่างกันและตรงกัน เพื่อเลือก ดีเป็นเหตุแห่งสุข ชั่วเป็นเหตุแห่งทุกข์ ผู้ฉลาดรู้จักพิจารณาเปรียบเทียบ ก็ย่อมเลือกเอาข้างดีอันมีผลเป็นสุข แล้วตั้งใจเว้นชั่ว ทำแต่ดี เช่นรักษาศีล เป็นปกติ ก็ย่อมเป็นคนดี ที่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายจะนับถือและเชื่อถือไว้วางใจ วัดเป็นที่อยู่ของผู้มีศีล วัดจึงเป็นที่ปลอดเวรปลอดภัย ถ้าวัดปล่อยให้คนไม่มีศีลเข้ามาสังอาศัยอยู่และเบียดเบียนผู้อื่น วัดก็เสื่อมความเชื่อถือไว้วางใจ กลายความนับถือลงไป วัดนั้นใด บ้าน^๕ก็ฉนั้น เพราะฉะนั้น ทั้งวัดทั้งบ้าน ต้องสั่งสอนอบรมคนในปกครอง ให้มีศีล ให้เคารพศีล ถ้าผู้อยู่วัดมีศีล เฉพาะพระณเฑาะ^๕ ส่วนศิษย์วัดไม่มีศีล วัดก็เสื่อม และคนอยู่วัดก็เสื่อม พาให้บ้านเมืองประเทศชาติพลอยเสื่อมด้วย เพราะวัดกับบ้านเนื่องอาศัยกัน เพราะฉะนั้น ทั้งวัดทั้งบ้าน^๕ จึงต้องช่วยกันสั่งสอนอบรมคนให้มีศีล เพื่อทำบ้านเมืองให้เป็นสวรรค์ บัณฑิตคนมีให้กลายเป็นสัตว์นรกไป

บุคคลผู้มีศีล ย่อมได้รับอานิสงส์ของศีล ๕ ประการ คือ
 บริบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ไม่ยากจน ๑ มีชื่อเสียงอันงามพุ่งขจรไป ๑
 อาจหาญในที่ประชุม ๑ มีสติไม่หลงตาย ๑ เมื่อสิ้นชีพแล้วไปสู่
 สุกตีสวรรค์ ๑ ศีลมีอานิสงส์ทั้งในปัจจุบันและภพหน้า ผู้มีศีล
 ชื่อว่ามีที่พึ่งภายใน เป็นเครื่องป้องกันภัยภายใน คือความโลภ ความ
 โกรธ ความหลง อันเป็นไฟเผาใจให้เดือดร้อน และป้องกันความ
 ทุกข์ยากเดือดร้อน อันเป็นผลของกรรมชั่วผิดศีลมิให้เกิดขึ้น จึงจัด
 เป็นนาถกรรมธรรม คือธรรมที่ทำที่พึ่งแก่ผู้มีศีลนั้น ๆ

คนมีศีล ไม่ฆ่าไม่ทำร้ายใคร ไม่ลักทรัพย์ของใคร ไม่โกงใคร
 ไม่ลอบทำชู้กับภรรยาและบุตรใคร ไม่พูดเท็จลวงใครให้เสียหาย
 ไม่เมาสุราเมรัยก่อความรำคาญเดือดร้อนให้แก่ใคร จะอยู่ที่ไหนก็
 ไม่เป็นภัยอันตรายแก่ผู้อื่น เพราะฉะนั้น ในหมู่คนที่มศีล จึงมีความ
 สงบอยู่เย็นเป็นสุขกันทั่วหน้า ปราศจากความเบียดเบียนโดยประการ
 ทั่วไป หากคนทุศีลเพียงคนเดียวเข้าไปอยู่ปนกับคนมีศีล ย่อมก่อ
 ความรำคาญเดือดร้อนแก่คนมีศีลเป็นจำนวนมาก เพราะฉะนั้น ศีลจึง
 เป็นที่พึ่งกำจัดภัย รักษาผู้มีศีลให้อยู่เย็นเป็นสุข ทุศีลนำภัยอันตราย
 มาสู่ผู้ทุศีลด้วย มาสู่ผู้อื่นทั้งที่มีศีลและไม่มีศีลด้วย ด้วยเหตุนี้ ศีลจึง
 เป็นทรัพย์อันประเสริฐเหนือโลกียทรัพย์ นำความปลื้มใจมาให้แก่ผู้
 เป็นเจ้าของ ไม่มีที่สิ้นสุด ฯ

ศีล ๕ เป็นหลักใหญ่ที่บุคคลผู้ต้องการความสุขจะต้องรักษาเป็น

นิตย เพื่อให้ความต้องการของตนสำเร็จ คีล ๘ หรืออุโบสถศีล
 ก็มีศีล ๕ เป็นหลัก เพิ่มขึ้นอีก ๓ คือเว้นบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
 เว้นการพ้อนรำขับร้องประโคมและการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล และ
 ประคับแต่งกายด้วยระเบียบดอกไม้อ่อนหอม เครื่องนุ่งห่มให้
 งามต่าง ๆ และเว้นการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันยั่วให้เกิดความใคร่
 หรือติดสุขในการนั่งนอนเกินไป เป็นเหตุให้เกียจคร้านไม่บำเพ็ญ
 เพียรทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ทั้ง ๓ ข้อนี้เพิ่มขึ้นเพื่อช่วยให้ปฏิบัติจิตใจให้
 สงบระงับผองใส ไม่ง่วงมึน ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เกียจคร้านติดสุขในการ
 กินอยู่หลับนอน อุโบสถศีลจึงเป็นศีลที่เกื้อกูลแก่สมาธิและปัญญามาก
 ส่วนศีล ๑๐ ของสามเณร แยกอุโบสถศีลข้อ ๗ ออกเป็น ๒ สิกขาบท
 คือ เว้นจากพ้อนรำขับร้องประโคมและการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล
 เป็นข้อที่ ๗ เว้นจากประคับแต่งกายด้วยระเบียบดอกไม้อ่อนหอมและ
 เครื่องนุ่งห่มให้งาม เป็นข้อที่ ๘ ส่วนข้อที่ ๘ เลื่อนเป็น
 ข้อที่ ๙ ข้อที่ ๑๐ คือเว้นจากรับเงินทอง เพราะเป็นภัยอันตรายแก่
 นักบวชทั้งทางร่างกายและจิตใจ ส่วนศีลของพระภิกษุก็คือ คีล ๒๒๗
 ที่เรียกว่าปาฏิโมกขสังวรศีล เป็นศีลที่มากที่สุดในการบรรพชาศีลทั้งปวง
 จัดเป็นอธิศีล แปลว่าศีลชั้นเยี่ยม ฯ

ศีลทุกประเภท ย่อมเป็นเครื่องรักษาความประพฤติทางกาย
 วาจาของคนให้เรียบร้อยเป็นปกติ ไม่กำเริบร้ายเพราะกิเลสหยาบ
 คือ โลภ โกรธ หลง บุคคลผู้มีศีล เมื่อตรวจดูศีลของตน เห็น

บริสุทธิ์ไม่ต่างพร้อย ย่อมได้ปีติปราโมทย์ใจ เพราะฉะนั้น บัณฑิต
 ในพระพุทธศาสนาจึงสอนให้ตรวจศีลของตนทุกวัน ในเวลาตื่นนอน
 ก็ให้นึกถึงศีล ในเวลาจะเข้านอนก็ให้นึกถึงศีล ตรวจดูว่ามีส่วน
 บกพร่องหรือบริบูรณ์บริสุทธิ์อย่างไร หากเห็นข้อบกพร่อง จะได้
 สังวรระวังทำให้บริบูรณ์ หากเห็นศีลของตนบริสุทธิ์จะได้เกิดปีติ
 ปราโมทย์บันเทิงใจ มีอุตสาหะในอันที่จะปฏิบัติรักษาศีลให้บริสุทธิ์
 บริบูรณ์ ปีติย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดปัสสัทธิ คือความสงบใจ ปัสสัทธิ
 เป็นปัจจัยให้เกิดสมาธิ คือ ความที่จิตตั้งมั่นมีอารมณ์เดียว เป็น
 สมาธิหรือเป็นฌาน กัจจันนิวรรณ์มีความพอใจในกามเป็นต้นให้สงบ
 ราบคาบ สมาธิย่อมเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญาอย่างสูง ที่เรียกว่า
 วิปัสสนาปัญญา ได้แก่ปัญญาที่รู้แจ้งซึ่งความจริงทั้งปวง เป็นเหตุ
 ให้จิตหลุดพ้นจากกิเลส ถึงความบริสุทธิ์เด็ดขาด ไม่กลับเศร้าหมอง
 อีกต่อไป ฯ

บุคคลผู้มีศีลเสมอกัน ย่อมไม่รังเกียจกันด้วยความประพฤติก
 ิทั้งกฤหัสถ์และบรรพชิต ย่อมสนิทสนม สามัคคีกันได้ ฝ่ายผู้มีศีลไม่
 เสมอกัน ย่อมรังเกียจกันด้วยความประพฤติก ไม่สนิทใจที่จะคบหา
 สมาคมกัน แม้เป็นคนต่างชาติต่างภาษากัน ถ้าเป็นผู้มีศีลเสมอกัน
 ก็คบกันสนิทสนมไว้วางใจกันได้ ศีลจึงเป็นมูลแห่งสามัคคี และ
 สามัคคีเป็นฐานที่ตั้งแห่งความเจริญของโลก คือคนที่รวมกันอยู่เป็นบ้าน
 เป็นเมือง เป็นประเทศชาติ ฯ

มีเรื่องในอัฐรูกาแห่งเทวตาสังยุตต์ว่า พ่อค้า ๗๐๐ คน ออกเรือไปค้าขายทางทะเล เรือแตกในมหาสมุทรในวันที่ ๗ เมื่อประสบภัย ต่างก็บนเทวคาที่ตนนับถือขอให้ช่วย ในบรรดาพ่อค้าเหล่านั้นมีบุรุษผู้หนึ่งนึกถึงสังฆทานที่ตนได้บริจาค กับสรวงและศีลที่ตนได้รับในวันที่จะลงเรือ จึงไม่กลัวตาย พ่อค้าคนอื่นเห็นเขาไม่แสดงอาการกลัว จึงรุมถามถึงเหตุที่ไม่กลัว ได้ทราบว่าเขาไม่กลัวเพราะมีศีลเป็นที่พึ่งของใจ จึงขอศีลจากเขาบ้าง บุรุษนั้นได้แบ่งคน ๗๐๐ เป็น ๗ พวก ๆ ละ ๑๐๐ คน ให้รับศีลทีละพวก พวกที่ ๑ รับศีลเมื่อน้ำท่วมถึงข้อเท้า พวกที่ ๒ รับเมื่อน้ำท่วมขึ้นมาถึงเข่า พวกที่ ๓ รับเมื่อน้ำท่วมถึงโคนขา พวกที่ ๔ รับเมื่อน้ำท่วมถึงบั้นเอว พวกที่ ๕ รับเมื่อน้ำถึงราวนม พวกที่ ๖ รับเมื่อน้ำท่วมถึงคอ พวกที่ ๗ รับเมื่อน้ำเต็มกำลึงเข้าปาก เมื่อให้ศีลเสร็จแล้ว เขาได้ประกาศว่า ที่พึ่งอย่างอื่นของพวกท่านไม่มี ท่านจงนึกถึงศีลของตนเท่านั้นแล้วก็ตายไปเกิดในดาวดึงส์เทวโลก แม้พวกพ่อค้าเหล่านั้นได้อาศัยศีลที่ตนรับในเวลาใกล้ตายเป็นที่พึ่ง จึงไปเกิดในเทวโลกด้วย

ศีลทำผู้มีศีลให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของชนทั้งหลาย บัณฑิตเกรงภัยมิให้เกิดขึ้นแก่ผู้มีศีล ทำจิตใจให้สงบระงับ ไม่หวั่นไหวต่อมรณภัย และเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุสมาธิและปัญญา ทำความพ้นทุกข์ให้เกิดแก่ผู้มีศีล ทั้งพรตนามาจะนั้น และนอกจากนี้ ผู้มีศีลย่อมไม่เป็นภัยอันตรายแก่ชนทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ทำโลกให้ปลอดภัย

มีความสงบเย็น ผู้มีศีลจึงชื่อว่าทำตนให้เป็นที่พักแก่ตนด้วย เป็น
 ที่พึ่งแก่ผู้อื่นด้วย เพราะฉะนั้น ศีลจึงเป็นธรรมที่ทำให้ที่พึ่งประการหนึ่ง
 มีอรรถาธิบายดังได้บรรยายมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

นาถกรณธรรมที่ ๒

พาหุสัจจะ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ฯ
สนาถา ภิกฺขเว วิหรต มา อนาถา, ทุกฺขํ ภิกฺขเว อนาโธ
วิหรติ, ทสฺยเม ภิกฺขเว นาถกรณา ธมฺมาติ ฯ

บัดนี้จะได้บรรยายความในนาถกรณธรรม คือธรรมทำที่พึง
ข้อที่ ๒ สืบอนุสนธิ เพื่อประทับปัญญา เกื้อกูลแก่ความปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรมของพุทธบริษัท พอสมควรแก่เวลา ฯ

นาถกรณธรรมข้อที่ ๑ คือศีล ความเป็นผู้มีศีลเป็นธรรมทำที่
พึง คือทำตนให้เป็นທີ່เชื่อถือไว้วางใจของชนทั้งหลาย ทำหมู่ชนที่มี
ศีลช่วยกันให้อยู่เย็นเป็นสุข ปลอดภัยปลอดภัย ไม่มีศัตรู มีความ
สงบใจ และศีลเป็นธรรมะปิดประตูบาป คือผู้มีศีลย่อมไปสู่สุคติ
ไม่ไปทุคติทั้งในปัจจุบันและในภายหน้า บุคคลจะรักษาศีลและเห็น

คุณเห็นประโยชน์ของศีล จะรู้โทษของความทุศีลคือไม่มีศีล ก็ด้วย
 อาศัยการฟังคำสอนของสัตบุรุษ เริ่มต้นแต่มารดาบิดาของตน ที่เป็น
 สัตบุรุษ นับถือธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตลอดจนถึง นักปราชญ์
 สัตบุรุษอื่น ๆ จึงจะสามารถรู้คุณของศีล โทษของทุศีล แล้วปฏิบัติ
 ตนให้ดำรงมั่นในศีล ทำตนให้มีความสุขความสงบโดยสวัสดิ์ เพราะ
 ฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงยกพาสัจจะคือความเป็น
 พหุสัจจะ มีการสัจจะบริบูรณ์มากกว่าเป็นนาถกรรมธรรม คือธรรมทำที่พึง
 ประการที่ ๒ ฯ

สุตะการฟังนี้ เป็นคุณธรรมที่มนุษย์ต้องอาศัย การฟังต้องอาศัย
 หู คนที่หูหนวกมาแต่กำเนิดฟังเสียงไม่รู้เรื่อง ย่อมออกเสียงไม่ถูก
 และเป็นใบ้พูดไม่ได้ ผู้ที่มีหูบริบูรณ์ใช้การได้ แต่ถ้าไม่ฟังก็โง่ ไม่
 รู้จักคิดชั่ว ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ แม้น
 ประารถนาความสุข ก็ไม่อาจปฏิบัติตนให้บรรลुความสุขได้ ผู้ที่ไม่ฟัง
 จึงโง่ คนโง่ฟังตัวเองก็ไม่ได้และจะทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเพื่อ
 ให้เขารักเอ็นดูก็ยาก เพราะไม่รู้จะทำอย่างไร เขาจึงจะรักและ
 จะเป็นประโยชน์แก่เขา เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาความเป็นคนฉลาด
 จึงต้องฟัง ฯ

เราทุกคนตั้งแต่เกิดมา ฟังคำพูดของผู้หลักผู้ใหญ่สอนให้ออก
 เสียงตามท่าน เรียกชื่อคน เรียกชื่อสิ่งของ จึงพูดเป็น รู้จักสิ่งต่าง ๆ
 บรรดาในโลก คือรู้จักวัตถุก่อนด้วยการบอกเล่า ต่อจากนั้นก็สอน

ให้รู้จักตรัสรู้ รู้จักควรทำไม่ควรทำ เมื่อตั้งใจฟังและปฏิบัติตาม
 ก็ย่อมได้ความรู้ความฉลาดเพิ่มขึ้น ทำให้สามารถปกครองตนเองให้
 พันทุกขมีความสุขได้ ความฉลาดของมนุษย์ต้องการเพิ่มขึ้นและ
 ละเอียดยิ่งขึ้น ก็เพราะว่าทุกขในโลกนี้ย่อมมีมูลเหตุอันหยาบ
 กลางและละเอียดยิ่งขึ้น ๆ ถ้ามีความรู้ทัน ๆ เผลอ ๆ ก็ไม่สามารถ
 จะหยั่งรู้มูลเหตุแห่งความทุกขอันละเอียดยิ่งขึ้นได้ เพราะฉะนั้น ทุก
 คนจึงต้องรักษา คือต้องฟังเพื่อถ่ายความรู้ความฉลาดจากท่านผู้อื่น
 มาไว้ในตัว ผู้ที่หมกมุ่นอยู่กับงานบ้านงานเรือนหรืออ่านหนังสืออ่าน
 เล่นบ้าง แต่ถ้าไม่เคยสดับตรับฟังธรรมคำสั่งสอนสัตบุรุษ ย่อม
 เป็นผู้มกมธไม่เจริญปัญญา หากมีทุกขเกิดขึ้น ก็ไม่รู้จักแก้ไข
 ปลดเปลื้องให้พ้นไป จึงมีใจหมกมุ่นอยู่กับทุกขเป็นส่วน
 มาก ฝ่ายสัตบุรุษย่อมเป็นผู้เพ่งความสงบเป็นนักศึกษามาก่อน รู้จัก
 พิจารณาสังขารทั้งปวงทั้งด้านที่เป็นคุณและด้านที่เป็นโทษแล้ว ก็ย่อม
 รู้จักทั้งคุณทั้งโทษในสิ่งต่าง ๆ เพราะสิ่งทั้งหลายทั้งปวงบรรดาในโลก
 นั้น แม้ธรรมชาติของมันจะเป็นสิ่งที่มีคุณโดยส่วนเดียว แต่เพราะอาศัย
 การเกี่ยวข้องของคนที่ไม่มีความรู้ ปัญญา สิ่งนั้นย่อมให้โทษได้ เพราะฉะนั้น
 ผู้ที่ฟังธรรมของสัตบุรุษ พิจารณาทั้งคุณและโทษของสิ่งทั้งหลาย จึง
 ได้ความรู้ความฉลาดเกิดขึ้น สามารถปกครองรักษาตัวให้พ้นทุกข
 พ้นเสียจากความทุกข์ความเจริญ การฟังจึงเป็นสาระแก่นสารแห่งชีวิต
 คือทำชีวิตนี้ให้เป็นประโยชน์และทำจิตใจให้ผ่องใส ถ้าฟังเล็กน้อย

หรือสักแต่ว่าฟัง ไม่ตั้งใจฟังกำหนดจดจำเหตุผลในเรื่องราวว่าอะไร
เป็นทางเสื่อมอะไรเป็นทางเจริญ อะไรเป็นทางทุกข์อะไรเป็นทางสุข
แล้ว การฟังนั้นก็ไม่ได้ช่วยให้เจริญปัญญา ไม่ได้ให้หลักฐานอันจะพึงยึดถือ
เป็นทางประพฤติปฏิบัติ เพราะฉะนั้น การฟังเพื่อถ่ายทอดความรู้จากผู้อื่น
จึงต้องประกอบด้วยความตั้งใจฟัง ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า

สุตฺตํ ลภเต ปญฺญํ อปฺปมตฺโต วิจกฺขโณ

บุคคลที่ไม่เผละลืมตัว ฟังด้วยดียอมได้ปัญญาทั้งนั้น ฯ การฟัง
ด้วยดีนั้น คือฟังพร้อมกับพิจารณากำหนดรู้เหตุผลทั้งด้านเสื่อมและ
ด้านเจริญไปด้วย ย่อมทำให้ตนเองเป็นผู้พ้นขึ้นจากหลักคือความไม่รู้
บางคนสำคัญตนว่าเราดีพร้อมแล้ว ฉลาดพร้อมแล้ว แต่เมื่อไปเข้า
ประชุมฟังธรรมเข้าแล้ว เกิดความรู้เพิ่มขึ้น จึงรู้สำนึกตัวว่า สิ่งที่เรา
ยังไม่รู้ไม่เข้าใจยังมีอีกมาก ยังต้องการรู้ เพราะฉะนั้นทุกคนแม้เสร็จ
การศึกษาได้ปริญญามาเป็นชั้น ๆ แล้ว ถ้าหยุดการศึกษา คือการ
สดับตรับฟังธรรมกถาหรือปาฐกถา คำสนทนาปราศรัยของนักปราชญ์
สัตบุรุษ หรือคำของชนทั้งหลายที่พูดกันปรารภความสิ้นความเสื่อม
เมื่อเว้นการฟังเหล่านี้แล้ว ความรู้ความฉลาดในคติโลกคตินิยมก็ไม่
เพิ่มขึ้น เมื่อไม่มีความรู้ความฉลาดในคติโลกคตินิยม การที่จะ
ประพฤติปฏิบัติจิตใจของตนให้สงบเป็นปกติเรียบร้อย ไม่หวั่นไหว
ต่อโลกธรรมคือลาภ ยศ สรรเสริญ สุข หรือความเสื่อมลาภ เสื่อม
ยศ นินทา ทุกข์ ก็ยากที่จะทำได้ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องล่อใจ

รบกวณใจคนให้ขึ้น ๆ ลง ๆ ยินดียินร้าย เมื่อไม่พิจารณาและไม่รู้จัก
 วิธีที่จะพิจารณา เพราะไม่เคยสดับตรับฟังธรรมคำสอนของสัตบุรุษ
 ก็พิจารณาไม่ถูก เมื่อได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็ตื่นเต้น
 ลิงโลดหารู้ไม่ว่าความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์นั้น ย่อมมีเป็น
 คู่กับ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ถ้าประกอบเหตุแห่งความเสื่อมเข้า
 เมื่อใด ความเสื่อมก็ย่อมมาถึงทั่ว ความโหม่นสเตร้าโศกเสียใจก็จะ
 เกิดขึ้นแทนความยินดีลิงโลดตื่นเต้นเมื่อนั้น เมื่อรู้ทั้ง ๒ ทางดังนี้แล้ว
 แม้จะประสบลาภยศสรรเสริญสุข ก็ไม่ตื่นไม่มัวเมาละเลิงหลงทะนงตน
 จักรู้จักระมัดระวังตนไม่ประพฤตินำให้เกิดภัยเพราะความตื่นนั้น เมื่อ
 เป็นเช่นนั้น ตนเองแม้จะประสบความเสื่อมเข้า ก็จะไม่มีการรู้สึกชัง
 หรือขาดความสงสาร เพราะไม่ได้แสดงอาการทะนงตนดุกดุกหมิ่น
 หรือทำให้เขาเกลียดชังไว้ กลับประพฤตिसงบเรียบร้อยไม่ตื่นเต้น
 ลิงโลดเพราะความเจริญนั้น ทำให้เขาเกิดความสงสาร และถ้ายิ่ง
 เจียมเนื้อเจียมตัว ก็ยิ่งทำให้ผู้อื่นเกิดความสงสารมากขึ้น ผู้ใด
 ทำตนให้ผู้อื่นเกิดกรุณาปราณีสงสาร ผู้นั้นแม้จะประสบความเสื่อม
 ก็กลับเจริญได้เร็ว บางที่ไม่ทันเสื่อม ก็มีผู้รู้เห็นช่วยเตือนช่วยบอก
 ให้เกิดความสำนึกป้องกันระวังตัวเสียทัน ก่อนที่ความเสื่อมจะเกิด
 ขึ้น เพราะฟังเหตุผลของท่านผู้อื่น ไม่ทะนงตนดุกดุกหมิ่นผู้อื่น ย่อม
 เป็นพหูสูต คือได้ความรู้ความฉลาดความคิดความเห็นของผู้อื่นมา
 เพิ่มพูนในตน ช่วยให้ตนฉลาดรอบคอบ สามารถที่จะปกครองรักษา

ตัวให้ปลดภยันตรายได้ดีขึ้น ๆ

ภยันโนโลกนั้น มีอยู่ ๒ ประการ คือภยันโนในไต่แก็กิลเลสของ
ตนเองที่เกิดขึ้นในใจแล้ว ทำให้ร่อนร่นกระสับกระส่าย บั่นดาลให้ทำ
ผิดต่าง ๆ ภยันโนนอกไต่แก็กิลเลสเสียทุกขยากเดือดร้อนที่เกิด
เพราะกิลเลสของคนอื่น ๆ ในโลกนี้มีผิดกับถูกเป็นคู่กัน เป็นเครื่อง
เปรียบเทียบให้คนเห็นความต่างกัน ผิดนำผลที่ไม่พึงใจไม่ปรารถนา
มาให้ คือความทุกข์ความเสื่อมความรังเกียจเกลียดชัง ผิดเกิดจากความ
ไม่รู้ เพราะถูกกิลเลสปิดบังปัญญาเสีย ถูกนำผลที่พึงใจปรารถนา
มาให้ คือความสุขความเจริญความรักความนับถือ ถูกเกิดจาก
ปัญญาความรู้เห็นความจริงว่านี่ผิดนี่ถูก เพราะจิตใจห่างไกลจาก
กิลเลส ๆ เราและคนอื่นจะรู้จักผิดรู้จักถูก ก็ด้วยอาศัยการฟัง
คำแนะนำ คำสอน คำเตือน คำบอกเล่าของท่านผู้รู้ ถ้าไม่ฟังแล้ว ก็
ยากที่จะรู้ได้ เมื่อไม่รู้ก็ไม่อาจเว้นผิด และไม่อาจทำให้ถูกได้ เมื่อ
ทำอะไรโดยเตาขาดปัญญาแล้ว ก็อาจผิดและต้องประสบความเสื่อม
ความทุกข์และภยันตรายต่าง ๆ ได้ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ต้องการรู้ผิด
รู้ถูกเพื่อรักษาตนให้พ้นผิด จึงต้องฟังเพื่อหาความรู้ความฉลาด ๆ

อนึ่ง คนในโลกทุกคนที่ยังเป็นปุถุชน ย่อมรู้จักทำผิด ในเมื่อ
ประมาทลืมหิว เพราะฉะนั้นทุกคนจึงต้องอาศัยมิตรผู้มีใจรักใคร่หวัง
ดีช่วยเตือนช่วยบอก ให้รู้สำนึกตัวในเมื่อพลั้งเผลอทำผิด เพื่อตนเว้น
ไม่ทำผิดอีกต่อไป และกลับตัวทำในทางที่ถูก อันเป็นทางปลดทุกข

ปลอดภัยแก่ตน ชื่อนี้แสดงให้เห็นความจริงอีกประการหนึ่งคือ ถ้าจัก
 พึ่งด้วยความเคารพต่อเหตุผลแล้ว แม้ฟังคำตำหนิติเตียน ก็ยอมได้
 ความรู้ความฉลาด ถ้าผู้ฟังรู้จักฟังด้วยการพิจารณาแล้ว แม้จะฟัง
 คำตำหนิติเตียน ก็ไม่ทำให้จิตใจห่อเหี่ยวหรือหงุดหงิดขุ่นเคืองผู้ตำหนิ
 ตีเตียน ย่อมเล็งเห็นว่าการตำหนิติเตียนผู้อื่นนั้น ย่อมเป็นการเสีย
 ภัย ถ้าเขาไม่มีความหวังดีเห็นแก่ผู้ที่เขาติหรือประโยชน์ส่วนรวมแล้ว
 เขาก็คงไม่กล้าเสี่ยงภัย เมื่อหยั่งเห็นน้ำใจหวังดีของผู้ติเตียนแล้ว
 ก็อาจสำรวจใจฟังคำตำหนิติเตียนนั้นด้วยความเอื้อเฟื้อ และก็จะได้
 ความรู้ผิดถูกในตัวเองและในคนอื่นเพิ่มขึ้น เป็นเหตุให้รู้จักระวังรักษา
 ตัวดีขึ้น มีใจหนักแน่นอดทนดีขึ้น การฟังคำตำหนิติเตียนนั้น เปรียบ
 เหมือนบริโภคนยาแก้โรคที่ขมขื่นหรือเค็ม ย่อมกลืนฝืดคอและกลืน
 ไม่ค่อยลง แต่ถ้าอดทนและพยายามกลืนลงไปได้ ยานนั้นจะบำบัด
 โรคร้ายที่มีอยู่ในร่างกายให้หมดไป มีความสุขสำราญเพราะหายโรค
 นั้นใจ การฟังคำตำหนิติเตียนด้วยพิจารณาเหตุผล ก็ย่อมเป็นคุณ
 แก่ผู้ฟังนั้น คือ เป็นเหตุให้รู้จักตัวเองดีขึ้นและรู้จักคนอื่นดีขึ้น ว่า
 ผู้ติเป็นพาลหรือบัณฑิต ถ้าเป็นพาลก็มักติดตามอารมณ์ หาได้ติด้วย
 ความหวังดีไม่ ถ้าเป็นบัณฑิตก็ติด้วยเมตตากรุณา หาได้ติด้วย
 ความขี้ใจไม่ นี่เป็นลักษณะของคนพาลและบัณฑิตซึ่งต่างกัน คน
 ในโลกย่อมมีทั้งพาลทั้งบัณฑิต เราอาจได้เห็นลักษณะแห่งพาลและ
 บัณฑิตที่คนอื่น แต่เราอาจมองไม่เห็นลักษณะแห่งพาลและบัณฑิต

ที่มีในตัวของเราเอง เมื่อเราไม่เห็นเราก็มารู้จักตัวเองว่าเป็นพาลหรือบัณฑิต ถ้าเป็นบัณฑิตก็ไม่เสื่อม แต่ถ้าเป็นพาลเราก็มเสื่อมโดยไม่รู้ตัว เพื่อให้รู้ตัวเองว่าเป็นพาลหรือบัณฑิต เราจึงต้องฟังท่านผู้เป็นบัณฑิตสัตบุรุษที่พูดด้วยปัญญา แล้วพิจารณาตัวเราเองว่ามีลักษณะแห่งบัณฑิตหรือไม่ เมื่อมีการพิจารณาตรวจดูตัวเองก็ย่อมเห็นความจริงทั้งในตัวเองทั้งในตัวท่านผู้พูด ส่วนการฟังคำพูดของคนพาล ย่อมช่วยเราให้รู้จักคนพาลได้ แต่เราก็มอาจได้สาระประโยชน์อย่างอื่นที่เราต้องการจากคนพาล เพราะเขาไม่มีจะสำแดงให้ฟัง เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงสอนให้คบบัณฑิตให้สองเสปสัทบุรุษเพื่อจะได้ฟังธรรมของบัณฑิตและสัตบุรุษ เพื่อถ้ายความรู้ความฉลาดมาไว้ในตน เพราะบัณฑิตสัตบุรุษ เป็นบุคคลตัวอย่าง ทั้งในทางความรู้ความฉลาด ทั้งในทางประพฤติสงบเรียบร้อย ย่อมนำผู้คบท่านผู้ฟังไปสู่ทางเจริญด้วยความรู้ความฉลาด และความประพฤติสงบเรียบร้อยตามวิสัยของผู้ฉลาดผู้รักสงบ ฯ

∴ คนที่มีทุกข์ครอบงำจิตใจปรารถนาจะดับทุกข์ ถ้าจะดื่มสุราให้เมาจนลืมทุกข์ ความเมาสุราก็รู้จักสร้าง เมื่อสร้างเมาแล้วก็นึกถึงทุกข์ได้อีก จะดูหนังดูละครเพื่อเป็นเครื่องปลอบใจให้คลายทุกข์ บางทีหนังละครก็ผ่านไปเปล่า หาได้จูงใจให้นึกสนุกในเรื่องหนังเรื่องละครไม่ กลับหมกมุ่นอยู่กับทุกข์ของตนเอง ไปฆ่าเวลาในโรงหนัง โรงละครก็ไม่หมดทุกข์ ต้องเสียเวลาอดนอนเปล่า หากจะเล่นไฟ

หรือการพนันอย่างอื่น เพื่อสนุกสนานอยู่กับเพื่อน หากจะดับทุกข์
 ได้บ้าง ก็เพียงชั่วเวลาที่เล่น เมื่อเลิกเล่นกลับมาบ้านอยู่คนเดียว
 ทุกข์ก็กลับมาสู่จิตใจอีก ยิ่งอยู่คนเดียวในที่สงัด จิตใจก็มักเก็บ
 เอาเรื่องทุกข์มาคิดนึกปรุงแต่ง ก็จะยิ่งพาใจให้เศร้าหมองหม่นม่นอยู่
 กับทุกข์มากขึ้น ถ้าจะแก้ทุกข์ด้วยธรรมะ โดยไปฟังธรรมเพื่อได้อุบาย
 ที่จะเอาธรรมะปราบปรามจิตใจให้สงบระงับดับทุกข์ ก็ย่อมมีทาง
 สมประสงค์ เมื่อได้ฟังท่านแสดงความจริงของสังขารว่าสังขารคือสิ่งที่
 มีเหตุปัจจัยปรุงแต่งให้มีให้เป็นต่าง ๆ นั้น ย่อมเป็นไปตามเหตุปัจจัย
 ที่ปรุงแต่ง ไม่เป็นไปตามใจใคร เมื่อเหตุปัจจัยยังเลี้ยงรักษาอยู่ ก็ยัง
 เป็นอยู่ทรงอยู่ได้ เมื่อสิ้นเหตุสิ้นปัจจัยแล้วก็ย่อมดับ ทั้งสิ่งที่มีชีวิต
 จิตใจและไม่มีชีวิตจิตใจ เมื่อพิจารณาตามไปเห็นความจริงดังนี้ ก็จะ
 คลีกคลายความยึดถือทุกข์เสีย ไม่เก็บมาหม่นม่นไว้ในใจ เพราะ
 เล็งเห็นความจริงว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง ย่อมมีความดับเป็นธรรมดา
 เหมือนกันทั้งหมด เมื่อดับไปแล้ววิบัติไปแล้ว จะเสียใจเสียตายทุกข์
 ร้อนสักรั้ไร ก็ไม่มีทางที่จะได้คืนมา เพราะความเสียใจเสียตายนั้น
 ไม่ใช่เหตุที่จะให้ได้คืนมาซึ่งสิ่งที่เสียที่ดับไปแล้ว การที่เอาใจไป
 ผูกพันเกาะเกี่ยวกับคนหรือของที่ไม่เป็นไปตามความปรารถนาของใคร
 นั้น เป็นการเพิ่มทุกข์ให้แก่ตัวเอง เราได้รับทุกข์เพราะทำกรรมใด
 เราต้องเลิกลงคนกรรมนั้นเสียไม่ทำอีกต่อไป ทุกข์เช่นนั้นก็จักไม่
 มาถึงเราอีก เพราะไม่มีเหตุ แม้ชีวิตของเราเองเรายังรักษาไว้ไม่ให้

แตกคับไม่ได้ เราจะไปหลงห่วงใยหรืออาลัยเสียตายชีวิตของคนอื่น
ที่ดับไปแล้วหรือกำลังจะดับ จะได้ประโยชน์อะไร นอกจากก่อทุกข์
ให้แก่ตนเปล่า คนอื่นใครจะเป็นที่พึ่งของใครได้ สมบัติกับวิบัติย่อม
มีอยู่เป็นคู่กัน เราจะพึ่งอาศัยคนหรือทรัพย์สมบัติได้ ก็เฉพาะเมื่อ
ยังเป็นหรือยังมี ถ้าตายหรือไม่มีแล้ว ก็พึ่งไม่ได้ เราจึงพึ่งตัวของเรา
เองเป็นส่วนใหญ่ เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงต้องฝึกพึ่งตน คือ พยายาม
ทำจิตใจของตนให้เป็นอิสระ ไม่ให้ตกเป็นทาสแห่งคนหรือวัตถุหรือ
กิเลส ให้จิตใจอยู่กับความรู้เห็นตามเป็นจริง การที่จะทำตนให้เป็น
ที่พึ่งของตนอย่างนี้ได้ ก็ต้องพึ่งธรรมของสัตบุรุษมีพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าเป็นต้น ซึ่งสอนคนให้รู้เห็นตามเป็นจริง ให้รู้จักปลดปล่อยจิตใจ
ของตนให้พ้นจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองและกองทุกข์ ฯ

พึ่งมากเป็นเหตุให้รู้มาก คือรู้ทางเจริญ ทางเสื่อม ทางสุข
ทางทุกข์ ทางสงบ ทางวุ่นวาย ทางบริสุทธิ์ ทางเศร้าหมอง เราทุก
คนไม่ชอบทุกข์ ไม่ชอบเสื่อม ไม่ชอบวุ่นวาย ไม่ชอบเศร้าหมอง
เราชอบเจริญ ชอบสุข ชอบสงบ ชอบบริสุทธิ์ผุดผ่อง เมื่อได้ศึกษา
จนรู้แน่แก่ใจแล้วว่าอะไรเป็นทางที่เราไม่ชอบ เราก็หลบหลีกงดเว้น
ทางที่เราไม่ชอบเสีย ปฏิบัติดำเนินการแต่ในทางที่เราชอบ เราก็ก่อก
ประสพผลที่เราต้องการด้วยปัญญาและความเพียรของเราเอง เราก็ได้
ชื่อว่าพึ่งตัวเองได้ ช่วยตัวเองได้ด้วยความเป็นผู้พึ่งมากของเราเอง ฯ

อีกประการหนึ่ง ผู้ที่พึ่งมากรู้มากนั้น นอกจากสามารถช่วยตน

เองได้แล้ว ยังสามารถใช้ความรู้ของตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นได้
 ด้วย เช่นแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ชักจูงผู้ตกทุกข์ได้ยากให้พ้นทุกข์ยาก
 แนะนำอุบายเป็นเครื่องปลอบใจตนเองในยามทุกข์ ชี้ทางพ้นทุกข์ให้
 แก่ผู้มุงปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ได้ตกขาเป็นต้น พหุสตบุคคลจึงมีทางบำเพ็ญ
 ตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นได้มากมาย เช่นพระอานนทเถระได้อาศัย
 ความเป็นพหุสตของท่าน เป็นกำลังช่วยให้การทำปฐมสังคายนาสำเร็จ
 เป็นประโยชน์ใหญ่แก่โลกมาจนปัจจุบันนี้ เพราะฉะนั้น พหุสตจะ
 ความสลับซับซ้อนมาก จึงเป็นนาถกรรมธรรม ธรรมทำที่พึงประการหนึ่ง
 มีอรรถาธิบายทั้งบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

นาถกรณธรรมที่ ๓

กลุยานมิตตตา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สนาถา ภิกฺขเว วิหรต มา อนาถา, ทุกฺขํ ภิกฺขเว อนาโถ
วิหรติ ทสฺยิเม ภิกฺขเว นาถกรณา ฐมฺมาติ ฯ

บัดนี้จะได้บรรยายความในนาถกรณธรรมข้อ ๓ สืบอนุสนธิ ประดับ
ปัญญาเกือกุลแก่ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ของพุทธบริษัท
พอสมควรแก่เวลา ฯ

นาถกรณธรรมข้อที่ ๑ คือศีล ข้อที่ ๒ คือพาหุสัจจะ ความเป็นผู้
สทັบตรับฟังมาก ข้อที่ ๓ ซึ่งจะแสดงต่อไป ณ บัดนี้ คือ กลุยานมิตตตา
ความเป็นผู้มีมิตรดี สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงนิทเทสแห่ง
กลุยานมิตตตา ไว้ว่า “อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ กลุยานมิตฺโต โหติ
กลุยานสหาโย กลุยานสมุปฺปวโก” เป็นอาทิ แปลความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มี
 เพื่อนดี ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดีแล เป็นธรรมทำ
 ทพัง ดังนี้ มิตรก็ดี สหายก็ดี เพื่อนก็ดี ทุกคนที่มาพึ่งเทศน์อยู่นั้น
 ย่อมเคยได้ยิน ได้ฟัง และรู้จัก แต่เนื้อความแห่งคำว่า มิตร สหาย
 เพื่อน นั้นต่างกัน มิตรแปลว่าผู้มีจิตหวังดี ปรรธนาความสุขความ
 เจริญให้ สหายแปลว่าผู้เที่ยวไปด้วยกัน หรือผู้ร่วมการร่วมงานกัน
 เพื่อนหมายถึงผู้ที่ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน อย่างคำว่า ภริยา ปรม
 สขา ภรรยาเป็นเพื่อนอย่างสนิท ดังนี้ ย่อมหมายถึงความเป็นเพื่อน
 ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ร่วมเป็นร่วมตายกัน ไม่ละทิ้งกัน มิตรเมื่อว่า
 โดยคุณธรรม ได้แก่ผู้มีจิตรักใคร่หวังดี ปรรธนาความสุขความ
 เจริญให้ คือผู้มีไมตรีจิตต่อตนเอง ผู้ใดเป็นมิตร ผู้นั้นย่อมให้เกิด
 ความพอใจแก่ผู้ที่คบ เพราะมิตรนั้นย่อมประกอบด้วยคุณสมบัติที่ควร
 ได้รับยกย่องว่าเป็นมิตร คือ ๑. มีจิตรักใคร่ปรรธนาความสุขความ
 เจริญให้ ๒. ไม่ละทิ้งกันในยามวิบัติ ๓. บัองกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
 ๔. บัองกันทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว ๕. เมื่อมีภัยเอาเป็น
 ที่พึ่งพำนักได้ แม้ชีวิตก็อาจสละแทนได้ มิตรผู้มีลักษณะดังนี้ เป็นที่
 ต้องการปรรธนา ใคร ๆ ก็อยากได้ อยากมี ออกจากคบค้าสมาคม
 ผู้ที่ไม่ใช่มิตรแต่สำแดงอาการเป็นมิตร มีลักษณะตรงกันข้าม คือ
 ไม่มีใจรักใคร่ มุ่งประจบประแจงเพื่อให้พอใจแล้วคิดปกกลอก เสีย
 ให้น้อยด้วยมุ่งตอบแทนมาก ช่วยด้วยวาจาคือใช้ปากเป็นของกำนัล

แต่ถึงคราวต้องการความช่วยเหลือเข้าจริง ๆ หลบเลี่ยงไม่ช่วย มี
แต่ของกำนัลปาก ในเวลาที่มีทุกข์ร้อน เป็นที่พึ่งไม่ได้ จะทำดีหรือ
ทำชั่วก็คล้อยตาม ไม่ห้ามปรามในเมื่อกระทำชั่ว และไม่ส่งเสริม
การกระทำดี ผู้ที่มีลักษณะอย่างนี้ไม่ใช่มิตร เป็นแต่เพียงคนเทียม
มิตร คือว่าถ้าจะเอาเงินทางไปช่วยในที่เปลี่ยว ในเวลามีภัยก็คง
จะหนีเอาตัวรอด หรือไปเข้ากับศัตรู เพื่ออาศัยศัตรูเป็นเครื่อง
ป้องกันตัวแล้วทำลายเพื่อนเสีย อย่างที่เรียกว่าขายเพื่อนกัน มิตร
สนิทขายเพื่อนกัน คือปกปิดเอาทรัพย์สมบัติ ไม่สงเคราะห์จริง
เป็นที่พึ่งพาอาศัยไม่ได้^๕ ไม่ทำให้เกิดความอุ่นใจ ฯ

มนุษย์ทุกคนเกิดมาต้องมีมิตร มีสหาย มีเพื่อน จะอยู่ลำพัง
คนเดียวไม่ได้ แม้มารดาของเราเองก็จัดว่าเป็นมิตร ดังพระพุทธ-
ภาษิตที่ว่า “มาตา มิตฺตํ สเก ชเร” มารดาเป็นมิตรในเรือนของ
ตน แม้จะไม่มีใครอื่นในโลกอยู่ด้วย หากมีมารดาคนเดียวอยู่ด้วย
ก็ให้เกิดความอุ่นใจ เพราะมารดาอ้อมรักบุตร ปราบปรามความสุข
ความเจริญแก่บุตร ให้สืบลูกให้พรอยู่ทุกเช้าค่ำ ผู้ใดมีน้ำใจรักใคร่
หวังดี แม้ไม่ใช่พี่น้องวงศ์ญาติ เป็นคนอื่น แต่มีคุณธรรมหรือมี
จิตใจประหนึ่งมารดา คือมีเมตตาจิต ผู้นั้นจัดว่าเป็นมิตร อยู่กับผู้ที่
เป็นมิตรย่อมปลอดภัยอันตราย เพราะมิตรช่วยป้องกันภัยแห่งชีวิต
ร่างกายทรัพย์สมบัติให้ คอยห้ามปรามไม่ให้กระทำชั่ว ส่งเสริมให้
กระทำดี เมื่อเราได้มิตรสนิท^๕แล้ว เราก็ปลอดภัยอันตราย ทั้งชีวิต

ร่างกายทรัพย์สินสมบัติและคติคือทางดำเนินชีวิต ไม่ดำเนินในทางทุกคติ
ทั้งในปัจจุบันและในภายหน้า นอกจากนั้น มนุษย์เรานี้ย่อมมีทุกข์
ซึ่งไม่มีทางแก้ไขได้ แต่ถึงกระนั้น ถ้ามีมิตรที่เห็นจิตเห็นใจกันไว้
สำหรับปรับทุกข์กัน คือขยายความลับแก่กันได้ ก็แบ่งเบาความ
หนักใจความกลัดกลุ้มใจให้น้อยเบาบางไป เหมือนยกทุกข์ออกจาก
อก ถ้วยเหตุนั้นแหละ ทุกคนจึงต้องการ กลยาณมิตรที่เอาใจช่วยเหลือ
เห็นใจในยามทุกข์ แม้ไปกระทำผิดมา ก็คอยปลอบโยนไม่ให้ทุกข์
ร้อนในเมื่อนึกถึงความผิดความชั่วที่ตัวทำ ย่อมชักนำให้ทำดีแก้ไข
เมื่อเราได้มิตรชนิดนี้แล้ว เราก็สบายใจ ไม่ซ้ำเติมหรือละทิ้งเรา
ในเมื่อพลั้งพลาดทำผิดทำเสีย เตือนสติให้ได้ความสำนึกแล้วก็กลับ
ตัวใหม่ หากตกทุกข์ได้ยากก็ตามช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ละทิ้งในยาม
วิบัติ ผู้ที่ได้มิตรชนิดนี้แล้ว ย่อมรักใคร่เคารพนับถือ ไม่เสียตาย
ทรัพย์สินเงินทอง ไม่เสียตายแรง ไม่เสียตายปัญญาความรู้ที่จะเผื่อ
แผ่เฉลี่ยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายจึง
ต้องการกลยาณมิตร เพราะเป็นเครื่องอุทิศ แม้ไม่มีกิจการอะไรที่
จะต้องช่วยกัน ถ้าอยู่แวดล้อมด้วยมิตรที่มีน้ำจิตรักใคร่ ย่อมรู้สึก
อุ่นหนาฝาคั่งสบายใจ มีอะไรที่จะพึงบริโภค ถ้าได้บริโภคร่วมกันกับ
มิตรที่รักใคร่นับถือ ก็ย่อมได้วิสสาสรสคือรสที่เกิดแต่ความสนิทสนม
คุ้นเคยไว้วางใจ ทำให้เจริญอาหารได้ นี่แสดงให้เห็นว่า มิตรเป็นสิ่ง
จำเป็นแก่ชีวิตของมนุษย์ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึง

ทรงสอนให้คบกัลยาณมิตร กัลยาณสหาย กัลยาณสขานี้หนึ่งเรียก
 สัมปวังกะ แปลว่าเพื่อนเหมือนกัน เมื่อมีมิตรดี สหายดี เพื่อนดีแล้ว
 ก็คุ้มครองป้องกันตนให้พ้นทุกข์ภัย แม้ว่าคนเราเกิดมาจะต้องแก่
 ต้องเจ็บ ต้องตาย ถ้ามีกัลยาณมิตรที่เป็นสัตบุรุษ วัตรธรรมของพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้า เราอาจจะพ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อันเป็น
 ทุกข์ที่ครอบครองจำสั่วโลกอยู่ได้ คือกัลยาณมิตรนั้นชักนำให้ดำรงตน
 ในกุศลสุจริตกิจชอบเป็นขั้นบันได และชักนำไปปฏิบัติจิตใจให้สงบ
 ระงับสะอาดผ่องใส บำเพ็ญมรรค ๘ อันเป็นทางแห่งมรรคผลนิพพาน
 เมื่อปฏิบัติตามคำแนะนำของกัลยาณมิตรแล้ว ตนเองย่อมพ้นจาก
 ทุกข์ยากเดือดร้อนในโลกียวิสัย คือไม่ยากจนข้นแค้น เพราะตั้งตัวได้
 ในโลก และปฏิบัติตามปฏิปทาอันเป็นเหตุเจริญสุขในสัมปรายภพ
 ภายหน้า ตามคำแนะนำตักเตือนของมิตร คือชักนำไปถึงพร้อมด้วย
 ศรัทธา ถ้อยศีล ถ้อยจาคะ ถ้อยปัญญา ในปัจจุบันชาติก็มีจิตใจ
 ผ่องใส ไม่หวาดหวั่นต่อมรณภัยอันจะมีมาข้างหน้า ในเวลาแตกดับ
 ทำลายขันธ์ เมื่อนึกถึงคุณธรรมที่ตนมี เป็นเครื่องชำระจิตใจให้
 สะอาดผ่องใส บุญกุศลที่จะตบแต่งชาติภพต่อ ๆ ไปให้ประณีต ตน
 ได้ทำไว้แล้วตามคำแนะนำของกัลยาณมิตร ก็ย่อมเกิดความอุ่นจิต
 ไม่หวาดหวั่นต่อมรณภัย จะตายเมื่อไรก็ตายสบาย เพราะไม่มีบาป
 อันเป็นทางทุกข์ มีแต่บุญกุศลอันเป็นทางสุคติ แต่ถ้าได้กัลยาณมิตร
 ชั้นสูงที่ชักนำไปปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริบูรณ์ ทำจิตใจให้

สงบระงับผองใสห่างไกลจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง จนถึงได้บรรลุ
 มรรคผล หรือแม้ไม่ถึงมรรคผล เพียงแต่ทำมานสมาบัติให้เกิดขึ้น
 ก็ย่อมช่วยให้ประสบความสุข ความสงบ ความเย็นใจ รู้จักหลบทุกข์
 ในเมื่อมีทุกข์เวทนาครอบงำ ฌานและสมาบัติ^๕นั้นเป็นบาทแห่งวิปัสสนา
 วิปัสสนาคือปัญญาเครื่องเห็นแจ้งในสภาวะธรรม นำให้ชำแรกกิเลส
 ออกจากจิต ถึงความบริสุทธิ์หลุดพ้นจากอัสวกิเลสได้^๖ เป็น
 บัณฑิตให้ถึงมรรคผลนิพพาน ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป
 เพราะกัลยาณมิตรนำไปในทางสว่างทางพ้นทุกข์เช่นนี้ ความเป็นผู้มี
 กัลยาณมิตร กัลยาณสหาย หรือเพื่อนดี จึงเป็นนาถกรรมธรรม ธรรม
 ทำที่พึงของตน ทั้งในภพ^๗และภพหน้า และในความพ้นจากทุกข์
 ในสังสารวัฏฏ์ ผู้ที่ทำความหนักซึ่งนำหว่าดเสียวต่อทุกคติ วินิบาต
 นรก เช่นพระองค์กุลิมาลฆ่าคนถึง ๙๙๙ คน อีก ๑ คนจะครบ ๑๐๐๐
 เพราะหลงเข้าใจผิดตามคำชักนำของอาจารย์ผู้มั่งร้าย ภายหลังได้พบ
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นกัลยาณมิตรของสัตว์โลก พระองค์ไม่ทรง
 หว่าดหวนต่อภัยอันตราย คือดาบที่องค์กุลิมาลถืออยู่ และชุ่มด้วย
 เลือดค่อของมนุษย์ กวักแกว่งเพื่อจะประหารชีวิตคนต่อไป ทรง
 พระมหากรุณาเสด็จไปโปรด เมื่อพระองค์กุลิมาลได้เห็นพระองค์แล้ว
 ก็ร้องเรียกว่า สมณะหยุดก่อน สมณะหยุดก่อน ด้วยหมายใจจะ
 ประหารชีวิตพระองค์ พระองค์ใช้อิทธิปาฏิหาริย์ทรมานให้พระ
 องค์กุลิมาลอ่อนใจแล้ว ไม่สามารถจะประทุษร้ายพระองค์ได้ แล้ว

ทรงแสดงธรรมแนะนำสั่งสอน ตามที่ปรากฏในตำนานว่า เมื่อ
 องคุลิมาลไล่กวตพระผู้มีพระภาคเจ้าไป ร้องเรียกว่า สมณะหยุดก่อน
 สมณะหยุดก่อน พระองค์ตรัสว่า พระองค์หยุดแล้ว แต่องคุลิมาล
 ยังไม่หยุด องคุลิมาลบอกว่าพระองค์ยังเดินอยู่ พระองค์ตอบว่า
 พระองค์หยุดการเบียดเบียนแล้ว หยุดการฆ่าเพื่อนมนุษย์และสัตว์
 ทั้งหลายแล้ว แต่องคุลิมาลยังไม่หยุด แล้วก็เสด็จกลับมาพบกับ
 องคุลิมาลซึ่งเหนื่อยนอนลุกไม่ขึ้น ทรงเตือนให้ได้ความสำนึกตัว
 แล้วตั้งใจฟังธรรม ก็ได้สำเร็จอรหัตตผล เพราะองคุลิมาลเป็นผู้มี
 ปัญญาเฉลียวฉลาด เมื่อสำเร็จอรหัตตผลแล้ว ท่านก็พ้นจาก
 สังสารวัฏฏ์คือเกิดแก่เจ็บตายอีกต่อไป แต่กรรมปัจจุบันที่ท่าน
 เบียดเบียนคนและสัตว์นั้น ยังติดตามท่านอยู่ เช่นเขาขว้างปากัน
 ที่ไหน ถ้าท่านเดินผ่านไปมักจะถูกท่าน เพราะได้เบียดเบียนทำร้าย
 เขาไว้มาก กรรมจึงให้ผลแม้เมื่อสำเร็จอรหัตตแล้ว แต่เพราะท่าน
 ได้พบกับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นกัลยาณมิตรของสัตว์-
 โลก ท่านจึงพ้นจากทุกข์คือเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไม่ต้องเวียนเกิด
 เวียนแก่ เวียนเจ็บ เวียนตาย อีกต่อไป และบาปกรรมคือการฆ่าสัตว์
 นั้น เพราะท่านไม่มีชาติไม่มีภพอีกต่อไป ก็หมดโอกาสที่จะให้ผล
 เป็นอโหสิกรรม ไม่สามารถจะตามล้างผลาญท่านได้อีก มีบุคคล
 เป็นอันมากที่ประพฤติชั่วช้าเลวทราม เป็นอันธพาล เบียดเบียนตน
 เบียดเบียนผู้อื่น แต่กลับตนได้ เพราะได้อาศัยกัลยาณมิตรผู้มีจิตหวังดี

ไม่คำนึงถึงความเหน็ดเหนื่อยลำบากตรากตรำ เอาใจดีต่อ ช่วย
 ชักนำให้เข้าวัตรรักษาศีลฟังธรรม เพื่อเกิดความสำนึกรู้บาปบุญคุณ
 โทษ ควรทำไม่ควรทำด้วยตนเอง เมื่อได้ศึกษาธรรมคำสอนของ
 พระพุทธเจ้า และปฏิบัติตามพระโอวาทแล้ว เกิดความรู้สึกตนว่า
 ตนได้รับความสุข ความสงบ ความเย็นใจ เกิดแต่ธรรมปฏิบัติ ชีวิต
 ประจำวันของตนเต็มไปด้วยบุญกุศล เพราะงกเว้นจากการที่เป็นบาป
 ที่เป็นอกุศล จะทำอะไรมีโยนิโสมนสิการ พิจารณาเสียก่อนจึงทำ
 กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ของตนจึงปราศจากมลทินโทษ เป็น
 คุณเป็นประโยชน์แก่ตนแก่ผู้อื่น แล้วสำนึกได้ว่า นี่เพราะเราได้
 กัลยาณมิตร จึงกลับตัวเลิกเดินทางมืด มาเดินในทางสว่างได้ แล้ว
 ก็เกิดความเคารพนับถือกัลยาณมิตรนั้นเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้แหละ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อพระอนนทมาแสดงความกตัญญูเห็นของ
 ท่านเป็นใจความว่า กัลยาณมิตรนั้นเป็นกึ่งแห่งพรหมจรรย์ คือทาง
 ที่จะพึงดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ ถึงความบริสุทธิ์ พระองค์ตรัสตอบ
 พระอนนทว่า ไม่ใช่เช่นนั้น กัลยาณมิตรนั้น ย่อมเป็นพรหมจรรย์
 ทั้งหมดทีเดียว เมื่อได้กัลยาณมิตรแล้ว อาจประพฤติพรหมจรรย์ให้
 บริสุทธิ์บริบูรณ์ บรรลุผลนิพพานได้ในทันที เพราะเหตุนี้แหละ
 กัลยาณมิตรจึงเป็นบุคคลที่พึงปรารถนา ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร
 จึงเป็นนาถกรรมธรรม ธรรมที่ทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตน ฯ

การคบมิตรนั้น ย่อมมีหลักสำคัญที่จะต้องรักษาน้ำใจมิตร เพื่อ

ให้สนิทสนมรักใคร่ไม่แตกร้างกัน ประพฤติประโยชน์เกื้อกูลกันยังยืน
ตลอดไป สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อทรงแสดงกัลยาณมิตรแล้ว จึง
ทรงแสดงลักษณะแห่งการคบกัลยาณมิตร ได้แก่การเข้าไปนั่งใกล้
สนทนาวิสาสะ ฟังคำแนะนำตักเตือน เพื่อรู้เข้าใจในเหตุผลที่ตนยัง
ไม่รู้ ถ้ามีข้อข้องใจไม่เข้าใจหมั่นไต่ถาม เพื่อได้คำตอบแก้ปัญหา
นั้น เพื่อทำความเข้าใจให้ถูกต้องตรงต่อทางดำเนิน เพื่อความสุข ความสงบ
หรือความพ้นทุกข์ นอกจากคบหาสมาคมแล้ว จำจะต้องบำเพ็ญตน
เป็นคนเอื้อเฟื้อ คือรู้จักเผื่อแผ่ให้ปัน พุศแต่คำที่ไพเราะ แสดง
ความรักความนับถือ ไม่พุดจาหยาบคาย หรือพุดบ้ายเบี่ยงเลียงหลีก
ประพฤตินให้เป็นประโยชน์ คือช่วยเหลือเกื้อกูลด้วยกำลังกาย
กำลังทรัพย์ กำลังปัญญาความคิด ที่สามารถจะช่วยให้ ทำตน
สม่ำเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทั้งในยามเจริญมั่งคั่งสมบูรณ์ ทั้ง
ในยามเสื่อม ไม่ทำอาการผิดปกติกิเลสสม่ำเสมอ เพราะความเจริญ
หรือความเสื่อมของตนหรือของมิตร ผู้ที่มีความวางตนสม่ำเสมอทั้ง
ย่อมทำให้เกิดความสนิทสนม ไม่กินแหนงแคลงใจ นอกจากนั้นท่าน
สอนให้พุดจริงตามที่เป็นจริง คือไม่แก่งกล่าวให้คลาดจากความจริง
เพราะการพุดจริงนั้น แสดงน้ำใจว่าเชื่อถือไว้วางใจ ไม่ปิดบังอำพราง
สิ่งใด ๆ เพราะคนที่เชื่อถือไว้วางใจกันจนถึงปรับทุกข์กันได้นั้น ย่อม
ต้องขยายความลับแก่กันและกันได้ เมื่อแสดงน้ำใจให้เห็นว่านับถือ
ไว้วางใจ จนถึงแสดงความลับในเรื่องคอขาดบาดตายได้แล้ว ก็ทำ

ให้เกิดความเห็นใจ แทนที่จะแพร่กระจาย ก็ช่วยปิดบังความลับไว้ให้
และถ้ามีทางที่จะช่วยแก้ไขบรรเทาความเดือดร้อนเสียหายไม่ให้เกิดขึ้น
เพราะการกระทำผิดกระทำเสีย^๕ ก็ตั้งใจทำ เพราะมิตรที่^๕นั้น เมื่อ
ได้ช่วยเพื่อนให้พ้นทุกข์ยากเดือดร้อนได้แล้ว ย่อมเกิดความปลื้มใจ
ไม่เสียตายแรง ไม่เสียตายทรัพย์ ไม่เสียตายความคิด ได้ความ
สบายใจนั้หนา ในการที่ช่วยให้เขาพ้นทุกข์ เมื่อเป็นเช่น^๕
ก็กลยาณมิตรเมื่อรู้ว่าเพื่อนมีทุกข์ยากเดือดร้อน จึงอดทนอยู่ไม่ได้
ถ้ายังไม่ช่วยก็ไม่สบายใจ มิตรที่มีน้ำจิตเช่นนี้ยากที่จะหาได้ เมื่อ
ใครพบเข้าแล้ว ก็ควรรักษาน้ำใจ ด้วยปฏิบัติ คือเผื่อแผ่ให้ปัน พุด
เพราะ แสดงความนับถือ บำเพ็ญประโยชน์ วางตนเสมอ และไม่
แก่งกล่าวให้คลาจากความจริงทั้งกล่าวแล้ว ฯ

กลยาณมิตรนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องเลือก คือว่าเลือกให้ได้
ผู้^{๕๕๕}ที่มีคุณธรรมสูง เพราะความเจริญของมนุษย์นั้นอยู่ที่การคบหา
สมาคม ถ้าคบกับผู้ที่ต่ำกว่าด้วยคุณธรรม คือคนที่หย่อนความรู้
ความฉลาดความประพฤติ ตนก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร มีแต่
จะต้องช่วยเขาให้พ้นจากระดับอันต่ำ^๕นั้น ขึ้นมาสู่ระดับสูง เป็น
อันได้ทำประโยชน์แก่เขา แต่ตนไม่ได้ประโยชน์อะไร เพราะตน
บริบูรณ์ด้วยคุณธรรมเหนือเขา เมื่อปรารถนาความเจริญก้าวหน้า
ด้วยคุณธรรม ก็จำต้องคบหาสมาคมกับผู้ที่มีปัญญาความรู้สูงกว่า มี
ความประพฤติปฏิบัติกายวาจาใจประณีตกว่า เพื่อได้ถ่ายทอดความรู้

ความฉลาดจากท่าน ถ้ายความประพฤติปฏิบัติชอบ อันเป็นทางพ้น
 ทุกข์จากท่าน เมื่อคบกัลยาณมิตรผู้สูงด้วยคุณธรรมแล้ว ก็นำตน
 ให้เจริญก้าวหน้าในคุณธรรม เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึง
 ทรงสอนให้เลือกคบมิตร และทรงแสดงการส้องเสพสัทบุรุษว่าเป็น
 วุฒิธรรม คือธรรมเครื่องเจริญปัญญาและคุณงามความดี ทั้งใน
 วุฒิธรรมสูตรซึ่งแสดงไว้ว่า สปุปริสุปลัเสโว ธรรมสฺสวณั
 โยนิโสมนสิกาโร ธรรมานุธรรมปฏิปตติ ผู้คบมิตรที่เป็นสัทบุรุษ
 พังธรรมของสัทบุรุษ และใช้โยนิโสมนสิการ พิจารณาโดยแยบคาย
 ในอรรถะธรรมะที่ท่านสัทบุรุษแสดงให้ฟัง เห็นแจ้งความเป็นจริงว่า
 เป็นเช่นนั้น ควรประพฤติปฏิบัติ แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติฝึกหัด
 กาย วาจา ใจให้เป็นไปตาม ก็จะชำระกิเลสเครื่องเศร้าหมองอย่าง
 หยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด ให้น้อยเบาบางไป เมื่อปฏิบัติตาม
 จรรยาของสัทบุรุษผู้ฝึกฝนจิตและทิวฐิของตน ให้ตรงต่อมรรคผล
 นิพพาน การปฏิบัติก็ดำเนินไปสู่ความบริสุทธิ์หมดจดจากอาสวกิเลส
 เป็นเหตุให้ตนพ้นจากทุกข์สิ้นเชิง ไม่ต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย อีกต่อไป
 โยนิโสมนสิการนำไปปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ความปฏิบัติธรรม
 สมควรแก่ธรรม เป็นเหตุชำระกิเลสให้ขาดจากสันดานได้ สัทบุรุษ
 จึงเป็นกัลยาณมิตรที่ควรคบค้าสมาคม ฯ

สัทบุรุษที่จัดเป็นกัลยาณมิตรนั้น ก็คือผู้มีหิริโอตตัปปะ คือมี
 อายบาปกลัวบาป ไม่ทำบาปทั้งในที่ลับและที่แจ้ง มีศรัทธา มีศีล

มีสุตะ มีจาคะ มีปัญญา อันเป็นคุณธรรมเครื่องขัดเกลาจิตใจให้
 น้อยเบาบาง และสัตว์นั้นก็มีลักษณะอีกหลายประการ เนื่องด้วย
 การประพฤติปฏิบัติ เช่นจะปรึกษาหารือกับใคร ๆ ก็ไม่ปรึกษาเพื่อ
 จะเบียดเบียนตนและผู้อื่น จะพูดก็ไม่พูดเพื่อจะเบียดเบียนตนและ
 ผู้อื่น จะทำก็ไม่ทำเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น หากจะคิดเรื่องอะไร
 ก็ไม่คิดเพื่อจะเบียดเบียนตนและผู้อื่น ย่อมเป็นผู้บริจาคนานโดยเคารพ
 คือเคารพในทานที่ตนให้ เคารพในปฏิภาณผู้รับทาน นี่แสดงให้เห็น
 ลักษณะของสัตว์ มีจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส ทำ พูด คิด หรือ
 ปรึกษาหารือกับใคร ก็เพื่อไม่เบียดเบียน แต่เพื่อเกื้อกูลแก่เขา ผู้ที่
 ประพฤติเช่นนี้ ย่อมแสดงน้ำใจให้เห็นว่าเต็มไปด้วยเมตตากรุณาต่อ
 เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ไม่ทำอะไรด้วยใจประกอบด้วยความ
 โลก ความโกรธ ความหลง ลักษณะคือคุณธรรมที่แสดงให้เห็นว่า
 สัตว์อีก ๗ ประการ คือ ๑. ความเป็นผู้รู้เหตุ ๒. ความเป็นผู้รู้ผล
 ๓. ความเป็นผู้รู้จักตนว่าเราเป็นใคร มีคุณธรรมเป็นอย่างไร มีหน้าที่
 การงานที่จะพึงประพฤติปฏิบัติอย่างไร เป็นต้น ๔. ความเป็นผู้รู้
 ประมาณ คือความพอดีพอควรในการบริโภค ในการรับ ในการ
 แสวงหา หรือในการทำงานต่าง ๆ ๕. ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลาที่
 ควรประกอบกิจ ๖. รู้จักบริษัท คือชุมนุมชนที่มีเพศภูมิหน้าที่การงาน
 คุณธรรมความประพฤติและขนบธรรมเนียมอันต่างกัน และรู้จัก
 ประพฤติกายวาจาให้เหมาะสมแก่บริษัทและชุมนุมชนนั้น ๆ รู้จักนังลูก

ในที่ควรนั่งควรลุก รู้จักเกี่ยวข้องกับสองเพศให้เหมาะสมแก่ฐานะของ
บริษัทนั้น ๆ ๗. ความรู้จักบุคคลยิ่งหย่อน คือเป็นสัตบุรุษหรือเป็น
อสัตบุรุษ เป็นพาลหรือเป็นบัณฑิต เป็นกัลยาณมิตรหรือเป็น
บาปมิตร ฯ

ความเป็นผู้รู้จักเลือกคบกัลยาณมิตรนี้ เป็นเหตุให้ผู้คบหา
สมาคมได้ความรู้ความฉลาดเพิ่มขึ้น ได้ความประพฤติปฏิบัติชอบ
เพิ่มขึ้น ได้บรรเทาทุกข์ของตนในยามทุกข์ ได้ปลุกใจตนให้อำจหาญ
ในการกระทำความดี ด้วยเหตุนี้ ความเป็นผู้มีมิตรดีคือกัลยาณมิตร
จึงเป็นนาถกรณธรรม ธรรมทำที่พึงประการที่ ๓ ฯ

ขอพุทธบริษัทผู้ปรารถนาที่พึงกำจัดภัยแก่ตน พึงพิจารณาตน
เองว่า เราได้บำเพ็ญตนเป็นกัลยาณมิตรของผู้อื่นหรือไม่ และผู้ที่เรา
คบค้าสมาคมอยู่ทั่วไปนั้น ผู้ใดมีคุณธรรมดังกล่าวแล้วอย่างไร
เพื่อสอบสวนพิจารณาให้ได้กัลยาณมิตรที่แท้จริง และโดยเฉพาะ
อย่างยิ่งก็คือ ควรทำตนให้เป็นกัลยาณมิตรของเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย
ทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ ถ้าทุกคนตั้งใจทำตนให้เป็นกัลยาณมิตรของ
ชนทั้งหลายแล้ว เราก็จะเห็นกัลยาณมิตรมีอยู่ทั่วไป ถ้ามีแต่เพียงให้
คนอื่นเขาทำตนให้เป็นกัลยาณมิตรก่อน ก็จะไม่รู้จักกัลยาณมิตร
คือไม่รู้จักตัวเอง เมื่อไม่รู้จักตัวเองแล้ว จะรู้จักคนอื่นดีกว่าตัวเอง
ไม่ได้ นี่เป็นข้อที่ควรสำนึก กัลยาณมิตฺตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี
งาม ย่อมเป็นธรรมทำที่พึง ทั้งพรรณนามาด้วยประการฉะนี้ ฯ

นาถกรณธรรมที่ ๔

โสวสุสตา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สนาถา ภิกฺขเว วิหฺรต มา อนาถา, ทุกฺขํ ภิกฺขเว อนาโธ
วิหฺรติ ทสฺยิเม ภิกฺขเว นาถกรณา ธมฺมาติ ฯ

บัดนี้จะได้บรรยายความในนาถกรณธรรมข้อที่ ๔ คือ โสวสุสตา
ความเป็นผู้ว่าง่าย สืบอนุสนธิ เพื่อประดับปัญญาเกื้อกูลแก่ความ
ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมของพุทธบริษัท พอสมควรแก่เวลา ฯ

นาถกรณธรรมข้อที่ ๑ ได้แก่ความเป็นผู้มีศีล ข้อที่ ๒ ได้แก่
ความเป็นพหูสูต คือสัทรับฟังมาก หรือศึกษามาก เป็นเหตุให้
ฉลาด ข้อที่ ๓ กลยาณมิตฺตตา ความเป็นผู้มีมิตรที่ดีงาม ข้อที่ ๔
โสวสุสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย ข้อนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงไว้ในนิตเทสว่า “ปุน จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สุวโจ โหติ

โศวสฺสกรณเหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ขโม ปทกฺขิณฺณคฺคาหิ
 อนุสาสนึ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณ” คุกรภิกษุทั้งหลาย ข้อ
 อื่นที่จะพึงกล่าวยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรม
 ทั้งหลาย อันกระทำความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับอนุศาสน์
 เป็นเบื่องขวา ธรรมนั้นแล เป็นธรรมกระทำที่พึงดังนี้ ฯ

ความเป็นผู้ว่าง่ายนั้น เป็นคุณธรรมสำคัญที่เป็นเหตุให้เกิด
 ความรักความนับถือ ไม่ใช่เหมาะสำหรับผู้น้อยเท่านั้น ซึ่งจะต้อง
 เป็นผู้ว่าง่าย แม้ผู้เสมอกัน ก็ต้องเป็นผู้ว่าง่าย ผู้ใหญ่ก็ต้องเป็นผู้ว่า
 ง่าย ผู้น้อยยังขาดความรู้ความฉลาด ยังเห็นโลกน้อย ยังไม่รู้ทาง
 เจริญทางเสื่อมดี จำจะต้องอาศัยโอวาทคือคำตักเตือน อนุศาสน์
 คือคำพร่ำสอนของผู้อื่นมีมารดาบิดาครูบาอาจารย์ญาติพี่น้องเป็นต้น ที่
 มองเห็นการกระทำและความประพฤติอันไม่สมควร คือไม่มั่งคั่งมั่ง
 ความเลว หรือเป็นบาปเป็นอกุศลซึ่งตนกระทำโดยไม่รู้สึกรู้สีก เตือนให้
 รู้สำนึก หรือพร่ำสอนให้งดเว้นเสีย ถ้าเป็นผู้ว่าง่ายปฏิบัติตามคำสอน
 ประกอบด้วยธรรมอันกระทำความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นเหตุให้อดทนต่อ
 คำเตือนคำสอน ตั้งใจรับคำสอนโดยเคารพแล้ว ตนที่จะเป็นผู้เจริญ
 ด้วยความประพฤติดี ทำแต่การที่เป็นทางสุขทางเจริญ เว้นการที่
 เป็นทางทุกข์ทางเสื่อมเสีย ยิ่งเป็นผู้ว่าง่าย ก็ยิ่งเป็นปัจจัยให้เกิด
 ความเอ็นดูสงสารของผู้หลักผู้ใหญ่ เอาเป็นธุระสอดส่องดูแลความ
 เจริญและความเสื่อมให้ เมื่อเห็นว่าเดินผิดทางคือเดินทางเสื่อม ก็

ช่วยเตือนช่วยแนะอยู่เสมอ ก็เป็นโอกาสอันดีที่ท่านจะได้ป้องกันรักษา
 ตนไม่ให้เสื่อม ผู้ว่าง่ายจึงจัดเป็นคนฉลาดที่รู้จักถือเอาประโยชน์จาก
 ผู้อื่น คือทำให้ผู้อื่นเกิดเมตตากรุณาหวังดี เอาเป็นธุระไม่อดทน
 ระอาใจหรือเกลียดชัง ผู้น้อยซึ่งเป็นผู้ว่าง่าย จึงชื่อว่าทำตนให้เป็น
 ที่พึ่งแก่ตน และชื่อว่ามีธรรมอันทำตนให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวด้วย ฯ

การทำตนให้ผู้อื่นเกลียดชัง โดยมีผู้หวังดีช่วยเตือนช่วยแนะนำ
 ให้ กลับว่ายาก คือโต้เถียงแสดงความขัดใจ แสดงความโหดร้าย
 หรือแสดงกิริยาหยาบคายอย่างอื่น ๆ อันแสดงให้เห็นว่า ไม่คำนึง
 ถึงความหวังดีของท่านที่อุตสาหะหักเตือนแนะนำพร่ำสอน ไม่คำนึง
 ถึงการเสียเวลาเอาใจใส่สอดส่องดูแลความเจริญความเสื่อมให้ เมื่อ
 เป็นคนมีลักษณะแห่งความว่ายากดังนี้ ก็ทำให้ท่านอดทนระอาใจ
 ตนเองก็ไม่มีทางที่จะเจริญขึ้น เพราะมนุษย์ทั้งหลายจะเจริญ ก็ด้วย
 อาศัยคำหักเตือนแนะนำสั่งสอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ของท่านผู้รู้ผู้ฉลาด
 ตนเองไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี เมื่อมีผู้หวังดีช่วยหักเตือนแนะนำให้ กลับ
 ไม่รับ กลับโกรธเคืองขุ่นแค้นหรือโต้เถียงแสดงกิริยาอาการหยาบ
 ก็เป็นการทำตัวให้เลวลง ประพฤติตัวให้เป็นที่น่าเกลียดน่ารังเกียจ
 ไม่มีใครรักใคร่เอ็นดูสงสาร เด็กที่ดื้อคือเด็กที่ว่าอ่อนสอนง่าย ทำ
 ตัวให้ผู้หลักผู้ใหญ่เอ็นดูสงสารรักใคร่ เมื่อท่านเอ็นดูสงสารรักใคร่
 เพราะเชื่อฟังปฏิบัติตามคำสอนของท่านแล้ว ท่านเห็นเป็นคนดี มีอะไร
 ที่สมควรให้ก็อยากให้ ขาดอะไรที่ท่านต้องการอยากได้ ท่านก็ยินดี

หาให้ เพราะผู้ใหญ่ทุกคนชอบเด็กที่อ่อนน้อมง่าย ไม่ถือค่านและไม่แสดงกิริยาหยาบโกรธเคืองเพราะคำสอน ผู้ที่ว่ายากสอนยากจึงเป็นผู้ทำลายที่พึงของตนเอง คือไม่ทำตนให้เป็นที่ยึดด้วย ไม่ทำตนให้เกิดความหวังดีเอ็นดูกรุณาของท่านผู้อื่นด้วย ฯ

ผู้เสมอกัน เป็นเพื่อนฝูงกัน การคบกัน ก็ด้วยหวังจะได้ช่วยกันเป็นหูเป็นตา พิจารณาสอดส่องความเจริญความเสื่อม ช่วยเป็นสติชักเตือนกัน ในเมื่อทำอะไรผิดพลาดโดยประมาทไม่ระวังตัว เมื่อพบเพื่อนที่คิดด้วยมุ่งประโยชน์อย่างนี้ ก็จำจะต้องถือเอาประโยชน์จากเพื่อน ในเมื่อเพื่อนเห็นทำอะไรไม่สมควร ช่วยเตือนช่วยบอกช่วยแนะนำให้รู้ในสิ่งที่ยังไม่รู้ ก็ควรจะรู้สึกขอบใจและรักน้ำใจของเพื่อน ที่หวังดีเสียภัยเข้ามาตีมาเตือนหรือมาสอน ถ้าวรับคำติคำเตือนคำสอน ด้วยยังเห็นความหวังดีของเขา แล้วแสดงความขอบใจ ถ้าเขาเตือนด้วยความเข้าใจผิด ก็ไม่โต้เถียงแสดงอาการโกรธเคือง ย่อมให้คำแก้ตัวที่เหมาะสมแก่เหตุผลและความประพฤติที่ตนกระทำไปนั้น ไม่ใช่ปิดบังอำพราง ยกตัวขึ้นเหนือลม ผิดแล้วไม่ยอมผิด เมื่อประพฤติตัวอย่างนี้ เพื่อนก็เห็นใจ พึงเหตุผลที่ตนอธิบายว่าตนผิดหรือไม่ผิด เพราะเหตุไร แม้เขาเตือนด้วยความหวังดีเพราะเข้าใจผิด ก็ไม่ควรโกรธหรือไม่ควรแสดงอาการไม่ลงงามโต้เถียง ควรจะตอบแสดงความขอบใจเขา เพื่อให้เขามีน้ำใจที่จะเอาใจใส่ป้องกันระมัดระวังตนไม่ให้เสื่อม หรือไม่ให้ประพฤติปฏิบัติในทางเสื่อม คนเราอาจมอง

ไม่เห็นตัวเองว่าทำอะไรผิดถูกอย่างไร ถ้าทำถูกย่อมปลอดภัย แต่ถ้า
 ทำผิดย่อมนำทุกข์ภัยมาให้แก่ตัว เมื่อผู้อื่นเห็นว่าทำผิด ตนไม่รู้
 ช่วยบอกช่วยเตือนให้ เพื่อจะได้ไม่ทำผิดอันเป็นทางทุกข์ทางเสื่อม
 ย่อมเป็นการสมควรแท้ ที่จะรู้สึกขอบคุณท่านผู้เตือนด้วยความหวังดี
 มิตรที่เตือนด้วยความหวังดี ก็ควรจะแสดงความรักความนับถือความ
 เห็นใจมิตรที่ปฏิบัติกิจอันเป็นหน้าที่ของเพื่อนที่ดี บอingkันเพื่อนผู้
 ประมาทไม่ให้ประสพความทุกข์ความเสื่อม ผู้ว่าง่ายย่อมรักษาน้ำใจ
 มิตรสหายไว้ได้ คบกันยั่งยืน ในฐานะถ้อยที่ถ้อยอาศัย ผู้มีอริยาศัย
 อ่อนโยน ละม่อมละม้ายว่าง่าย ย่อมเป็นที่รักของชนทั่วไป ปลุก
 ความหวังดีให้เกิดขึ้นในใจของชนทั้งหลาย ให้เอาใจใส่ตนด้วยความ
 ห่วงดี ประารถนาความเจริญให้ นับว่าเป็นคนฉลาด ฯ

ฝ่ายผู้ใหญ่ แม้จะเป็นผู้รอบรู้ในเหตุผลทางเจริญทางเสื่อม
 และเป็นผู้ชำนาญงาน แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ควรจะลืมนึกถึงที่ว่า
 “สหายยังรู้พลาด นักปราชญ์รู้พลั้งไม่แม่นหมาย” ถ้าผู้น้อยผิด
 ยังมีผู้ใหญ่คอยเตือน ผู้เสมอกันผิด เพื่อนหรือพี่น้องวงศ์ญาติยังเตือน
 กันได้ ส่วนผู้ใหญ่นั้นเป็นที่เคารพยำเกรง มีหน้าที่เตือนผู้อื่น สอน
 ผู้อื่น แนะนำผู้อื่น แต่ถ้าจะถือตัวทะนงตัวว่าตนเป็นผู้ถูกโดยส่วนเดียว
 ตนทำอะไรไม่ผิด เมื่อทะนงตนถึงนั้น หากทำอะไรโดยประมาท
 พลาดไป ก็จะพากันเสียหายมากมาย ผู้น้อยผิดก็เสียเล็กน้อย
 แต่ถ้าผู้ใหญ่อผิด เสียหมดทั้งหมู่ทั้งคณะ เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ใหญ่ที่

สำนึกในเหตุผลว่า เกิดมาเป็นคน ถ้ายังเป็นปุถุชนแล้ว ยังรู้จักผิด
 เจียหุพังเสียงของผู้อื่น ว่าเขาจะมีความรู้สึกในความประพฤติและการ
 กระทำของเราอย่างไร แล้วตรวจตราพิจารณาตัวเองตามความคิดเห็น
 ของผู้อื่น ถ้าเขากำหนดิตีเห็นว่าบกพร่องเสียหายไม่เป็นธรรม หากว่า
 พิจารณาตนเองเห็นเป็นจริงอย่างเขาว่าแล้ว ก็ควรจะไม่อื้อรันทันทูลัง
 ทะนางว่าเป็นผู้ใหญ่ ไม่พยายามแก้ไขตนเองหรือกิจการของตน ที่ทำ
 พลงพลาคนนั้นให้เป็นไปในทางที่ชอบแล้ว ผู้ใหญ่นั้นก็ย่อมเสื่อมคลาย
 ความนับถือเชื่อถือของผู้น้อย กลับเป็นที่ถูกกตุมิ่นรังเกียจ เสื่อม
 ความนิยมเชื่อถือลงไปทุกที ถ้าผู้ใหญ่วัจักฟังเหตุผลของผู้น้อยที่เสนอ
 เข้ามาด้วยความหวังดี ด้วยเคารพนับถือท่าน หรือเห็นแก่หมู่คณะ
 ไม่ปรารถนาจะให้หมู่คณะเสื่อม การเข้ามาเตือนผู้ใหญ่ หรือแนะนำ
 ชข้อผิดนั้น ย่อมเป็นการเสียภัยของผู้น้อย ถ้าผู้น้อยไม่รักไม่นับถือ
 ไม่หวังดีจริง ๆ แล้ว ก็คงไม่กล้าทำ หรือไม่รักหมู่รักคณะจริง ๆ กลัว
 หมู่คณะจะเสื่อมแล้วก็คงไม่กล้าทำ ส่วนคนที่เอาแต่ตัวรอด ให้ฉันใดก็
 แล้วกัน คนอื่นจะเสียหายก็ช่างมัน หมู่คณะเสียหายก็ช่างมัน คนชนิดนี้
 เป็นคนที่ไม่มีความประโยชน์แก่หมู่ เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่ควรเอาเป็นอารมณ์
 ส่วนผู้ที่รักหมู่รักคณะ รักความถูกความชอบ คอบบ้องกันความผิด
 ไม่ให้เกิดขึ้น ย่อมเป็นที่ต้องการปรารถนา เป็นส่วนประกอบแห่ง
 ความเจริญ เมื่อผู้ใหญ่เข้าใจในเหตุผลดังนี้แล้ว รับฟังและแก้ไข
 ความเสื่อมที่เกิดขึ้นให้หมดไป ด้วยสร้างเหตุแห่งความเจริญ หรือ

ปัตเหตุแห่งความเสื่อมนั้น ความเสื่อมที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้น ที่เกิด
 แล้วก็ระงับไป ส่วนความเจริญที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็เจริญ
 ก้าวหน้า เมื่อผู้ใหญ่แสดงความเห็นใจผู้น้อย พึงเหตุผลของผู้น้อย
 ก็ทำให้ผู้น้อยมีกำลังใจเอาเป็นธุระ ช่วยเป็นหูเป็นตาดูแลระมัดระวัง
 ความเสื่อมเสียไม่ให้เกิดขึ้นแก่กิจการของผู้ใหญ่ หรือกิจการของหมู่
 คณะ ก็เป็นเครื่องช่วยให้มีความเจริญโดยส่วนเดียว ความเสื่อม
 ยากที่จะเกิดขึ้น ด้วยเหตุนี้แหละ จึงเห็นว่าความเป็นผู้ว่าง่ายนั้น
 ย่อมเป็นธรรมสมควรแก่ชนทุกชั้น ทั้งผู้ใหญ่ผู้เสมอกันและผู้น้อย จะ
 พึงปฏิบัติให้เหมาะสมแก่ฐานะของตนที่เป็นผู้น้อย ผู้เสมอกันหรือผู้ใหญ่
 เมื่อเป็นผู้ว่าง่าย คือพึงเหตุผลของผู้อื่นที่เตือนที่บอกที่แนะนำที่สั่งสอน
 ด้วยความหวังดีแล้ว ก็จะเป็นเครื่องเชื่อมโยงจิตใจให้รักกันนับถือ
 กันหวังดีต่อกัน ป้องกันความเสื่อมไม่ให้เกิดขึ้นทั้งส่วนตัวและส่วน
 หมู่ สร้างความเจริญให้เกิดขึ้นเป็นส่วนรวมด้วยดี เพราะฉะนั้น
 โสวจัสสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย จึงเป็นธรรมที่ทำได้พึงให้แก่ชนทุกชั้น
 ทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้เสมอกัน ฯ

ในนิเทศแห่ง โสวจัสสตา ท่านแสดงว่า “สุวโจ โสวจัสส
 กรณเหิ ธมฺเมหิ สมณฺณาคโต จโม ปทกฺขิณฺณคฺคาหิ อนุสาสนี”
 ซึ่งแปลว่า เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมะอันกระทำความ
 เป็นผู้ว่าง่าย เป็นผู้อดทน รับอนุสาสนีคือคำพราสอนโดยเคารพนั้นมี
 อรรถาธิบายว่า สุวโจ ผู้ว่าง่ายนั้น ก็คือว่า แสดงอาการเคารพคำ

เตือนคำแนะนำสั่งสอนของผู้หวังดี และประกอบด้วยธรรมอันทำความ
 เป็นผู้ว่าง่ายนั้น ได้แก่ธรรมอันทำความเป็นผู้ว่าง่าย อันพระ
 โมคคัลลานเถระแสดงไว้ในอนุमानสูตร ๑๖ ประการ คือ ๑) ความ
 เป็นผู้ไม่มีความปรารถนาลามก และไม่ตกอยู่ใต้อำนาจแห่งความ
 ปรารถนาลามก เป็นเหตุให้เป็นผู้ว่าง่าย คือเคารพต่อคำเตือนคำสอน
 ความปรารถนาลามกนั้น คือปรารถนาอำิสคือลามกสักการะเป็นเบื้อง
 หน้า หรือปรารถนาจะแย่งชิงอำนาจท่านผู้อื่น กตขีผู้อื่นให้อยู่ใต้
 อำนาจของตัว แล้วก็ไม่ฟังเหตุผลของผู้อื่น มุ่งจะทำเอาแต่ใจของ
 ตัวเองเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้ผู้อื่นจะเตือนด้วยความหวังดี ก็ไม่
 ปรารถนาจะฟัง ๒) เป็นผู้ไม่ยกตนและข่มผู้อื่น ความเป็นผู้ไม่
 ยกตนและไม่ข่มผู้อื่นนี้ เป็นเหตุให้เคารพต่อคำเตือนคำสอน ถ้ายก
 ตนว่าตนเป็นคนดีเลิศไม่มีบกพร่องแล้ว ก็ไม่ปรารถนาจะฟังคำเตือน
 คำสอนของใครก็กลับจะตู่กตู่ห่มั่นคนเตือนคนสอนเสียด้วย ๓) เป็น
 ผู้ไม่มักโกรธ และไม่ตกอยู่ใต้อำนาจความโกรธ คือคนที่โกรธแล้ว
 มักจะขาดความรอบคอบ ไม่นึกถึงความหวังดีของผู้เตือนผู้สอน เมื่อ
 มีผู้เตือนผู้สอนด้วยความหวังดี ก็เพิ่มความโกรธขึ้น แทนที่จะได้
 ประโยชน์สร้างไมตรี ก็กลับทำลายประโยชน์ของตน และทำลาย
 ไมตรีของผู้หวังดีเสียด้วย ๔) เป็นผู้ไม่มักโกรธด้วย เป็นผู้ไม่ผูก
 โกรธเพราะเหตุที่โกรธนั้นด้วย เมื่อโกรธไม่รู้หาย ไม่รับคำเตือน
 คำสอนด้วยความหวังดีแล้ว ตนก็มีแต่จะเลวลง ๕) เป็นผู้

ไม่มักโกรธและเป็นผู้ไม่เคียดจัญท์เพราะเหตุที่โกรธ ไม่มักโกรธนั้น
 พุคพึงง่าย ๆ ก็คือว่า ไม่เป็นคนขี้โกรธ ไม่เคียดจัญท์เพราะเหตุ
 ที่โกรธนั้น ก็คือคนที่โกรธแล้ว ควรจะทำดี มักจะไม่ทำ เพื่อ
 แกล้งเขาให้สมน้ำหน้า ควรจะให้เขาก็ไม่ให้ เพื่อจะทำให้สมแค้น
 เมื่อเป็นเช่นนั้น ตนก็เป็นคนอยู่ดีธรรม มีโทษาคติ คือลำเอียงเพราะ
 ความโกรธ ชื่อว่าประพฤติกเลวทรามต่ำช้าลงไปทุกที แทนที่จะเป็น
 ที่เคารพนับถือ หรือเอ็นดูกรุณาของคนทุกชั้น ก็กลับเป็นที่รังเกียจ
 เกลียดชัง เป็นการทำลายตัวเองให้เลวทรามลงไป นอกจากเป็นผู้
 วายากแล้ว ยังสร้างศัตรูให้เกิดขึ้นแก่ตนด้วย ๖) ไม่เป็นผู้มักโกรธ
 และไม่เปล่งวาจาที่ใกล้ต่อความโกรธ คือว่าแม้จะเป็นผู้ไม่โกรธแล้ว
 แต่ถ้อยคำที่จะพูดกับท่านผู้เตือนผู้สอนนั้น จะต้องรู้จักใช้ถ้อยคำที่
 เหมาะสม มีสัมมาการวะ หรือมีความยำเกรง หรือมีความนับถือ
 ไม่ใช่พูดสำราญออกมา หรือพูดอย่างเสียไม่ได้ คล้าย ๆ ไม่อยากจะ
 พูดด้วย เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็สร้างความเกลียดชังให้เกิดขึ้น ทำตน
 ให้เป็นที่เหยียดหยามดูถูกดูหมิ่นของชนทั้งหลาย ๗) เมื่อได้รับคำ
 เตือนแล้ว ย่อมไม่โต้เถียงผู้เตือน ๘) ย่อมไม่รุกรานผู้เตือนตนด้วย
 ความหวังดี คือยอมปฏิบัติตามคำเตือนคำสอน แสดงความเป็นผู้
 ว่าง่ายให้เห็น ทำให้เกิดความรักใคร่เอ็นดู ๙) เมื่อได้รับคำเตือน
 ด้วยความหวังดี ไม่กลับกล่าวยกโทษขัดผู้หวังดีหาความต่าง ๆ ใส่
 เข้าให้อีก เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จะได้รับความเอ็นดูกรุณาหรือความ

หวังดี ๑๐) เมื่อท่านเตือนด้วยเหตุผล ไม่แก้งฟูกลบเกลื่อนไถล
 เสีย ไม่แก้งฟูเรื่องอื่นกลบเกลื่อนเสีย หรือมิฉะนั้น ก็ไม่กระทำ
 ความโกรธความขัดเคืองหรือความน้อยใจให้ปรากฏ ความเป็นผู้ไม่
 แสดงอาการอันน่าเกลียด เช่นฟูกลบเกลื่อนหรือฟูหลักเลียง เอาเรื่อง
 อื่นมาฟู หรือไม่แสดงความโกรธความเคียดแค้น หรือความน้อยใจ
 ให้ปรากฏ นี่เป็นเหตุแห่งความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นเครื่องแสดงให้เห็น
 ว่ามีลักษณะแห่งความเป็นผู้ว่าง่าย เพราะฟูจริงตามที่เป็นจริง แสดง
 อหังการสุภาพอ่อนโยน ๑๑) เมื่อท่านเตือนด้วยความหวังดียอมให้คำ
 ชี้แจงแก้ตัวเหมาะสมแก่ความประพฤติกของตน เป็นที่เชื่อถือได้ว่าฟู
 ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เมื่อทำผิดไปก็รับผิด หากไม่ได้ทำผิด ก็ให้
 เหตุผลฟังได้ว่าเป็นผู้ไม่ผิด เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เป็นเหตุให้ผู้เตือนเกิด
 ความเห็นใจ รักนับถือ ๑๒) ไม่เป็นผู้ลบหลู่คุณท่าน ไม่เป็นคนยก
 ตนเทียมท่าน ความเป็นผู้ไม่ลบหลู่และไม่ยกตนเทียมท่านนี้ เป็นธรรม
 ที่กระทำความเป็นผู้ว่าง่ายให้เกิดขึ้น ๑๓) เป็นผู้ไม่ริษยาและไม่ตระหนี่
 คือไม่กลัวใครจะดีกว่า และไม่หวังความดีหรือไม่หวังสิ่งใด ๆ ของ
 คนที่ควรจะเผื่อแผ่ ชื่อนี้เป็นเหตุให้ผู้อื่นเอ็นดูกรุณาเอาใจใส่เตือน
 สอนด้วยความหวังดี และตนก็รับฟังด้วยความยินดี ๑๔) เป็นผู้ไม่
 โอ้อวดและเป็นคนไม่มีมายาเจ้าเล่ห์ ชื่อนี้ชวนให้เกิดความเอ็นดู
 กรุณาและเชื่อใจ และเมื่อผู้อื่นชักเตือนก็เปิดเผยความจริง ไม่สร้างทำ
 ต่าง ๆ ให้ผู้เตือนผู้สอนเข้าใจผิด ๑๕) เป็นผู้ไม่ดื้อกระด้าง และ

ไม่ถือตัวดูหมิ่นท่าน ข้อนี้นับเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดความตั้งใจที่จะฟัง
 ถ้าเป็นคนดื้อก็ไม่ฟังเหตุผลอันสมควรของผู้อื่น หรือถ้าดูหมิ่นผู้อื่น
 เห็นว่าเลวกว่าตนแล้ว ก็ไม่ฟังเหตุผลของเขา ความเป็นผู้ไม่ถือและ
 ความเป็นผู้ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น จึงเป็นธรรมะที่ทำให้เป็นผู้วางใจสอนง่าย
 ๑๖) เป็นผู้ไม่เชื่อถือตามความเห็นของตน ไม่เป็นผู้ถืออริและเป็นผู้
 สละคืนได้ง่ายในเมื่อรู้ว่าผิด ข้อนี้นับเป็นคุณธรรมข้อสุดท้ายที่ทำให้เป็น
 คนว่าอ่อนสอนง่าย สร้างความรักความนับถือความเอ็นดูกรุณาให้
 เกิดขึ้น ธรรมทั้ง ๑๖ ประการนี้มีอยู่ในผู้ใด ย่อมทำผู้นั้นให้เป็นคน
 ทนได้ต่อคำตักเตือนสั่งสอน แม้จะถูกเตือนถูกสอนด้วยถ้อยคำหนัก
 รุนแรงอย่างไร หรือคำหยาบก็ทนได้ เพราะยังเห็นน้ำใจผู้เตือนว่า
 มีความปรารถนาดีแก่ตน ผู้ว่าอ่อนสอนง่าย ย่อมแก้ไขตนเองให้
 เป็นไปในทางถูกทางชอบอันเป็นทางเจริญแก่ตน เมื่อปฏิบัติได้ดังนี้
 ตนก็ย่อมประสบความเจริญ ทำตนให้เป็นที่ยังแก่ตนได้ ฯ

ส่วนรับโอวาทานุสาสนีโดยเบื่องขวาคือโดยเคารพนั้น ก็คือว่า
 ไม่คำนึงถึงผู้เตือนผู้สอนว่าจะเป็นผู้น้อยผู้เสมอกันหรือผู้ใหญ่ คำนึง
 ถึงแต่ความหวังดีของท่านผู้เตือน และคำนึงถึงความถูกความชอบเป็น
 สำคัญ เมื่อเตือนด้วยความหวังดีแล้ว ก็ตั้งใจฟัง เพื่อรู้เหตุผลอัน
 สมควร และเมื่อเห็นว่าตนทำไม่สมควร หรือเขาเตือนเขาแนะนำใน
 ทางที่ถูกแล้ว ก็เคารพต่อความสมควรและความถูกนั้น ไม่แสดง
 อาการดูถูกดูหมิ่นผู้เตือน กลับแสดงความนับถือแสดงความขบใจ

เมื่อทำได้ดังนี้ ตนเองก็เจริญด้วยความรู้ความฉลาดในเหตุผลทางเจริญ
ทางเสื่อม เจริญด้วยความประพฤติปฏิบัติชอบ และเป็นที่รักที่
นับถือของชนทุกชั้น ทั้งผู้ใหญ่ผู้เสมอกันและผู้ย่อย เมื่อตนก็ประพฤติ
ดี ทำตนให้เป็นที่ยรักของคนทุกชั้นแล้ว ตนก็ย่อมได้สิ่งที่พึงคือความสละ
สบายในกิจการอันเป็นทางเจริญของตน ฯ

เพราะฉะนั้น โสวจัสสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย จึงเป็นนาถกรรม-
ธรรม ธรรมที่ทำที่พึงแก่บุคคลผู้ว่าง่าย และบุคคลผู้ปรารถนาจะทำ
ตนให้เป็นที่ยัง จึงควรบำเพ็ญตนให้บริบูรณ์ด้วยธรรมอันทำความเป็น
ผู้ว่าง่าย ตามนัยอนุมานสูตร ดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

๘ นาถกรณธรรม ๕

กักรณียะสุ ทกขตา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สนาถา ภิกฺขเว วิหรตฺวา อนาถา, ทุกฺขํ ภิกฺขเว อนาโธ
วิหรติ ทสฺยิเม ภิกฺขเว, นาถกรณา ธมฺมาติ ฯ

ข้อนี้จะได้อธิบายความในนาถกรณธรรมข้อการบ ๕ คือความ
เป็นผู้หมั่นขยันในกิจการของผู้อื่น สืบอนุสนธิ เพื่อประดับปัญญา
เกื้อกูลแก่ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมของพุทธบริษัท พอสมควร
แก่เวลา ฯ

นาถกรณธรรม ธรรมทำที่พึง ๑๐ ประการ ที่ได้แสดงไปแล้ว ๔
ประการ คือ ความเป็นผู้มีศีล ความเป็นพหูสูต ความเป็นผู้มี
กัลยาณมิตร และความเป็นผู้ว่าง่าย ความเป็นผู้มีศีลเป็นเหตุให้เป็น
ที่ไว้วางใจของผู้อื่น ความเป็นผู้สัจจรับฟังมากศึกษามาก เป็นเหตุ

ให้เป็นผู้มีความรู้กว้างขวางและเฉลียวฉลาด ในอุบายที่จะรักษาตัวให้
 พันทุกข^{๕๔}พันเสื่อม ทำตัวให้มีความสุขความเจริญ ความเป็นผู้มีเพื่อนดี
 ย่อมเป็นกำลังส่งเสริมสนับสนุนตนในการที่จะประกอบกิจการงาน อัน
 เป็นทางเจริญให้สำเร็จด้วยดี ความเป็นผู้ว่าง่าย คือรู้จักฟังเหตุผล
 ของผู้อื่น ย่อมเป็นเครื่องรักษาตนไม่ให้ทำผิดดำเนินการผิด เป็นทาง
 สวัสดิ์แก่ตนและกิจการอันเป็นทางเจริญของตน และเป็นเหตุให้
 กัลยาณมิตรเกิดความนับถือและ^{๕๕}เอื้อเฟื้อ การที่จะรักษาน้ำใจมิตรให้
 รักใคร่นับถือ หรือจะรักษาน้ำใจพี่น้องวงศ์ญาติมิตรสหายผู้หลักผู้ใหญ่
 ซึ่งเป็นที่พึ่งพาอาศัยได้นั้น จำจะต้องอาศัยคุณธรรมอีกประการหนึ่ง
 คือความเป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการที่สมควรกระทำของบุคคลซึ่ง
 จะคบหาสมาคมกัน เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์จึง
 ทรงแสดง กิกรณียะสุ ทกฺขตา ความเป็นผู้หมั่นขยัน ไม่เกียจ
 คร้านในกิจการที่สมควรกระทำของผู้อื่น เป็นนาถกรณธรรม อีก
 ประการหนึ่ง ดังพระบาลีในนิทเทสว่า “ปุณ จปริ ภิกฺขเว ภิกฺขุ
 ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีณํ อจฺจาวจานิ กิกรณียานิ ตตฺถ ทกฺโข
 โหติ อนลโส ตตฺรปายาย วิมฺสา ย สมนฺนาคโต อลํ กวตฺติ
 อลํ สฺวิธาตฺติ” แปลความว่า คุณภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นที่จะพึงกล่าว
 ยังมีอยู่อีก ภิกษุเป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการของเพื่อนสหพรมจารี
^{๕๖}ทั้งหลาย ที่สมควรจะทำจะช่วยทั้งน้อยทั้งใหญ่ เป็นผู้ประกอบด้วย
 ปัญญาเป็นเครื่องสอบสวนพิจารณา อันเป็นอุบายที่จะให้ทำกิจการ

นั้น ๆ สำเร็จ อาจสมารถจะทำและจัดการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี
คุณกรณิกขุทั้งหลาย ขอเสนอเป็นธรรมกระทำที่พึงประการหนึ่ง ดังนี้ ฯ

พระสูตรนี้ ตรัสแก่พระภิกษุซึ่งเป็นผู้รับพระธรรมเทศนาอยู่ เฉพาะหน้า จึงใช้คำว่า ภิกษุเว แต่ธรรมในพระสูตรนี้เหมาะแก่ พุทธบริษัทคือคฤหัสถ์บรรพชิต อุบาสกอุบาสิกาทั้งปวง เมื่อใครมี เพศภูมิอย่างไร ใช้ให้เหมาะแก่เพศภูมิของตน ย่อมบังเกิดผลคือทำ ตนให้เป็นที่พึ่งแก่ตนได้ กิจที่สมควรทำสมควรช่วยของเพื่อนของญาติ หรือของบรรพชิต ครูบาอาจารย์ ผู้หลักผู้ใหญ่ที่พึ่งพาอาศัยได้นั้น ผู้ใดเป็นคนขยันเอาใจใส่ช่วยจตุช่วยเหลือทำให้สำเร็จลุล่วงไป ไม่เป็นคน โอ้อ้อเฉื่อยชา รับปากรับคำแล้วก็ไม่ทอธุระละเลย และเมื่อทำก็ทำ ด้วยปัญญา คือพิจารณาดูว่าทำอย่างไรจึงจะสำเร็จเรียบร้อยดี ไม่ใช่ สักแต่ว่าทำ เมื่อเป็นผู้ขยัน เป็นผู้ไม่โอ้อ้อเฉื่อยชา และประกอบด้วยปัญญา ที่รู้จักอุปายอันจะทำให้สำเร็จแล้ว ก็สามารถทำหรือจัดการให้งาน การนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยังผลคือความสุขความเจริญให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้หมั่นขยันในการจัดการทำ ช่วยกิจการของท่านผู้อื่น จึงเป็นเหตุทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น และเป็นทั้งรักที่เคารพนับถือของชนทั้งหลาย ในพระพุทธานุชาตินี้ได้ ธรรมที่เป็นหลักที่จะพึงอธิบาย ๔ ประการ คือ ๑. ความขยันไม่เกียจคร้าน ๒. ความไม่โอ้อ้อเฉื่อยชา ๓. ความเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา อันเป็นอุปายที่จะช่วยทำกิจการนั้นให้สำเร็จ ๔. ความสามารถในการ

จัดการทำ ๆ

ความขยันในที่นี้ท่านใช้ศัพท์ว่า ทกฺโข แปลว่าหมั่นขยัน คือเป็นคนเอาธุระ อนาคต นั้นแปลว่าไม่เกียจคร้าน คือไม่โอ้อ้อเฉื่อยชา ทำการงานสำเร็จทันกาลเวลา เพราะฉะนั้น จึงต้องมีทงขยันด้วย ทำงานทันท่วงที่ไม่โอ้อ้อเฉื่อยชาด้วย และผู้ที่ จะทำการงานให้สำเร็จ เรียบร้อยก็ต้องใช้ปัญญา คือรู้จักจรรู้จักทำว่าทำอะไรจึงจะสำเร็จ เรียบร้อยดี ไม่ใช่ทำด้วยความโง่ ควรจะเร็วก็กลับช้า เช่นวางของ ไขว่มือกัน หยิบไขว่กันไปไขว่กันมากี่ช้า เพราะขัดกันอยู่ ในตัว ถ้า วางให้ไต่ส่วนเหมาะ สิ่งที่จะใช้มือซ้ายเอาไว้อ้างซ้าย สิ่งที่จะใช้ มือขวาเอาไว้อ้างขวา หยิบไต่ทันทีรวดเร็ว งานก็สำเร็จเร็ว นี่เป็น ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ เมื่อมีพร้อมทั้งความหมั่นขยัน ความขมักเขม้น ไม่เฉื่อยชา และปัญญารอบรู้ในอุบายที่จะจัดจะทำให้เหมาะสมแก่เหตุ ผลและกาละเทศะ ก็ย่อมสามารถจัดการให้บรรลุผลสำเร็จด้วยดี คน ขยันนั้นเป็นที่ต้องการปรารณาในโลก เพราะเป็นคนมีประโยชน์ ส่วน คนเกียจคร้านไม่เอาธุระนั้น ไม่มีใครต้องการปรารณา เริ่มตั้งแต่ คนใช้ในบ้าน ถ้าทำอะไรเองไม่เป็น ต้องให้นายจ้างสั่งจึงจะทำ ไม่รู้ ว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ อะไรควรทำก่อน ควรทำทีหลัง ต้องให้ บอกกันเสียทุกสิ่งทุกอย่างไปแล้ว ก็เป็นที่น่าเบื่อหน่าย นายจ้างคง จะจ้างไว้ใช้นานไม่ได้ เพราะทนรำคาญไม่ไหว ไม่ทันกาล เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะเป็นลูกจ้างที่ดี ซึ่งจะทำให้ นายจ้างเอ็นดูกรุณารับไว้ในปกครอง

อุปการะให้มีกินอยู่หลับนอนสะดวกสบาย ก็ต้องเป็นคนขยัน คือรู้จัก
 หน้าที่ของตนเองว่าอะไรควรทำก่อน ทำให้เสร็จก่อน แล้วทำกิจ
 อย่างอื่นที่ควรทำตามลำดับไป เมื่อปฏิบัติหน้าที่ของตนเรียบร้อยตาม
 ลำดับดังนี้ ไม่มีอะไรอาгуลค้าง ลูกจ้างนั้นก็เป็นที่พอใจของนายจ้าง
 เพราะทำงานสำเร็จเรียบร้อย ไม่ต้องเตือนต้องว่าปากเปียกปากแฉะ
 รำคาญใจ เมื่อทำความพอใจสบายใจให้แก่ท่าน ท่านก็รู้สึกเห็นว่า
 เป็นคนดี มีคุณสมบัติประโยชน์วางใจได้ ก็เป็นลูกจ้างยั่งยืน และได้
 รับค่าจ้างเพิ่มขึ้น เพราะทำความเบาใจให้ การเป็นลูกจ้างนั้น เป็น
 อาชีพอย่างดี ไม่ใช่เป็นการเลว เพราะคนที่จะเป็นลูกจ้างที่ดีนั้น จะ
 ต้องเป็นคนมีคุณธรรมคือความขยัน ทำอะไรทันทั่วทั้ง และฉลาดใน
 การที่จะทำงานให้สำเร็จเรียบร้อยดี ผู้ที่จะเป็นพ่อบ้านแม่บ้านแม่เรือน
 ที่ดีต่อไปข้างหน้า ก็ต้องเป็นคนใช้ที่ดีมาก่อน คือรู้จักรับใช้ทำงานการ
 ในหน้าที่ต่าง ๆ ที่ท่านมอบให้ทำให้สำเร็จเรียบร้อย เมื่อเป็นลูกจ้างที่
 ดีแล้วต่อไปก็จะเป็นนายจ้างที่ดี เพราะคนในโลกนั้น จำจะต้องฝึก
 หัดตนเองให้ทำงานเป็น เมื่อตนยังไม่รู้จักจะทำ ก็ต้องให้ผู้อื่นใช้
 เมื่อท่านใช้ให้ทำแล้ว ทำตามหน้าที่และทำด้วยปัญญา ทำด้วยความ
 ขยันหมั่นเพียร มุ่งจะให้เรียบร้อยเป็นสำคัญ คีย่อมเป็นผู้มีความ
 สามารถทำการงานให้สำเร็จเรียบร้อยดี เพราะได้รับใช้ได้รับคำแนะนำ
 ตักเตือนสั่งสอนให้รู้จักทำงาน ให้ถูกต้องเรียบร้อยจากนายจ้างที่ดี
 มาแล้ว หากตนเป็นผู้หลักผู้ใหญ่หรือเป็นผู้ปกครองบังคับบัญชาคน

เช่นเป็นหัวหน้างาน ก็ย่อมจะรู้จักจัดงานให้เป็นระเบียบเรียบร้อยว่า
 อะไรควรทำก่อน อะไรควรทำหลัง อะไรควรทำเป็นลำดับไป เมื่อ
 รู้จักจัดระเบียบงานทั้งนั้นแล้ว มอบงานให้ทำก็ทำได้สำเร็จเรียบร้อย
 และรู้จักใช้คนอื่นต่อไปด้วย ผู้ที่ใช้ตัวเองไม่เป็นก็ต้องให้ผู้อื่นใช้ คน
 บางคนใช้ตัวเองเป็น แต่ใช้คนอื่นไม่เป็น บางคนใช้ตัวเองก็ไม่เป็น
 ใช้คนอื่นก็ไม่เป็น ต้องให้เขาใช้อยู่ตลอดไป คนจะมีประโยชน์ ก็เพราะ
 รู้จักทำงาน เมื่อไม่รู้จักทำงาน ความเป็นคนมีประโยชน์ก็ไม่มี เพราะ
 ประโยชน์อยู่ที่ทำงานให้สำเร็จได้ เมื่อปรารถนาจะเป็นคนมีประโยชน์
 คือทำตนให้เป็นที่ยิงแก่ตน ขนต่ำเพียงเป็นคนรับใช้ ก็จะต้องเป็นคน
 ขยันไม่ดูดาย ไม่ใจจิตโอ้อวดตระหง่าน อะไรควรทำ เออเพื่อกะทำให้
 ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี และเมื่อทำอะไรก็ตั้งใจทำจริง , ไม่แสดง
 อาการเบื่อหน่ายหรือทำอย่างเสียไม่ได้ ผู้ใดทำอะไรด้วยความตั้งใจจริง
 ทำด้วยความเอื้อเฟื้อมุ่งให้สำเร็จเรียบร้อย ย่อมทำให้ผู้หลักผู้ใหญ่
 หรือนายจ้างเห็นว่าผู้นั้นจะเป็นคนเจริญข้างหน้า เพราะจะทำอะไรสำเร็จ
 และเป็นระเบียบไว้วางใจได้ และจะรู้จักปกครองบังคับบัญชาคนใช้คน
 ด้วย เมื่อทำตนให้เป็นที่ยิงแก่ตนทั้งนั้นแล้ว ตนก็เป็นที่ยิงแก่ตน คือ
 ไม่มีใครรังเกียจเกลียดชัง ยินดีรับให้อยู่ด้วย หมายให้ทำ หากจะ
 ขอให้ท่านช่วยฝากให้ทำงาน เพื่อมีรายได้เลี้ยงตน ถ้าเป็นคนขยัน
 หมั่นเพียรเอาใจใส่ในการทำงานไม่โอ้อวดเฉื่อยเฉาะช้า ตั้งใจทำให้ดีให้
 สำเร็จเรียบร้อยด้วยปัญญา ก็เชื่อว่าหากฝากให้ทำงานกับใครแล้ว

ก็คงจะทำงานของท่านให้สำเร็จเรียบร้อยดี ไม่ทำให้ผู้ฝากพลอยถูกตำหนิ
ติเตียนว่าเอาคนขี้เกียจคนโง่มาฝากให้ต้องลำบาก ใช้อะไรไม่ได้ ฯ

ความเป็นผู้ขยัน ความเป็นผู้ไม่โอ้อวดหยอชว ความเป็นผู้
ประกอบด้วยปัญญารู้จักจัดการงานให้เรียบร้อย ความเป็นผู้ตั้งใจ
ใจทำด้วยความเอื้อเฟื้อ ไม่ทำอะไรสักว่าทำ ย่อมเป็นธรรมซึ่งจะ
ทำตนให้เป็นที่ยังแก่ตนได้ ตั้งแต่เป็นคนใช้ก็เป็นคนใช้ที่ดี ส่วนบุคคล
อื่น แม่เป็นเด็ก เป็นนักเรียน ก็มีหน้าที่การงานที่จะต้องทำ ที่สำคัญ
ที่สุด ก็คือการศึกษเล่าเรียนศิลปวิทยา แต่ถ้าจะเอาแต่เรียนอย่างเดียว
งานอื่นที่สมควรทำไม่ทำเพื่อช่วยตัวเองแล้ว จะต้องมีคนใช้หรือผู้อื่น
ช่วยทำให้ทั้งหมด ก็จะเป็นคนทำอะไรไม่เป็น กิจที่ควรช่วยตัวเองได้
ก็ช่วยไม่ได้ต้องพึ่งผู้อื่น กลายเป็นคนไม่มีสมรรถภาพไป เพราะฉะนั้น
ทุกคนที่จะทำตนให้เป็นที่ยังแก่ตน จำจะต้องรู้จักทำการงานอันเป็น
หน้าที่ของตนเพื่อช่วยตนให้ได้ก่อน ตั้งแต่ปู่ที่นอนของตนเอง กางมุ้ง
เอง ซักผ้าของตนเอง หัดให้เป็นคนทำงานเป็นมาตั้งแต่เด็กเล็ก
บริโภคอาหารแล้ว ก็ให้รู้จักล้างชามเองให้สะอาดเรียบร้อย วางให้
เป็นที่ เมื่อผู้ใหญ่ฝึกหัดเด็กให้เป็นคนรู้จักทำงาน และทำอะไรก็ทำได้
ดีเรียบร้อยแล้ว เด็กโตขึ้นก็จะเป็นคนทำเป็นทุกอย่างในกิจการบ้านการ
เรือนในการส่วนตัวและการหมู่คณะ เมื่อทำงานเป็นหมดทุกอย่างแล้ว
หากจะใช้ให้เป็นผู้ปกครองคน ควบคุมดูแลการงาน ก็คงจะดูงานเป็น

แต่ถ้าให้เรียนแต่วิชาความรู้ งานอย่างอื่นทำไม่ได้ช่วยตัวไม่ได้ ก็จะเข้าใจในหลักที่ว่า มีความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด คือทำอะไรไม่เป็นสักอย่าง ต้องให้คนอื่นช่วยสารพัด การฝึกหัดคนให้เป็นคนทำอะไรไม่เป็น หรือเลี้ยงลูกให้ทำอะไรไม่เป็นนั้น เป็นการทำผิด ไม่ช่วยลูกให้ทำตัวให้เป็นที่ยิ่งแก่ตัว เพราะฉะนั้น ในทางที่จะหัดลูกให้เป็นคนสามารถในการทำงานทั้งหลาย จึงต้องรู้จักแบ่งงานให้ทำ มอบงานให้ทำเป็นหน้าที่เป็นอย่างไรๆ ไป การศึกษาในปัจจุบัน ต้องการให้เด็กช่วยตัวเองได้คือทำตัวให้เป็นที่ยิ่งแก่ตัว ท่านจึงตั้งโรงเรียนอนุบาลขึ้น หัดให้เด็กรู้จักรักษาความสะอาด แคะเล็บของตัวเอง ไม่ให้ทำสกปรก ล้างมือเป็น บริโภคอาหารแล้วแปรงฟันทำความสะอาด ให้อาบน้ำด้วยตนเองล้างหน้าเป็น เมื่อหัดให้ทำเป็นและทำถูกเป็นระเบียบเรียบร้อยไปแล้ว แม้จะไม่มีพี่เลี้ยงหรือใคร ๆ ควบคุมดูแล เขาก็ช่วยตัวของเขาเองได้ เมื่อหัดให้สามารถมาตั้งแต่เล็ก ๆ ไปอย่างนั้นแล้ว โตขึ้นความสามารถก็จะเพิ่มขึ้น และเด็กก็จะมีอุปนิสัยขยันหมั่นเพียร ไม่คิดพึ่งคนอื่น ไม่เกาะคนอื่นเป็นอยู่ เราทุกคนที่เป็นคนทำงานเป็นนั้น ถ้าจะมองย้อนหลังไปดูตัวเองแล้ว จะรู้สึกที่เราต้องทำเองจึงทำเป็น หากอยู่บ้านมีคนใช้ช่วยทำให้ จะทำอะไรไม่เป็น ส่งไปไว้โรงเรียน กินนอนอยู่หอพัก หรือส่งไปอยู่วัด อายุ ๖ ขวบ ๗ ขวบอยู่บ้าน ล้างชามก็ไม่เป็น พอมาอยู่วัดอยู่โรงเรียนเข้า ต้องทูล้ำน้ำให้ครูบาอาจารย์

ต้องต้มข้าวต้องหุงข้าวเอง ชั้นแรกก็ดิบ ๆ สุก ๆ ไปก่อน เมื่อนานเข้าก็เป็นเอง ความจำเป็นบังคับให้ต้องรู้จักช่วยตัวเอง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนให้พึ่งตัวเอง ถึงพระพุทธภาษิตที่ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งของตน เมื่อเป็นเช่นนั้น หากว่ามีลูกเตี้ยงเล็กยังเล็ก และมีกำลังทรัพย์มาก พนอportunอมปรนปรีอจะให้ทำอะไร ก็กลัวจะเหน็ดเหนื่อยลำบาก กลัวไปต่าง ๆ ลงที่สุดลูกอ่อนแอทำอะไรไม่เป็น ช่วยตัวไม่ได้ กลายเป็นลงโทษลูกให้ช่วยตัวเป็นที่พึ่งแก่ตัวไม่ได้ เพราะฉะนั้น การพนอบุตรจนเกินไป ไม่สอนให้เป็นผู้สามารถช่วยตัว จึงผิดหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเมื่อส่วนรวมเป็นเช่นนั้นกันมากแล้ว จะทำให้ชาติบ้านเมืองอ่อนแอ เพราะเด็กมีนิสัยเสียจากร่านเจือยชาไม่คิดพึ่งตัวเองกันเสียหมด คิดแต่จะเป็นนายเสียอย่างเดียว เรียกว่าตั้งตนไม่คิด เพราะฉะนั้นข้อนี้จึงเป็นสิ่งที่ควรแก้ ภิกษุสามเณรมาอยู่วัดไม่ต้องทำมาหากินมีที่อยู่คือกุฏิวิหารศาลา เครื่องนุ่งห่มมีผู้ให้ อาหารการบริโภคมมีผู้ถวาย ยาแก้โรคมเป็นของกลางจนถึงตั้งโรงพยาบาลให้ ที่มีพร้อมทุกอย่างนั้น ก็เพราะภิกษุสามเณรไม่ใช่ผู้ทำมาหากิน แต่เป็นผู้สละเข้ามาบวชเรียนธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีหน้าที่เรียนธรรม และปฏิบัติธรรมวินัย ฝึกหัดกาย วาจา ใจ ให้สงบเรียบร้อยสะอาด และทำทวิฏฐิควมเห็นให้ถูกต้องตรงต่อทางดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ การศึกษาธรรมวินัยและการปฏิบัติธรรมเป็นกิจละเอียด ถ้าจะต้องทำมา

หากินไปตัว และศึกษาธรรมวินัยด้วย การที่จะศึกษาธรรมวินัย
 ก็ยากที่จะสำเร็จ เพราะฉะนั้น จึงต้องเป็นนักบวช ประชาชน
 ๕ ทงหลายเห็นภิกษุสามเณรต้องมาอดอาหาร ถือเพศเป็นบรรพชิต
 บำเพ็ญพรตมีศีลมากมาย เป็นเครื่องผูกมัดตนเองให้ต้องมีความ
 สำรวมระวังอินทรีย์ประพฤติกิริยารมณ์ เขาจึงศรัทธาเลื่อมใส บริจาค
 บัณฑิตคืออาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้โรค และสิ่งจำเป็นแก่
 ชีวิตให้ เพื่อให้ได้รับความสะดวกในการศึกษาและปฏิบัติให้บริบูรณ์
 ในธรรมวินัย หน้าที่ของภิกษุสามเณรจึงขึ้นอยู่กับการศึกษาธรรมวินัย
 โดยหมกหมุ่น ไม่ปล่อยให้กาลเวลาล่วงไปเสียเปล่า มาอยู่ในวัด
 รวมกัน มีกิจวัตรที่จะต้องกระทำ คือช่วยกันรักษาวัดวาอารามให้สะอาด
 เรียบร้อย บำเพ็ญกิจวัตรอันเป็นเครื่องอบรมจิตใจของตนให้สะอาด
 เช่นทำวัตรไหว้พระสวดมนต์ เพื่อเจริญบริกรรมภาวนาสำรวมใจให้
 สะอาด และให้สวดมนต์ไต่กลองแคล้ว และต้องทำกิจอย่างอื่นที่เป็น
 ประโยชน์แก่หมู่ นี่แสดงให้เห็นว่า คนทุกชนิดไม่ว่าเป็นคฤหัสถ์
 หรือบรรพชิต จำจะต้องมีหน้าที่ประจำตัว หน้าที่นั้นจะทำให้สำเร็จ
 ล่วงไปตัวก็ ก็ต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร ทำงานไม่โอ้อ้อ
 เชื่อยชา และต้องใช้ปัญญาประกอบในการกระทำ เพื่อให้งานนั้น
 สำเร็จ และเจริญก้าวหน้าทันกาล ถ้าทำมาหากินก็ไม่ต้องทำ มา
 บวชกินเปล่า เล่าเรียนศึกษาก็ไม่ทันเพื่อน กิจวัตรก็ไม่ทำ กฎของ
 ตัวก็ปล่อยให้รก ขณะที่ตัวอาศัยอยู่ก็ปล่อยให้รก เช่นนี้ ก็เป็น

บุคคลไร้ประโยชน์ เมื่อเป็นพระเป็นเณรที่ไร้ประโยชน์ไม่เป็นที่ต้องการเพราะรกวัดแล้ว ถ้าสึกหาลาพรตออกไป ก็เป็นคนรกบ้านอีก เพราะไม่มีประโยชน์เหมือนกัน เพราะฉะนั้น ภิกษุสามเณรที่อยู่ใกล้ คำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงสอนให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร ก็ต้องประพฤติตนให้เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร ใช้เวลาแห่งชีวิตของตนให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้เวลาล่วงไปเปล่า สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนบรรพชิตให้พิจารณาตนเองเนื่องด้วยกาลเวลาในทศธรรมสูตร ว่า “กถมกุตตส เม รตุนิทวา วิถีปตนุตติ ปพฺพชิตน อภินฺหํ ปจฺจเวกฺขิตพฺมํ บรรพชิตควรพิจารณาเนื่อง ๆ ว่าวันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่” หมายความว่า ให้นึกถึงวันคืนที่ล่วงไป ๆ หาล่วงไปเปล่าแต่วันคืนไม่ ชีวิตก็พลอยหมดเปลืองไปด้วย ประโยชน์ที่จะพึงได้เพราะความเพียร ตนได้ทำอะไรบ้าง หรือไม่ได้ทำอะไร เมื่อนึกถึงวันคืนที่ล่วงไป และนึกถึงประโยชน์ที่ตนจะพึงได้เนื่องด้วยกาลเวลา แล้วรีบหมกหมั่นเล่าเรียนศึกษา รู้แล้วปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ ทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ ปัญญา กาลเวลาล่วงไป ความประพฤติกิปฏิบัติชอบเจริญขึ้น จิตใจสะอาดผ่องใส ห่างไกลจากกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียดประณีตขึ้น ผู้ที่มาบวชที่หลัง ได้สั่งเสพสมาคมต้องการความรู้ สามารถบอกแนะนำสั่งสอนเขาได้ สามารถชี้ข้อปฏิบัติ และอธิบายวิธีที่จะปฏิบัติขัดเกลากิเลสได้ ก็เป็นผู้ไม่เก้อเขิน และทำประโยชน์แก่พระศาสนาได้ดี

ถ้าบวชแล้วเกียจคร้านไม่เล่าเรียนศึกษา ไม่ทำวัตรท่องสวดมนต์ ไม่
 กวาดวัด ไม่ทำความสะอาด หาค่าความสุขไปวันหนึ่ง ๆ ก็เป็นคน
 ไร้ประโยชน์ ไม่เป็นที่พึ่งแก่ตน ไม่เป็นที่พึ่งแก่หมู่คณะ และไม่มี
 ใครต้องการปรารภนา เพราะฉะนั้น เมื่อบวชแล้ว จึงต้องทำกิจของ
 ตนให้บริบูรณ์ อยู่ในหมู่ร่วมกับเพื่อนสหพรหมจารี คือภิกษุสามเณร
 ที่จะต้องถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ก็ต้องเป็นผู้ขยันหมั่นเพียรในกรณียกิจ
 ที่จะพึงกระทำเพื่อกันและกัน เช่นพยาบาลกันในเวลาเจ็บไข้ เอาเป็น
 ธุระในกิจการของหมู่ที่ตนมีส่วนได้รับประโยชน์อยู่ด้วย เพื่อรักษาหมู่
 ไม่ให้เสื่อม เมื่อทำดังนี้แล้ว ตนก็เจริญในหมู่ และหมู่ก็เจริญเพราะ
 ตนเป็นกำลังช่วย นึกถึงตนย่อมได้ความปลื้มใจ ความปลื้มใจที่บำเพ็ญ
 ตนให้เป็นประโยชน์ด้วยความขยันหมั่นเพียรนั้น เป็นความสุขใจ
 เป็นรสที่ได้ด้วยยาก แม้ชีวิตจะแตกดับ ถ้ามานึกถึงชีวิตของตนที่ผ่าน
 พ้นมาแล้วล้วนเป็นประโยชน์ ก็จะรู้สึกชื่นใจ เพราะฉะนั้น ความทำ
 ตนให้เป็นที่พึ่งแก่ตน จึงขึ้นอยู่กับการทำตนให้บริบูรณ์ด้วยประโยชน์
 ในธรรม คือทำจิตใจให้ผ่องใส เจริญความรู้ความฉลาด เจริญความ
 ประพฤติดี และเจริญคุณธรรมคือความบริสุทธิ์ ความสงบความ
 เย็นใจ เป็นบุคคลตัวอย่างที่พุทธบริษัทได้เห็นเข้าแล้วจะเกิดความ
 เลื่อมใสนับถือ และเคารพปฏิบัติตามโอวาทานุสาสนี เพราะเห็น
 ท่านผู้สอนเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ ตนของท่านเป็นที่พึ่งของตนได้

สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงสอนนาถกรรมธรรมข้อคำรบ ๕ ใน
 สิบเนืองมาจากกัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี ก็เพราะว่าคนที่
 จะเป็นมิตรกันนั้น ถ้าจะพึงแต่มิตรข้างเดียว ไม่ทำตัวให้เป็นที่พักพิงของ
 มิตรบ้างแล้ว ก็ยากที่จะคบค้าสมาคมกันตลอดไปได้ เพราะฉะนั้น
 เพื่อถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ก็จำจะต้องเอื้อเฟื้อเอื้ออาทรของกันและกัน
 ในการศึกษาเล่าเรียน ในการรักษาพยาบาลเมื่อเจ็บไข้ หรือมีธุระ
 เหลือมากกว่าแรง ช่วยกันให้สำเร็จ ไม่เป็นคนใจจิตใจคำคุดตาย ก็
 ย่อมเป็นที่รักที่นับถือ ผู้ใดรู้จักเอื้อเฟื้อช่วยกิจการของคนอื่น เช่น
 เพื่อนหรือพี่น้องวงศ์ญาติ ตลอดจนถึงเพื่อนภิกษุสามเณรตามเพศภูมิ
 ของตน ผู้นั้นย่อมนั่งอยู่ใกล้ใจชนทั้งหลาย ที่ว่านั่งอยู่ใกล้ใจเขานั้น
 คือเขามีอะไรดี ๆ เช่นอาหารอร่อยควรจะเผื่อแผ่ให้ปัน ใครอยู่ใกล้
 ใจเขามากที่สุด เขาก็นึกถึงผู้นั้นได้ก่อน คนใจจิตใจคำไม่เอื้อเฟื้อ
 เผื่อแผ่ ไม่ตักน้ำไว้เผื่อแล้ง คือไม่ทำดีต่อใคร ก็ไม่ทำให้ใครนึก
 ถึงว่าควรจะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อย่างไร เขามีของมีอาหารดี ๆ ที่ควรจะ
 เผื่อแผ่ คนนั้นก็ไม่ได้ไปผูกในความนึกของเขา เขาลืมไปเสีย ฝ่ายคน
 ที่มีอุธยาอาศัยเอื้อเฟื้อเอื้ออาทรในกิจการของเขา เขาย่อมนึกได้ นี่แหละ
 เข้าในหลักที่ว่า มิตตจิตก็มีมิตตใจ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ ก็ย่อมได้รับความ
 เอื้อเฟื้อตอบ ในเวลาที่มีทุกข์ยากเกิดขึ้น มีภาระหนักที่จะต้องหาคน
 ช่วย ผู้ใดมีแก่ใจเอื้อเฟื้อมาช่วยจัดช่วยทำโดยไม่ต้องออกปากขอร้อง
 ผู้นั้นแหละเป็นผู้ขยันประกอบด้วยปัญญา และแสดงความสามารถให้

เขาเห็นว่าพึงพาอาศัยได้ ย่อมนั่งอยู่ใกล้ใจของผู้ที่ตนช่วยเขา เพราะ
 ทำให้เขาเกิดความรักความนับถือ กัลยาณมิตรคือมิตรที่ดีงาม คือ
 ผู้ประกอบด้วยคุณธรรมที่น่าเคารพนับถือนั้น แม้จะเป็นมิตรกับคนอื่น
 ก็ไม่หวังผลตอบแทน แต่การคบค้าสมาคมกันนั้น แม้ท่านจะไม่หวัง
 ผลตอบแทน ถ้าผู้ใดคบกับท่านด้วยมุ่งแต่จะได้ข้างเดียว ไม่รู้จัก
 ตอบสนองบ้างแล้ว ก็ทำให้เกิดความจิตจางห่างเหิน ไม่ทำให้เกิด
 อุตสาหะในการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะฉะนั้น ญาติธรรมและ
 มิตรธรรม จึงต้องมีสังหะคือเผื่อแผ่ให้ปัน และบำเพ็ญตนให้เป็น
 ประโยชน์ วางตนสม่ำเสมอทั้งในยามดี ยามไข้ ยามเจริญ ยามเสื่อม
 เมื่อประพฤติดังนี้แล้ว ความเป็นมิตรเป็นญาติก็ยังคงอยู่ เพราะยังมี
 น้ำใจเอื้อเฟื้อเอาใจใส่ในกันและกัน ผู้ที่พรังพร้อมไปด้วยญาติมิตรที่ดี
 เป็นที่รักที่นับถือของชนมาก ในเวลาที่มีกิจสมควรจะจัดจะทำเหลือ
 บ่ากว่าแรง เขารู้เขาก็ยินดีมาช่วยจัดช่วยทำให้สำเร็จลุล่วงไป ใน
 เวลาทุกข์ยากเดือดร้อน ย่อมมีผู้เอาใจใส่เยี่ยมเยียน มีทางที่จะช่วย
 เหลือแก้ไขบรรเทาทุกข์ร้อนอย่างไร ก็ย่อมอดไม่ได้ต้องค้นรนชวนช่วย
 ช่วยเหลือ ความเป็นผู้เอื้อเฟื้อเอื้ออาทรของพี่น้องวงศ์ญาติมิตรสหาย
 นี้ เป็นห่วงคล่องจิตใจของเขาให้เกิดความรู้สึกทนไม่ได้ ในเมื่อมี
 กิจสมควรจะช่วย ถ้าไม่ช่วยก็ไม่สบายใจ เพราะฉะนั้น ความ
 เอื้อเฟื้อในกิจการของกันและกัน ช่วยให้เหมาะสมแก่ฐานะของตน
 ของท่าน จึงสร้างความรักความนับถือให้เกิดขึ้น และทำตนให้เป็น

ที่ฟังของตน ๆ

คนเราไม่ใช่ฟังตัวได้เสมอไป คนมีก็รู้จักจน คนแข็งแรงก็รู้จักเจ็บ และคนฉลาดก็มีโรคภัยไข้เจ็บ เช่นเป็นโรคอัมพาตหรือเส้นประสาทบกพร่อง ก็ช่วยตนเองไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น การที่ทะนงตนว่าไม่ต้องของผู้อื่น นั้นช่วยตัวของฉันได้เสมอไปนั้นเป็นความประมาท คือประมาทในสภาวะธรรมซึ่งเกิดแล้วมีแก่ มีเจ็บ มีตาย ไม่เที่ยงแท้แน่นอน จะทะนงตนว่าฉันมีพวกพ้องบริษัทยศบริวารมาก ไม่ต้องของผู้อื่น คนยากจนไม่ต้องคบ ก็ผิด เพราะคนเรานั้นจะต้องพึ่งพากัน พึ่งทรัพย์กัน พึ่งปัญญาความนึกกัน เราจะต้องคบคนทุกชนิด ทั้งคนที่จะช่วยเราด้วยแรง คนที่จะช่วยเราด้วยทรัพย์ คนที่จะช่วยเราด้วยปัญญาความนึก เมื่อทำตนให้เป็นที่ยรักของคนทุกชนิดแล้ว ตนก็ย่อมได้รับความนับถือ อุณหนาฬาคึงด้วยผู้ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลตน ผู้ที่รู้จักช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเอาใจใส่ขยันหมั่นเพียร รู้จักอนุเคราะห์ส่งเคราะห์ ย่อมสร้างที่พึ่งให้แก่ตน คือสร้างความรักความนับถือ ทำให้ผู้อื่นนอกไม่ได้ต้องช่วย เพราะฉะนั้น ความเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้าน ไม่เฉื่อยชา และเป็นผู้ประกอบด้วยปัญญา คือมีไหวพริบในการที่จะจัดการงานที่ตนได้รับมอบหมาย ให้สำเร็จเรียบร้อยดี สามารถทำให้สำเร็จหรือสามารถจัดให้เรียบร้อย ย่อมเป็นเสน่ห์ให้แก่ตัวเอง... ย่อมเป็นที่ต้องการปรารภของประชุมชน คนบางคนเป็นคนนอกไม่ได้ ไปที่ไหนมีอะไรที่ควรช่วยก็ช่วย มีอะไรที่ควรทำ

ก็ทำ ไม่เป็นคนใจจืดใจดำหรือเป็นคนนั่งเกะกะ แต่เป็นคนไปช่วยงาน
 ที่ช่วยจริง ๆ ไม่มีเรื่องอะไรก็ช่วยแนะนำช่วยให้ความคิดความเห็น
 ที่เขาทำไม่ถูก ช่วยบอกให้เขาทำถูก ได้บำเพ็ญประโยชน์อยู่เสมอ
 แล้ว แม้บางคนเขาจะว่าเสีย ไม่ใช่ฐานะของตัวก็เข้ายุ่ง แต่เมื่อถึง
 คราวจำนนเข้าจริง ๆ แล้ว ก็มักจะนึกถึงคนที่เอื้อเฟื้ออดไม่ได้ คอย
 เตือนคอยบอกให้ ความทำอะไรไม่ผิด คือทำถูกเรียบร้อยนั้น เป็น
 สวัสดิ์คือความปลอดภัย เราทุกคนทำอะไรไม่เป็นมาก่อนทั้งนั้น ต่อ
 เมื่อมีความขยันเอางาน พยายามทำสิ่งที่ยังไม่เคยทำ รู้จักสังเกต
 พิจารณาว่าเขาทำกันอย่างไร หัดทำให้เป็นเสียทุกอย่างแล้ว เมื่อ
 เป็นแล้วก็ทำซ้ำบ่อย ๆ เข้า ความทำเป็นนั้นก็กลายเป็นความชำนาญ
 คือทำให้สำเร็จเรียบร้อยดี และทำได้รวดเร็วกว่าเมื่อหัดทำ ความ
 เป็นคนขยันจึงทำให้ตนเกิดความสามารถ คือทำสิ่งที่ยังไม่เคยทำ ก็
 ทำได้ และสิ่งที่เคยทำแล้วก็ทำได้เรียบร้อยประณีตงดงามดีขึ้น และ
 ทำสำเร็จเร็ว อย่างทุกคนไม่เคยเขียนหนังสือ เมื่อเขียนใหม่ ๆ ก็
 เขียนไม่เป็นเนื้อเป็นตัว ไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อพยายามเขียน
 ผีก็หัดและดูตัวอย่างที่เขาเขียนงาม ๆ เอาอย่างเขา แก่ไขตัวของ
 ตัวเองไปโดยลำดับ ก็เขียนตัวงามมีระเบียบมีวรรคมีตอนดี นี่ก็คือ
 ว่าเป็นผู้รู้จักแก้ไขฝึกตนเองด้วยปัญญา เพื่อทำให้เรียบร้อยดี
 งานนั้นย่อมเหมาะแก่บุคคลทุกเพศทุกวัย ทั้งคนหนุ่มทั้งบรรพชิต ผู้ใด
 รู้จักฝึกตนเองให้เป็นผู้ทำงานเป็น และทำเรียบร้อย ผู้นั้นชื่อว่าทำตน

ให้เป็นที่พักแก่ตน และเป็นประโยชน์แก่หมู่คณะ เป็นที่ต้องการ
ปรารถนาของประชุมชน ฯ

รวมความว่า คนเกียจคร้านไม่ทำตนให้เป็นประโยชน์ ย่อมไม่
เป็นที่ต้องการปรารถนาของโลก ส่วนคนขยันหมั่นเพียรเอางานเอาการ
เป็นที่ต้องการปรารถนาของโลก ผู้ใดขยันด้วย ทำด้วยปัญญาด้วย
เอื้อเฟื้อในธุระของผู้อื่น ผู้นั้นย่อมเป็นที่ต้องการปรารถนาของบุคคล
แต่ละคน และของหมู่ตลอดจนถึงของโลกด้วย คนหรือของก็ตาม ถ้า
เป็นที่ต้องการปรารถนาของคนมาก เพราะมีประโยชน์ ก็ย่อมมีค่าสูง
ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสอนให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร ไม่ทำอะไร
เฉื่อยช้าโอ้อ้อ อันแสดงลักษณะของคนเกียจคร้าน และให้ประกอบ
ด้วยปัญญาที่สามารถจัดทำงานให้สำเร็จนั้น โดยใจความก็คือ ทรง
สอนให้ทำตนให้เป็นคนมีค่าหรือมีประโยชน์นั่นเอง เพราะฉะนั้น ผู้ที่
จะทำตนให้เป็นที่พักแก่ตนในข้อนี้ ก็คือทำตนให้เป็นคนมีค่าสูงที่ใคร ๆ
ก็ต้องการ คือให้เป็นคนมีประโยชน์ อยู่ที่ไหนทำประโยชน์ที่นั้น
ตนเองก็ช่วยตนได้ ช่วยผู้อื่นก็ได้ ดังนั้นแล้ว ย่อมเป็นที่พึงแก่ตนด้วย
เป็นที่พึงแก่ผู้อื่นด้วย ชื่อว่าเป็นผู้มีนาถกรรมธรรมข้อนี้ สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนผู้ที่ตั้งตัวให้เจริญในโลกว่า “อัญญาตา
วินทเต ธนํ ผู้หมั่นยอมหาทรัพย์ได้” และว่า

อัญญาตา กมฺมธะยเยสุ อปฺปมุตฺโต วิธานวา

สมํ กปฺเปติ จีวิตํ สมุทํ อนุรกฺขติ

ผู้ขยันในหน้าที่การงาน ไม่ประมาทคือไม่เล่นเลอะลื้มตัว เป็น
 คนเอางานเลี้ยงชีพพอสมควร ย่อมรักษาทรัพย์ที่หามาได้ไว้ คือตั้งตน
 ใ้ด้วยโภคทรัพย์ไม่ยากจน นี่ก็คือความขยันทำตนให้เป็นที่พึ่งแก่ตน ฯ

ที่พึ่งชั้นสูงสุดคือมรรค ผล นิพพาน ได้แก่ความดับกิเลสและ
 ดับทุกข์นั้น ก็จะต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร อยู่ในสำนักอาจารย์
 ที่อบรมจิตใจ ก็ต้องหมั่นขยันในการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติแก่ครูอาจารย์
 เพื่อเข้าใกล้เข้าชิดจะได้รับคำแนะนำสั่งสอนชี้ทางปฏิบัติ เพื่อความพ้น
 ทุกข์ ถ้าเป็นคนใจจิตห่างเหินไม่เื้อเพื่อเอาธุระ ความรู้ก็ไม่เจริญขึ้น
 ความปฏิบัติธรรมก็ไม่เจริญ เมื่อไม่เจริญแล้ว คบกัลยาณมิตรก็
 ไม่ได้ประโยชน์สมค่าของการคบ เพราะฉะนั้น ผู้ที่จะปฏิบัติธรรมให้
 บรรลุมรรค ผล นิพพาน จึงจะต้องเป็นผู้เื้อเพื่อเอาใจใส่ในกิจการ
 ของกัลยาณมิตรนั้น เพื่อได้เข้าใกล้เข้าชิด และฟังคำแนะนำตักเตือน
 เพื่อให้ตนได้รับประโยชน์สนองตามควร ฯ

นาถกรรมธรรมข้อนี้ เป็นประโยชน์เป็นที่พึ่งแก่ผู้ที่บำเพ็ญให้
 บริบูรณ์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้ใดเป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด
 รู้จักช่วยรู้จักทำงานการที่ควรช่วยควรทำ ก็ย่อมสร้างความรัก
 ความนับถือให้เกิดขึ้น มนุษย์ในโลกนี้ ถ้าใครเป็นที่รักที่นับถือของ
 คนมาก ผู้นั้นก็มีความสุข ผู้ใดไม่เป็นที่รักของคนอื่นเลย จะไปอยู่
 กะใครก็ไม่มีใครต้องการ ตัวของตัวเองก็ช่วยตัวไม่ได้ คนนั้นก็ทำ
 ที่พึ่งไม่ได้ นาถกรรมธรรมคำรบ ๕ คือความเป็นผู้ขยันหมั่นเพียร

ในกรณีกิจที่ควรทำของเพื่อนสพรหมจารีในหมู่บรรพชิต ของพี่น้อง
วงศ์ญาติมิตรในหมู่คฤหัสถ์^๕ เมื่อทำให้บริบูรณ์สมควรแก่ฐานะของ
ตนแล้ว ย่อมทำตนให้เป็นที่พักแก่ตนตั้งแต่ขั้นต่ำสุด จนถึงขั้นสูง
ที่สุด คือมรรค ผล นิพพาน มีเนื้อความดังบรรยายมา ด้วยประการ
ฉะนี้^๕ ฯ

๘ นาถกรรมธรรมที่ ๖

ธมมกามตา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
สนาถา ภิกฺขเว วิหรตฺ มา อนาถา, ทุกฺขํ ภิกฺขเว อนาโถ
วิหรตี ทสฺยิเม ภิกฺขเว นาถกรรมา ธมฺมาตี ฯ

บัดนี้ จะได้บรรยายความในนาถกรรมธรรมข้อที่ ๖ คือ ธมม-
กามตา ความเป็นผู้ไคร่ธรรม สืบอนุสนธิ เพื่อประดับปัญญาเกื้อกูล
แก่ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ของพุทธบริษัท พอสมควรแก่
เวลา ฯ

นาถกรรมธรรม ๕ ประการที่ได้แสดงมาแล้วนั้น คือ ศีล ความ
ประพฤติเรียบร้อยทางกาย วาจา พาหุสัจจ ความเป็นผู้สดับตรับฟัง
มาก ๘ คือเป็นผู้ศึกษามาก กลุยาณมิตฺตตา ความเป็นผู้มีเพื่อนที่ดีงาม
โสวสฺสตา ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย กิกรณียสฺส ทกฺขตา ความ

เป็นผู้ขยันหมั่นเพียรในกิจที่ควรกระทำเกื้อกูลแก่กัน ส่วน ธรรมกามตา ข้อ ๖ คือความเป็นผู้ไคร่ธรรมนั้น มีอธิบายเป็นลำดับไป ฯ

คำว่าธรรมในที่นี้ หมายถึงคุณความดี หรือความถูก ความชอบ ความบริสุทธิ์ กามะ แปลว่าใคร่หรือรัก เช่นรักดี รักชอบ รักถูก รักความบริสุทธิ์ เกลียตชังความผิด ความไม่ถูก ความเศร้าหมอง ความพอใจรักใคร่นั้นเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเครื่องนำให้ทำตามความพอใจรักใคร่นั้น ถ้าความพอใจรักใคร่เป็นไปในทางที่ผิด ก็นำให้ทำผิด พุตผิด คิตติผิด ก่อความเดือดร้อนเสียหายทุกข์ยากให้เกิดขึ้นแก่ผู้ทำ ผู้พุต ผู้คิตติ ความพอใจรักใคร่จึงต้องมีธรรมเป็นเครื่องนำ เป็นเครื่องควบคุมกำกับให้เป็นไปในทางถูก ทางชอบ ทางบริสุทธิ์ เพื่อไม่นำความทุกข์ยากเดือดร้อนเสียหายมาให้แก่ตนและแก่ผู้อื่น ความเป็นผู้รักธรรมชอบธรรมจึงเป็นทางเจริญ ความเกลียดชังธรรม คือความถูก ความชอบ ความบริสุทธิ์ จึงเป็นทางเสื่อม ดังมีปรากฏในปราคาสุตระว่า ธรรมกาโม ภว โหติ ผู้ไคร่ธรรมเป็นผู้เจริญ ธรรมเทสสี ปราคโว ผู้ชังธรรมเป็นผู้เสื่อม ดังนั้น คำว่าไคร่ธรรมนั้น หมายถึงชอบธรรม คือชอบความดี ความบริสุทธิ์ เมื่อชอบความดี ความบริสุทธิ์ ก็ย่อมประพฤติดี ประพฤติบริสุทธิ์ นำให้ถึงความเจริญรุ่งเรือง ไม่เสื่อม รักธรรมนั้น กล่าวรวมก็คือว่า รักดี ดีในศาสนานี้มีเป็นชั้น ๆ คือดีที่ปรากฏทางกายวาจาก็มี ดีที่ปรากฏในใจ ชำระใจให้สะอาดผ่องใสก็มี ดีที่ปรากฏทางปัญญา

ความคิด คือนำให้รู้ผิด ชอบ ที่ชั่วก็มี ความดีที่จะต้องประพฤตินั้น
มีมากมาย แต่ทางที่จะประพฤติก็นั้น ๓ คือทางกาย ทางวาจา และทาง
ใจ ความเป็นผู้รักธรรมหรือชังธรรมนั้น ย่อมปรากฏให้เราารู้ได้
ด้วยความสามารถที่ปรากฏทางกาย ทางวาจา หรือทางใจ ซึ่งเป็น
อาการที่สื่อให้เห็นน้ำใจ เช่นถ้อยคำที่พูดออกมา ก็ย่อมสื่อน้ำใจของ
ผู้พูดว่า รักธรรมหรือไม่รักธรรม เราจึงสังเกตพิจารณาให้รู้ได้ว่า
การทำ การพูด การคิดเช่นไร ส่อว่าผู้ทำ ผู้พูด ผู้คิด เป็นผู้รักธรรม
หรือเกลียดชังธรรม ฯ

ธรรมนั้นที่เป็นฝ่ายดีหรือฝ่ายบริสุทธิ์ ย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม
ให้เป็นคนดีมีความสุขความเจริญ ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า ธมฺโม
หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธมฺโม
กุโลกปตนา ตทธาริธารี ธรรมย่อมทรงไว้ซึ่งบุคคลผู้ทรงธรรมมิให้
ตกไปสู่โลกที่ชั่ว ดังนี้ ฯ โลกที่ชั่วก็คือโลกที่ปราศจากความสุขความ
เจริญ มีแต่ความเดือดร้อนทุกข์ยาก มนุษย์ทั้งหลายจะทำดีหรือทำ
ชั่ว ย่อมขึ้นอยู่กับใจชอบ ชอบอย่างไรก็ทำอย่างนั้น ถ้าไม่ชอบ
แม้จะเป็นของดีก็ไม่ทำ เพราะฉะนั้น ในหลักธรรมที่จะทำตนให้เป็น
ที่พึงข้อคำรบ ๖ ท่านจึงระบุไว้ชัดว่า เป็น ธรรมกามตา ความเป็นผู้รัก
ธรรม เมื่อรักธรรมแล้ว จะทำอะไร พูดอะไร คิดอะไร ก็ล้วนเป็น
กุศลสุจริตกิจชอบ ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนก่อทุกข์ยากเดือดร้อน
แก่ตนแก่ผู้อื่น ด้วยเหตุนี้ ความประพฤติสุจริตด้วยกาย ด้วยวาจา

คุ้มใจ คือเว้นจากการฆ่ากัน ทำร้ายกัน เว้นจากการลัก ฉ้อ แ่่ง
 ชิง เบียดบัง คดโกงกัน เว้นจากความประพฤติดิคนอกงาม เว้นจาก
 พุศฺปคณัเป็นการทำลายประโยชน์ของผู้อื่น เว้นจากพุศฺสอเสียด
 อันเป็นการทำลายสามัคคี คือทำให้เขาบาดหมางแตกร้างกัน เว้น
 จากพุศฺคณัหยาบอันเป็นเครื่องเสียใจ บาดหูคนอื่น ทำให้เขา
 โกรธเกลียด เว้นจากพุศฺเพ้อเจ้อเหลวไหล อันเป็นเครื่องก่อความ
 รำคาญแก่ผู้อื่น และทำให้เสียเวลาเสียประโยชน์ ผู้เว้นจากวจิตฺต
 ทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมพุดแต่คำจริงที่เป็นประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน
 ย่อมพุดแต่ถ้อยคำที่สมควรสมานสามัคคี โกล่เกลี่ยผู้ที่ร้าวรานกันให้
 เข้าใจและกลับรักกันนับถือกัน พุดแต่ถ้อยคำที่ไพเราะดุดตีมใจ ชวนให้
 รักใคร่นับถือ ชวนให้ใจสงบ พุดแต่คำที่เป็นอรรถเป็นธรรม เป็น
 ประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน เมื่อจะคตินึกเกี่ยวข้องกับใคร หรือ
 ทรัพย์สินของใคร ก็ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน
 ในทางที่ไม่ชอบ คือผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย ไม่พยายามปกป้องร้าย
 ใคร คือไม่คิดจงล้างจงผลาญแข่งชกให้ใครฉิบหายว้าวอดหรือ
 ล้มตาย มีความเห็นชอบตามคลองธรรม คือเห็นว่าเราจะเป็นคนดี
 ก็เพราะกระทำความดี เราจะเป็นคนชั่วก็เพราะกระทำความชั่ว
 เราเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน ความเจริญหรือความเสื่อมที่ปรากฏแก่
 เราในปัจจุบัน ย่อมเป็นผลของกรรมที่เรากระทำมา และแม้ว่ากรรม
 นั้นจะไม่ปรากฏให้เราเห็นว่า เราได้กระทำเมื่อไร แต่เมื่อผลปรากฏ

แล้ว เราก็อ่เชื่อซัดหรือเห็นซัดว่า ย่อมมีกรรมคือหรือซัดที่เราได้กระทำไว้เป็นเหตุอำนวยผล เมื่อเชื่อซัดตั้งนั้นแล้ว ก็จะมีกรรมระว่างกรรม ทำแต่กรรมที่ดีเป็นบุญเป็นกุศล ไม่กระทำการที่ชั่วเป็นบาปอกุศลเบียดเบียนตนและผู้อื่น เมื่อผู้รักษารมมีจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส นำให้ทำการที่บริสุทธิ์สะอาด อยู่ในโลกก็ย่อมเป็นที่รักที่นับถือของเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย เพราะทำแต่สิ่งที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่เขา ไม่มีใครรังเกียจเกลียดชัง อยู่ที่ไหนอยู่ได้ จะเข้าสมาคมกับใครเขาก็ต้อนรับด้วยความยินดี เพราะเป็นผู้มาดีไม่มาร้าย คือไม่มาก่อทุกข์ยากเดือดร้อนให้แก่ใคร ที่ได้รับความสุข ความเจริญ ความต้อนรับนับถือของชนทั้งหลาย เพียงด้วยประพฤติกาย วาจา ใจ เรียบร้อยบริสุทธิ์สะอาด ไม่เป็นทุกข์เป็นภัยแก่ใครนี้ ก็คือธรรมรักษาผู้ประพฤติธรรมนั่นเอง เพราะถ้าไม่ประพฤติธรรมแล้ว ก็คงจะไม่มีใครเชื่อถือไว้วางใจรักนับถือ เป็นที่หวาดระแวงภัยไปทั่วหน้า เช่นโจรผู้ร้ายที่มีใจโหดร้าย เบียดเบียนชีวิตร่างกายผลาญชีวิตเขา เอาทรัพย์ของเขาเป็นต้น ย่อมเป็นที่หวาดระแวง ไม่มีใครต้องการพบเห็น แม้จะมีทุกข์ยากเดือดร้อนไปขอพึ่งใคร เขาก็ไม่อาจอนุเคราะห์สงเคราะห์ เพราะกลัวจะเบียดเบียนประทุษร้ายเขา ฝ่ายผู้ประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ รู้คุณของท่านผู้มีอุปการคุณ ไม่ทรยศอกตัญญู ก็ย่อมได้รับความต้อนรับนับถือเป็นอย่างดี นี่แสดงให้เห็นธรรมคือความบริสุทธิ์ย่อมคุ้มครองรักษาผู้ประพฤติธรรม ทำตนให้

เป็นที่พึงแก่ตนได้ เมื่อธรรมทำตนให้เป็นที่พึงแก่ตนตั้งอยู่แล้ว ทุกคน
จึงต้องคำนึงถึงธรรม ในพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงสอนให้เคารพธรรม ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า

“สทฺธมฺโม ครุภาตพฺโพ สรํ พุทฺธานสาสนํ

ผู้นุสรณ์ถึงคำสอนของพระพุทธรังหลาย พึงเคารพสัทธรรม” ดัง
พระพุทธรังหลายผู้รู้ทั้งหลาย มีองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ทรง
เป็นที่เคารพนับถือบูชาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ก็เพราะทรง
เคารพพระธรรม คือปฏิบัติกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ ห่างไกลจาก
กิเลส ด้วยมุ่งความบริสุทธิ์อันเป็นธรรมชั้นสูง เพราะเมื่อทรงทำ
พระกตัญญูของพระองค์ให้บริสุทธิ์จากอาสวกิเลสแล้ว จิตของพระองค์
ก็ผ่องใส เห็นความจริงว่า นี่บริสุทธิ์ นี่เศร้าหมอง นี่เป็นคุณ, นี่
เป็นโทษ แล้วก็ทรงกระทำแต่การที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่โลก จึง
เป็นที่เคารพนับถือบูชาของโลก ตั้งแต่พระองค์ทรงบรรลुพระสัมมา-
สัมโพธิญาณมาจนถึงทุกวันนี้ เป็นเวลาถึง ๒๕๐๐ ปีเศษ ชื่อนี้แสดง
ให้เห็นว่า ความบริสุทธิ์ของพระองค์ เป็นเหตุให้ธรรมคำสั่งสอน
ของพระองค์เป็นไปโดยยุติธรรม คือทรงสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรอง
ตามให้เห็นจริงได้ และผู้ปฏิบัติตามธรรมของพระองค์ ย่อมได้รับ
ประโยชน์โดยสมควรแก่ความปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนั้น ผู้ที่รักธรรมและ
ปฏิบัติตามธรรมของพระองค์ จึงไม่คลาจากวิบูลผลคือความสุข
ความสงบ ความเย็นใจ ที่ตนปรารถนา ผู้ที่ได้รู้รสของพระธรรมแล้ว

ย่อมติดใจไม่เบื่อหน่ายในธรรม ความยินดีในธรรม ไม่เบื่อหน่ายใน
 ธรรม นำให้เป็นผู้ไม่เสื่อมจากสัทธรรม คือได้บรรลุวิมุตติคือความที่
 จิตหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ ถึงความบริสุทธิ์และมีสันติคือความ
 สงบเย็น ตามพระพุทธภาษิตที่ว่า

ธมฺมาราโม ธมฺมรโต ธมฺมํ อนฺนฺวิจินตยฺ

ธมฺมํ อนฺนฺสฺสรํ ภิกฺขุ สทฺธมฺมา น วิหายติ ฯ

ซึ่งแปลความว่า ภิกษุผู้มีธรรมเป็นที่มาารัณมย์ ยินดีแล้วใน
 ธรรม คิดคำนึงถึงธรรมอยู่เสมอ ตามระลึกถึงธรรมอยู่ ย่อม
 ไม่เสื่อมจากสัทธรรม ดังนี้ ฯ

จิตเป็นเอกจร คือเป็นดวงเดียวเที่ยวไป หมายความว่า เป็น
 หนึ่ง เมื่อจิตอยู่กับธรรมคือความบริสุทธิ์จากอาสวกิเลสแล้ว ก็เป็น
 เหตุให้ทำ พุทฺธิ คิด เกี่ยวข้องกับคนอื่นในทางที่ดีที่ชอบ ไม่เป็นไปเพื่อ
 เบียดเบียนเขา แต่ก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและความสุข เช่นมี
 เมตตากรุณาโอบอ้อมแผ่แผ่แก่ผู้อื่นด้วยทรัพย์สินของ แนะนำตักเตือน
 เขาผู้ไม่สำนึกผิดชอบ กระทำในทางที่ผิด ให้เลิกละการทำผิดคือ
 บาปอกุศล ทำแต่กรรมที่ชอบ เป็นบุญ เป็นกุศล เขาได้เห็นความ
 หวังดีคือเมตตากรุณาที่ตักเตือนให้รู้ผิดชอบดีชั่ว ก็เกิดความนับถือ
 แล้วปฏิบัติตาม ได้รับความสุข ก็จะเห็นคุณของธรรม คือความ
 ประพฤติบริสุทธิ์ แล้วตั้งใจประพฤติต่อไป และช่วยแนะนำให้ความรู้
 ความฉลาดในอุบายที่จะช่วยตนให้พ้นทุกข์แก่ผู้ที่ได้รับทุกข์ ให้รู้จัก

บริหารรักษาจิตใจของเขาให้บริสุทธิ์สะอาดผ่องใส อันเป็นถึงความดี
 และเป็นมูลเหตุแห่งความดีทั้งหลายทั้งปวง เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็เท่ากับได้
 ส่องแสงสว่างอันเป็นเครื่องนำทางให้เขาเดินไปสู่ที่มุ่งหมาย คือความ
 สุข ความสงบ ความเย็นใจ จิตที่นิยมยินดีธรรม ไคร่ธรรม รักธรรม
 ย่อมบังคับหรือนำให้ทำ พูด คิด ที่ดีที่ชอบ เป็นที่ตั้งแห่งความรักความ
 นับถือ ดังนี้ เมื่อใครเป็นที่รักที่นับถือของผู้คนมาก ผู้นั้นย่อมได้รับความ
 ความสะดวกสบายในกิจการทั้งคดีโลกคดีธรรม ในทางคดีโลก จะ
 ประกอบกรรมอันเป็นอาชีพอ่างใดในทางที่ชอบ ก็ย่อมได้รับความ
 สนับสนุนช่วยเหลือของคนที่รักที่นับถือทั้งหลาย ให้กิจการสำเร็จไป
 ด้วยดี ได้ผลตอบแทนเป็นความสุขความเจริญ และเมื่อรักธรรม
 ไคร่ธรรมกันแล้วเข้ามาวัด ศึกษาธรรม ปฏิบัติธรรม ประพฤติกาย
 วาจา ใจ ตามธรรม พิจารณาเห็นความบริสุทธิ์แห่งความประพฤติ
 ของตน ได้ปีติปราโมทย์บันเทิงใจว่า ตั้งแต่เราประพฤติธรรมมา
 เรามีโอกาสได้พบความสุข ความสงบ ความเย็นใจ ที่ปราศจากอามิส
 เหลือเครื่องล่อให้เกิดกิเลส เช่นสุขเพราะได้ลาภ ก็ต้องเป็น
 ภาระที่จะต้องบริหารรักษาระมักระวังไม่ให้เสียหาย ไม่ให้ประสพภัย
 อันตราย สุขเพราะได้ยศก็ต้องเหน็ดเหนื่อยกรากกรำลำบาก เพื่อทำ
 งานการอันเป็นเครื่องส่งเสริมยศให้เป็นไปสม่าเสมอ หยุดไม่ได้ สุข
 เพราะได้สุขเวทนาก็ต้องคอยบำบัตทุกข์ สุขเกิดขึ้นเพราะอาศัยปัจจัย
 ก็จำจะต้องชวนชววยพยายาม เพื่อได้มาซึ่งปัจจัยเป็นเครื่องส่งเสริม

ความสุข สุขเหล่านี้ เป็นสุขที่เกิดขึ้นฉาบฉวย ต้องเห็นตเห็นน้อย
 ลำบากกรากกรำอยู่เสมอ และเป็นภาระที่จะต้องบริหารรักษา ส่วน
 จิตใจที่ชื่นชมยินดีในธรรม มีปีติอิ่มเอิบในธรรม ย่อมมีรสอันสงบ
 เย็นชุ่มชื่นใจ กับทุกข์คับร้อนทั้งหลายที่จะพึงเข้ามาทางตา ทางหู
 ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางมโน พร้อมกับอารมณ์ที่ได้ประสบพบ
 เห็น เพราะมีธรรมคุ้มครองใจอยู่ เห็นโทษของกิเลสอันเป็นเหตุก่อให้เกิด
 เกิดความร้อน เช่นความยินดีในอารมณ์ที่ปรารถนา ความยินร้าย
 ชัดใจในอารมณ์ที่ไม่ปรารถนา อันเป็นอาการของผู้หลง ไม่รู้จริงใน
 อารมณ์ ความยินดียินร้ายนั้น ย่อมทำให้จิตใจขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่สงบ
 มีหวาบหวาม เมื่อได้ก็ถึงโลกตื่นเต้น เพราะสมปรารถนา เมื่อไม่ได้
 ก็ชบเซาเศร้าสลด แห้งเหี่ยว เพราะไม่สมปรารถนา เสียสิ่งที่รักใคร่
 อาลัยเสียตายซึ่งมีอยู่แล้ว ก็ทำให้ใจคอแห้งเหี่ยวโศกสลด สิ่งทั้งปวง
 ที่เป็นวัตถุหรือเป็นอามิส ซึ่งเป็นที่ยินดีนั้น ย่อมก่อให้เกิดทุกข์ด้วย
 ไม่ใช่ให้สุขอย่างเดียว ส่วนธรรมคือความบริสุทธิ์ ย่อมให้ความสุข
 ความสงบโดยส่วนเดียว และปะทะต้านทานทุกข์ที่มากับอามิสคือวัตถุ
 ให้ระจัดกระจายไป ถือเอาแต่คุณประโยชน์ของอามิสซึ่งจำเป็นต้อง
 อาศัย เช่นสิ่งที่ป็นรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ย่อมประมวลลงใน
 บัณฑิต คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ที่อาศัย และสิ่งเกื้อกูลแก่ความ
 สุขอื่น ๆ สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ลุ่มลุ่มลุ่มลุ่มต้องได้บ้าง เห็นได้ด้วยตา
 บ้าง พังด้วยหูบ้าง ลิ้มด้วยลิ้นบ้าง รู้ด้วยจมูกบ้าง ถูกต้องด้วย

กายประสาทบ้าง มีแล้วก็หมดไป ได้แล้วก็เสียไป ส่วนความรู้ธรรม
และความปฏิบัติธรรมเอาชนะกิเลส คือความโกรธ ความโกรธเคือง
ชุ่นแค้นขัดใจ ความมัวเมาเสียได้ ยินดีในความสุขความสงบ แม้จะ
ถูกยั่ววน ถูกคุกคามขู่เข็ญ จิตใจก็มั่นคงแน่วแน่อยู่ในความสงบ
เพราะรู้เท่าทันว่า อารมณ์เหล่านั้นเป็นอาหารของกิเลสमार เป็น
เครื่องล่อกิเลสพาให้ฟุ้งซ่านกำเริบขึ้นในใจ เราปรารถนาความสุข
ความสงบ ความเย็นใจ เราจะไม่ยอมรับเอาสิ่งยุ่งยากเดือดร้อน
เศร้าหมองเหล่านั้น เข้ามาแทนความยินดีในธรรมของเรา เมื่อยินดี
ในความบริสุทธิ์ ความสุข ความสงบ ได้พบเห็นเรื่องยุ่ง เรื่องเศร้า
หมอง เรื่องไม่สงบ ก็เบื่อหน่ายชิงชัง ไม่รับเข้าไว้ ยุ่ง เศร้าหมอง
ไม่สงบ กำเริบร้าย ก็ไม่เข้าถึงใจ ใจก็สงบเย็น เพราะฉะนั้น ความ
เป็นผู้ใคร่ธรรม พอใจธรรม ชักนำไปตั้งอยู่ในธรรมมั่นคง ที่เรียกว่า
ธมฺมภูจิตโต ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมมีความสุข ความสงบเย็น เป็นผล
แม้ไม่มีสมบัติพัสถานอะไรเลย มีปัจจัยเพียงยังชีวิตให้เป็นไปวันหนึ่ง ๆ
ก็ยินดีพอใจไม่เดือดร้อน เพราะความได้หรือความเสีย เมื่อเป็นเช่นนั้น
ทุกข์ก็ไม่มีทางที่จะเกิดขึ้น นี่เป็นผลแห่งความยินดีในธรรมชั้นสูง ๆ

ผู้ยินดีในธรรมชั้นสูงแล้ว แม้จะได้ประสบอารมณ์ที่ร้าย เช่น
เสียงคำหิณิเตียนที่ไม่เป็นธรรม เสียงด่าว่า เสียงเสียตีสี้ ก็จะ
พิจารณาเห็นความตามเป็นจริง หยั่งเห็นน้ำใจของผู้พูด ผู้ตำหนิ
ติเตียน ผู้เสียตีสี้ ว่ามีใจห่างไกลจากธรรม ถูกกิเลสครอบงำรุกราน

จึงแสดงอาการน่าเกลียดเบียดเบียนคนอื่น ฝ่ายเรายูกับธรรม ยินดี
 ธรรมจึงเห็นความจริงว่า อาการที่รุกรานทำหิติดีเขย่นเขาไม่เป็นธรรม
 เพื่อให้สมแก่นั้น เป็นอาการที่เศร้าหมองแห่งจิตเพราะกิเลส เรา
 ชอบสุข ชอบสงบ ชอบเย็นหู เย็นตา เย็นใจ เมื่อสิ่งเหล่านี้มาปรากฏ
 ขึ้น เขาเลือกไสมาให้เรา ถ้าเรารับเอาไว้ เราก็ไม่ใช่ผู้รักธรรม
 โกรธธรรม กลายเป็นผู้รักอธรรมคือความยุ่ง ความไม่บริสุทธิ์ ความ
 เศร้าหมอง ในทางที่ชอบเราจึงไม่ควรรับ และคืนให้เขาไปโดยไม่ต้อง
 ตอบโต้อะไร และย่อมเยาะการกระทำของเขาที่ไม่สามารถจะรบกวนเรา
 ทำใจเราให้เศร้าหมองได้ นี่เป็นวิจารณญาณ คือการพิจารณาด้วย
 ปัญญาเป็นเครื่องสอบสวนพิจารณาให้เห็นคุณของความยินดีในธรรม
 และโทษของความที่ปล่อยใจให้เป็นไปตามอำนาจกิเลส โดยละธรรม
 เสีย เมื่อพิจารณาเทียบเคียงอยู่เสมอถึงนั้นแล้ว จะเห็นทุกสิ่งทุกอย่าง
 ในโลกเป็นบทเรียนให้ตนได้ความรู้ความฉลาด ทำให้มีจิตใจมั่นคง
 มีขันติคือความอดทนยับยั้งใจ ไม่แสดงอาการให้ปรากฏแก่ใคร ๆ มี
 โสรัจจะคือความยินดีในธรรมอันงาม ทำให้สงบเสงี่ยมเจียมตัว มีใจ
 เข้มแข็ง ไม่แปรปรวนไปตามอารมณ์ที่ดีหรือร้ายที่ตนประสบ ผู้ที่
 ประพฤติดังนี้แล จัดเป็น ธรรมกาโม ผู้ใคร่ธรรมหรือรักธรรม ย่อม
 มีความสงบเย็น เพราะธรรมเข้ากุมครองใจ ไม่เป็นโอกาสที่กิเลส
 และอารมณ์ทั้งหลายจะเข้ามาคลุ้มคลั่งให้วุ่นวายร้อนรน เพราะฉะนั้น
 สมเด็จพระเทพฯ พลสัมาสัมพุทธเจ้า จึงตรัสนิทเทศแห่ง ธรรมกามตา

ว่า “ ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมุททาหาโร
 อภิธมฺเม อภินฺนเย อุพารปามุขุโซ แปลความว่า ทุก่อนภิกษุ
 ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเป็นผู้ใคร่ธรรม มีปรกติกาล่า
 ถ้อยคำประกอบด้วยธรรมอันเป็นที่รักของชนทั้งหลาย มีจิตใจปราโมทย์
 อย่างยิ่ง เฉพาะธรรม เฉพาะวินัย ดังนี้ ฯ

มีอธิบายว่า ผู้ใคร่ธรรมหรือรักธรรมนั้น ย่อมพูดเพราะเป็น
 อรรถเป็นธรรม นำผู้ฟังให้ได้ความสงบความเย็นใจ เพราะพูดด้วย
 ใจอันบริสุทธิ์ผ่องใส วาจาเป็นเครื่องพิสูจน์น้ำใจให้เห็นว่ารักธรรม
 และเป็นผู้ปราโมทย์บันเทิงใจอย่างยิ่งเฉพาะในธรรมในวินัย ไม่ยินดี
 ผิดธรรมผิดวินัย คือว่าจะทำอะไรพิจารณาเสียก่อน เมื่อเห็นว่าถูก
 ธรรมถูกวินัยแล้ว แม้จะเป็นการที่ยากลำบาก แต่เพ่งประโยชน์แห่ง
 ความประพฤติตามธรรมตามวินัยนั้น ก็มีใจเบิกบานยินดีอย่างยิ่ง ที่
 จะประพฤติปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จสมความมุ่งหมาย ผู้ปฏิบัติ
 ดังนี้แล จัดเป็น อุพารปามุขุโซ มีปราโมทย์อย่างยิ่ง เฉพาะธรรม
 เฉพาะวินัย คือไม่ยอมประพฤติด้อยหย่อนผิดธรรมผิดวินัย เมื่อเป็น
 เช่นนั้น ย่อมเป็นผู้เจริญทั้งในทางโลกและทางธรรม ฯ

รวมความว่า ผู้ที่รักธรรมใคร่ธรรมนั้น ย่อมเป็นผู้ยินดีในความ
 บริสุทธิ์ รู้ว่าการใดผิด เป็นทุจริต เป็นบาป อุกุศล แม้จะมีผล
 เป็นลาภสักการะมากมาย กินใช้จนตายก็ไม่หมด ก็ไม่ยินดี เห็นเป็น
 ของสกปรกปฏิบัติกล้าน่าเกลียดไม่พึงปรารถนา ถ้าตนจะเกี่ยวข้อง ก็

จะทำให้ตนเศร้าหมอง มีชีวิตอันทรามสกปรก จึงไม่ยินดีแม้ในอามิส
หรือลาภสักการะอันล้นเหลือ^๕นั้น คงยินดีในธรรมคือความบริสุทธิ์
หรือความเที่ยงตรงยุติธรรมสม่ำเสมอ ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมเป็นที่รัก
ที่เคารพนับถือ มีชื่อเสียงเกียรติคุณอันงาม เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจ
ของประชุมชนทั้งหลาย นี่คือการเป็นผู้มีเกียรติ สมกับสุภาษิตที่ว่า
ธมฺเม จิตํ น วิหาคี กิตฺติ เกียรติคือชื่อเสียงอันงามย่อมไม่ละ
บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมคือความบริสุทธิ์ เพราะเป็นที่นิยมนับถือรักใคร่
ของชนทั้งหลาย ก็ชื่อว่าทำตนให้เป็นที่ยิ่งแก่ตน เพราะผู้ที่รักที่นับถือ
นั้นย่อมจะมีน้ำใจหวังดีเกื้อกูล ย่อมได้รับความยกย่องเชิดชูให้ทำงาน
ในหน้าที่สำคัญ ๆ อันจะอำนวยประโยชน์สุขแก่ชนทั้งหลาย เพราะ
เขาเชื่อในความบริสุทธิ์แห่งจิตใจและความยุติธรรม ฯ

ความเป็นผู้ไคร้ธรรม กล่าวธรรมอันเป็นที่รักให้ผู้อื่นฟัง เป็น
ที่ตั้งแห่งความรักของเขา มีจิตใจยินดีบันเทิงยิ่งเฉพาะธรรมเฉพาะ
วินัย ไม่ยินดีสิ่งอื่นนอกธรรมนอกวินัยแล้ว ธรรมย่อมเป็นเครื่อง
ควบคุมใจให้บริสุทธิ์สะอาดผ่องใส วินัยย่อมเป็นระเบียบปกครองรักษา
กายวาจาให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อมีกายวาจาอันสงบเรียบร้อย
เป็นระเบียบแล้ว ก็เป็นบุคคลที่น่าเลื่อมใสนับถือ และสามารถทำ
ประโยชน์ยิ่งใหญ่ให้แก่ตนและผู้อื่นได้ บุคคลเช่นนี้ย่อมเป็นที่พึ่งแก่ตน
ด้วย เป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นด้วย เพราะเป็นผู้รักธรรม และประพฤติ
ยุติธรรมแก่เพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ฯ

เพราะฉะนั้น สาธุชนพุทธบริษัทผู้ปรารถนาจะทำตนให้เป็นที่พัก
 แก่ตน จึงต้องเป็น ธรรมกาโม ผู้ไคร่ธรรมหรือรักธรรม เป็น
 ปิยสมุทาหาโร คือผู้กล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก ซึ่งแสดงให้เห็นน้ำใจอัน
 เป็นธรรม เป็นผู้มีความปราโมทย์บันเทิงใจอย่างยิ่ง ในเฉพาะธรรม
 เฉพาะวินัย ไม่ปราโมทย์ยินดีนอกธรรมนอกวินัย ลากสักการะอันใด
 ที่เกิดขึ้นผิดธรรมผิดวินัย ไม่ยินดีสักการะนั้น เพราะเป็นของ
 เสรา้หมอง ตามโอวาทคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดา ดังแสดง
 มา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

นาถกรณธรรมที่ ๗

การทุทธวิริยตา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สนาถา ภิกฺขเว มา อนาถา, ทุกฺขํ ภิกฺขเว อนาโถ วิหริ
ทสฺยิเม ภิกฺขเว นาถกรณา ธมฺมาติ ฯ

บัดนี้จะได้บรรยายความในนาถกรณธรรมข้อคำรบ ๗ คือ
การทุทธวิริยตา ความเป็นผู้มีคามเพียรปรารภแล้ว สืบอนุสนธิเพื่อ
ประทับปัญญาเกื้อกูลแก่ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ของพุทธ-
บริษัทพอสมควรแก่เวลา ฯ

นาถกรณธรรมคือธรรมทำที่พึง ๑๐ ประการที่แสดงไปแล้ว ๖
ประการคือ ๑. ความเป็นผู้มีศีล ๒. พากุสจฺจ คือความเป็นสดับตรับ
ฟังมาก ได้แก่การศึกษามาก ๓. กลฺยาณมิตฺตตา ความเป็นผู้มีมิตร

ถึงาม ๔. โสจสสุตา ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย ๕. กิกรณียะสุ
ทกขตา ความเป็นผู้หมั่นขยันในกิจการที่สมควรช่วยควรทำของผู้อื่น
๖. ธมฺมกามตา ความเป็นผู้ไคร่ธรรม คือรักความถูกต้องความชอบความ
บริสุทธิ์ ส่วนข้อ ๗ อารทฺธวิริยตา ความเป็นผู้มีความเพียรอันปรารถนา
แล้ว มีอรรถาธิบายเป็นลำดับไป ฯ

ความพ้นทุกข์หรือความบรรลุมรรคผลมีความสุขเป็นต้น ที่บุคคล
ต้องการปรารถนา จะสำเร็จได้ก็ต้องอาศัยความพากเพียรพยายาม
ถ้าไม่มีความพากเพียรพยายามแล้ว ไม่มีทางจะสำเร็จได้ เพราะฉะนั้น
ความเป็นผู้มีความเพียรจึงเป็นธรรมทำที่พึงแก่ผู้ทรงธรรมคือความพาก
เพียรนั้น ความเพียรนั้น ออกจากศัพท์ว่า วิริโย แปลความว่าเป็นผู้กล้า
ศัพท์เดิมเป็น วิโร แปลว่าผู้กล้า มีวิเคราะห์ว่า วิโร ภวติ เอเตนาคิ
วริยํ บุคคลย่อมเป็นผู้กล้าด้วยคุณธรรมนั้น เหตุนั้น คุณธรรมนั้นจึงเป็น
เหตุให้เป็นผู้กล้า คุณธรรมที่เป็นเหตุให้เป็นผู้กล้า ก็คือ ศีลข้อต้น
เป็นเหตุให้เป็นผู้กล้าหาญในที่ประชุมชน เพราะบุคคลผู้มีศีลย่อมเป็นผู้
มีความประพฤติเรียบร้อยทางกายวาจา ไม่มีข้อที่จะพึงครหาติเตียน
หรือรังเกียจ ผู้มีศีลจึงเข้าสมาคมของคนดีได้สนิทสนมไม่สะทกสะท้าน
ครั่นคร้าม พาหุสัจจ คือความเป็นผู้มีการศึกษามาก รอบรู้ศิลป
วิทยาและคติโลกคติธรรมมาก ก็ทำให้เป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด
กว้างขวาง เป็นเหตุให้เป็นผู้กล้าหาญในการที่จะกระทำกิจการทุกอย่าง
และกล้าเข้าที่ประชุมของผู้ที่มีความรู้ความฉลาด เพราะเชื่อกันว่า

เรามีความรู้พอที่จะแก้ปัญหาหรือคำซักถาม กลยาณมิตตตา ความ
 เป็นผู้มีเพื่อนดี ก็เป็นเหตุให้เป็นผู้กล้าหาญเหมือนกัน เพราะการได้
 เพื่อนที่ดีที่จะไม่ละทิ้งกันในยามทุกข์ยากหรือเป็นเพื่อนร่วมตายนั้น เป็น
 การให้กำลังใจเพื่อสามารถทำกิจการทั้งหลายสำเร็จ เมื่อได้เพื่อนที่ดี
 แล้วก็กล้าทำกล้าดำเนินการ เพราะมีกำลังใจหนุนอยู่ข้างหลัง โสวสุสตา
 ความเป็นผู้วางง่ายสอนง่าย เป็นเหตุให้เป็นที่รักใคร่นับถือของชน
 ทั้งหลายซึ่งมีความหวังดีต่อตน เมื่อรู้ว่าคนทั้งหลายรักตนแล้ว หาก
 จะทำกิจการใด ๆ ที่จะต้องอาศัยกำลังใจของคนอื่นเป็นอันมาก เข้า
 สนับสนุนช่วยเหลือได้โดยง่ายก็ทำให้กล้าทำ เพราะเชื่อมั่นว่าหากตน
 ขาดกำลังใจ ก็คงจะได้กำลังใจจากผู้รักนับถือช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้
 สำเร็จได้ ก็กรณีเยสุ ทกขตา ความเป็นผู้หมั่นขยันในการทำกิจ
 การที่ควรช่วยควรทำของเพื่อนหรือวงศ์ญาติ ย่อมได้พวกพ้องพี่
 น้องวงศ์ญาติที่รักใคร่เป็นกำลังใจมาก จะทำอะไรก็เป็นเหตุให้กล้าทำ
 เพราะเชื่อความสามารถและเชื่อกำลังใจของตน บุคคลที่ใคร่ธรรมหรือ
 มุ่งความดีเป็นใหญ่ ตรวจตราพิจารณาแล้วเห็นว่าถูกว่าชอบไม่มี
 ทางผิด เป็นการที่ปลอดภยันอันตราย ย่อมกล้าทำด้วยความมั่นใจว่า
 ไม่ผิดแน่ เพราะได้พิจารณาด้วยปัญญาแล้ว ว่าการที่เราจะทำนั้นเป็น
 การดีการชอบเป็นคุณประโยชน์แก่ตนแก่ผู้อื่น กล้าชนิดนี้เป็นกล้าที่มี
 คุณธรรมเป็นหลักของจิตใจ ไม่ใช่กล้าอย่างบ้าบิ่น มุทะลุหรือทะนงตัว
 ผู้มีความกล้าโดยมีคุณธรรมเป็นเครื่องหนุนกำลังใจเช่นนั้น ย่อมเป็นผู้

เค็ดชาคอาจหาญประกอบการทำงานที่เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตนแก่ผู้อื่น ให้สำเร็จด้วยดี เพราะฉะนั้น ความเพียรจึงเป็นที่ปรารถนา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงยกย่องความเพียรว่า “วิริเยน ทุกขมจเจติ คนจะล่วงทุกข์ไปได้ด้วยความเพียร ดังนี้”

ความเพียรนี้มีคำที่เป็นโวพจน์ใช้แทนกันได้มากมาย เช่น อุตสาหะ ความอาจหาญ คือไม่เป็นคนที่ถ้อย ปรกโม ความบากบั่น คือก้าวไปข้างหน้าอยู่เรื่อยไม่ยอมถอยหลัง ตรงกับคำที่นิยมใช้กันอยู่ในบัดนี้ ว่าเจริญหรือก้าวหน้า อุตสาหะ ไม่หยุดเสีย หมายความว่าประกอบกรณียกิจในกาลที่ควรประกอบทุกโอกาส ไม่ยอมหยุดเสียในเมื่อไม่ควรจะหยุด สาทิจกิริยา กระทำโดยความสืบทอด คือกระทำสม่ำเสมอไม่ทำบ้างหยุดบ้าง อย่างที่เรียกว่า ชอบใจก็ทำไม่ชอบใจทำก็หยุดเสีย เมื่อเป็นเช่นนั้นการงานก็ไม่สำเร็จด้วยดี ที่ทำไปแล้ว ก็คงค้างอาภูล ต้องสะสางแก้ไขใหม่ไม่รู้จบ ความทำสม่ำเสมอนี้ ต้องใช้ความอดทน คือทนต่อความเหน็ดเหนื่อยลำบากกรากกรำ อุตสาหะ ความลุกขึ้น หมายความว่าไม่ติดสุขในการนอน พอตื่นก็รีบลุกขึ้นประกอบกิจอันเป็นหน้าที่ วายาโม ความพยายามคือทำการงานให้รีบไปข้างหน้าเสมอไม่ยอมถอยหลัง อปปฏิวาณิตา ความเป็นผู้ไม่ถ้อย คือไม่ย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อยยากลำบาก ไม่ขยาด ต่อหนาร้อน หิวระหาย นี่เป็นคำที่ใช้แทนความเพียร บุคคลผู้มีความเพียรย่อมสามารถบรรลุผลที่ตนต้องการปรารถนาได้โดยไม่ยาก ความ

มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สินนั้น ล้วนต้องประกอบด้วยคุณคือธรรม
 ๑. เป็นผู้หมั่นขยันไม่ลดละทำอยู่เสมอ ไม่กลัวเหนื่อยยาก ๒. รู้จัก
 รักษางานการอันเป็นทางมาแห่งทรัพย์สิน และรู้จักรักษาทรัพย์สินนั้นไม่
 ให้ตกเรือเสียหาย คือไม่ให้เสียในทางที่ไม่สมควรเสีย เพราะการเสีย
 ที่ละเล็กละน้อยโดยไม่ควรเสียนั้น เมื่อสะสมกันบ่อย ๆ เข้าก็เป็นมาก
 ได้ ข้าวในนาที่หนูกินที่ละเม็ดที่ละรวง ถ้ามั่นมากตัวด้วยกันตัวละเม็ด
 ๑๐๐ ตัวก็ ๑๐๐ เม็ด ตัวละรวง ๑๐๐ ตัวก็ ๑๐๐ รวง วันหนึ่ง ๑๐๐
 รวง เดือนหนึ่ง ๓๐๐๐ รวง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้องนับปล้มจม เพราะฉะนั้น
 ผู้ที่จะตั้งตัวให้มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สิน จึงไม่ควรดูหมิ่นต่อความ
 เสียเพียงเล็กน้อยเช่นเสีย ๑ สตางค์ ๑๐ สตางค์ หรือบาทหนึ่ง ดูถูก
 ว่าเล็กน้อยไม่เป็นไร ถ้าคิดเห็นว่าไม่เป็นไรแล้ว ก็ปล่อยให้เสียอยู่
 เรื่อย ไม่ระวังป้องกัน ในที่สุดก็ถึงความยากจน เพราะความเสียนั้น
 ไม่มีเวลาขยับยั้ง ถ้ารู้จักระมัดระวังไม่ให้เสียในทางที่ไม่ควรเสียแม้เล็ก
 น้อยแล้ว สิ่งที่ไม่ควรเสียนั้นแหละจะสะสมกันขึ้นเป็นก้อนใหญ่ บรรเทา
 ทุกข์และพอกพูนความสุขให้ หรือจะใช้เป็นทุนรอนก็เพิ่มพูนขึ้นเสมอ
 เศรษฐีในกรุงพุทธกาล ได้สอนลูกหลานให้รู้ว่าความเสียทีละน้อยหรือ
 ความได้ทีละน้อยนั้น ย่อมมีผลเท่ากัน คือเสียทีละน้อยก็ทำให้ยากจน
 เป็นยากได้ ได้มาทีละน้อยก็สะสมกันเข้าทำให้เป็นเศรษฐีได้ เปรียบ
 เหมือนน้ำหยอดตาชวดโต ๆ ที่หยอดทีละหยด ๆ หยอดไป ๆ ก็หมด
 ชวดต้องซื้ออีก เสียเงินอีก แต่เราต้องการให้ตาดี หายเจ็บไข้การ

ได้จึงยอมเสีย แผลงฝังที่คาบเรณูมาทำรัง เอาติดขามาตัวละเล็ก
 ละน้อยหลาย ๆ ตัวเข้า สะสมกันทำรังใหญ่เท่ากระถัง คนได้กินน้ำผึ้ง
 สบายใจ นี่ก็เพราะความส่งสมชั้นที่ละน้อย ๆ ด้วยความพากเพียร
 พยายามของแมลงฝัง ปลูกตัวนิดเดียว คาบดินได้ตัวละนิด ๆ แต่
 เพราะอาศัยมากตัวช่วยกันคาบ ทำจอมปลูกให้ใหญ่โตท่วมหัวคนก็
 ได้ นี่ก็คือน้อยสะสมกันเป็นมาก ผู้ที่จะตั้งตัวได้จึงไม่ควรดูถูกดูหมิ่น
 ของเล็กน้อยทั้งได้ทั้งเสีย ๖ ในค่านาปลูกศัลก็เหมือนกัน ถ้าทำบาป
 ที่ละน้อย ๆ ไม่พยายามละ บาปก็สะสมเป็นกองใหญ่ ทำตัวให้เลว
 ทราบเศร้าหมอง บุญกุศลก็เหมือนกัน หากพยายามทำทีละเล็กละน้อย
 ทำบ่อยหรือทำเสมอ ก็เพิ่มพูนขึ้นเป็นกองการกุศลอันใหญ่ ผู้ที่ไม่ดูถูก
 ต่อเล็กน้อยหรือเสียเล็กน้อยนี้แล พยายามป้องกันความเสียเล็กน้อยไม่ให้
 เกิดขึ้น สิ่งที่ไม่ควรเสียแม้เพียงเล็กน้อย ก็ประหยัดและรู้จักสะสมสิ่ง
 เล็กน้อยให้เป็นก้อนใหญ่ ในทางที่ดี ก็ยอมตั้งตัวได้ และทำตัวให้
 เจริญอยู่เสมอ วิชา ความรู้ บัญญา ความฉลาด ก็เหมือนกัน
 ถ้าพยายามเสาะหาสลับฟังส่งสมทีละน้อยไม่หยุดก็เพิ่มพูนขึ้นเสมอ ทำ
 ให้เป็นผู้มีความรู้กว้างขวาง มีความเฉลียวฉลาดรอบรู้เหตุผลลึกซึ้ง
 สามารถประกอบกิจที่ต้องใช้หลักวิชา และปัญญาความฉลาดให้สำเร็จ
 ได้ ๗

ผู้ที่จะระมัดระวังรอบคอบแม้เพียงเล็กน้อยก็ไม่ให้เสีย หรือเพียง
 เล็กน้อยก็ต้องสะสมเข้าไว้นั้น จะต้องเป็นคนมีความละเอียดลออถี่ถ้วน

และมีความระมัดระวัง ด้วยต้องใช้ความพากเพียรพยายาม ถ้ารู้สึก
 อิดหนาระอาใจเหน็ดเหนื่อยใจ ทนไม่ได้ต่อการที่จะทำอย่างนั้น ปล่อย
 ตามเรื่องตามราว ผลคือความมั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติก็ไม่เกิด
 ความทนต่อความเหน็ดเหนื่อยหรือการทำสม่ำเสมอด้วยความเอาใจใส่
 นั้น เป็นลักษณะของความพากเพียรพยายามด้วย เมื่อรู้จักลักษณะ
 แห่งความพากเพียรพยายามดังนี้แล้ว ความหมั่นเพียรจึงจะมาถึงการ
 หมั่นรักษาด้วย การรักษานั้นเล่าไม่ใช่เพียงแต่เอาของใส่ไว้ในห้องลับ
 กุญแจแล้วเป็นพอ ถ้าของนั้นยังจะเป็นอันตรายเพราะปลวกขึ้น หรือ
 เพราะล่องเรือลึกลับทำให้หม่นหมองเก่าคร่ำคร่า ก็จะต้องหมั่นตรวจ
 ตราប់ตกวาดเช็ดถูทำความสะอาด หรือเปิดหน้าต่างให้แสงสว่างเข้า
 เพื่อไม่ให้ปลวกขึ้น เพราะฉะนั้น การรักษาจึงต้องมีความหมั่น ไม่ทอด
 ธุระ และเมื่อมีความรักษาอันถึงพร้อมด้วยความหมั่นด้วยแล้ว ทรัพย์
 สมบัติจะไม่เสียในทางที่ไม่ควรเสีย เหน็ดเหนื่อยหามาได้แล้ว อยู่เป็น
 ประโยชน์แก่ผู้เป็นเจ้าของ ได้ใช้บำรุงความสุขแก่ตนและคนที่ควรบำรุง
 ผู้ที่จะมีความหมั่นขยันและมุ่งจะรักษาทรัพย์ของตนไม่ให้เสียนั้น จำจะ
 ต้องได้เพื่อนที่ดีที่เรียกว่ากัลยาณมิตรมาเป็นที่ปรึกษาหารือ ช่วยกัน
 ระมัดระวังดูแล ตั้งแต่ได้สามที่ดี หรือภรรยาที่ดี ที่จะช่วยกันหาช่วยกัน
 เก็บงำรักษาไม่ให้ตกเรือเสียหาย ถ้าสามเป็นคนหา ภรรยาเป็นนักเลง
 สุรุษสุรายเล่นการพนัน ไม่รู้จักได้ไม่รู้จักเสียเป็นแม่กะเฉือกนัรว สาม
 ก็ลำบากใจ ภรรยาเป็นคนเก็บงำดีสารพัด แต่สามเป็นคนขี้เมาเล่นการ

พจน์ ภรรยาที่ลำบากใจ เพราะฉะนั้น สามีกับภรรยาจึงต้องเป็นผู้ที่มี
 อธาศัยเป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน คือไม่ผลาญกัน นึกถึงสุข
 ทุกข์ของกันและกัน การครองเรือนจึงจะมีความสุขความเจริญ ด้วย
 เหตุนี้ กัลยาณมิตรจึงเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะตั้งเนื้อตั้งตัวให้มั่นคง
 สมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ และต้องมีสมชีวิตาความเลียงชีวิตให้พอควร
 แก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ ไม่ใช่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายฟุ่มเฟือยเกินอัตรา และ
 ไม่ตระหนี่เหนียวแน่นจนเกินไป จนถึงมีทรัพย์แล้วไม่ได้ความสุข กลาย
 เป็นโสมเผ่าทรัพย์ แต่เป็นผู้รู้จักประมาณในการใช้จ่ายให้ตนได้รับ
 ความสุข ได้ความชื่นบานใจ พร้อมทั้งคนในครอบครัวและบริวาร
 มีกำลังวังชาที่จะช่วยกันทำงานการให้เจริญก้าวหน้า และให้มีทรัพย์
 เหลือใช้เหลือจ่ายเอาไว้บำบัคภัยอันตรายเช่นเจ็บไข้ได้ทุกข์ และเป็น
 ทุนรอนเพื่อเป็นเครื่องดำรงรักษาตระกูลให้ยั่งยืนตลอดไป ความเพียร
 ของกฤหસ્ถ์ที่ประกอบด้วยองค์ ๔ ดังนี้ ย่อมเป็นเหตุให้ตั้งตัวให้
 มั่นคงสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติเป็นหลักฐาน มีชื่อเสียงเกียรติคุณไม่ต้อง
 อับอายขายหน้าใคร ว่าเป็นคนเกียจคร้านเป็นคนสันดาน เป็นคน
 ไร้ความสามารถจะตั้งตัวให้มีฐานะเทียมหน้าเทียมตาเขาได้
 ผู้ที่จะตั้งตัวได้นี้ ต้องมีความอดกลั้นยังใจ เห็นเพื่อนเขาแต่งตัวสวย ๆ
 เพราะเขามีทรัพย์มาก เทียวเตร่สนุกสนาน ดูหนัง ดูละคร กินฟุ่มเฟือย
 ถิ่นที่บ้านแล้วไปกินที่โรงแรมอีก ถ้าจะประพฤติดำตามอำนาจความอยาก
 อย่างเขาบ้าง ไม่พยายามสกดใจข่มใจประพฤติดำตามเขา ก็จะตั้งตัว

ไต่ยาก เพราะฉะนั้น ความพากเพียรนี้ จำจะต้องมีความอาจหาญ
อดทนต่อกำลังกิเลส ที่ยั่วเย้ายวนชวนให้สُرุ่ยสُر่ายจ่ายเปลืองตัว
เมื่อมีความเพียรบริบูรณ์ทุกลักษณะแล้ว ย่อมสบายใจ คือเห็นตน
เป็นผู้ชนะทุกประการ สามารถตั้งตัวให้มั่นคงสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ ยศ
เกียรติ และความสุข ได้รับความนับถือยกย่องจากชนทั้งหลาย นี่คือ
ความเพียรอันเป็นเหตุให้ตั้งตัวได้ในโลก ฯ

ส่วนผู้ที่เห็นทุกข์ในโลก ประารถนาจะเห็นความสุขความสงบ
ความเย็นใจ ทำใจให้สงบสงัดจากกิเลส เป็นความสุขสงบซึ่งเกิดจาก
ธรรมะ ก็จำจะต้องบำเพ็ญเพียรทางจิต คือระมัดระวังกิเลสไม่ให้
เกิดขึ้นครอบงำจิต ได้แก่ระมัดระวังความพอใจในกาม อันเป็นเหตุทำ
ใจให้ฟุ้งซ่านเศร้าหมอง และก่อทุกข์ ระวางจิตใจไม่ให้หงุดหงิด
ฉุนเฉียว อาฆาตพยาบาทใคร ทำใจให้สงบเย็นด้วยเมตตากรุณาต่อ
เพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ทำใจให้เบิกบานอาจหาญในกุศลจริยา-
สัมมาปฏิบัติ ไม่ซบเซาเหงาว่าง ทำใจให้สงบระงับไม่ฟุ้งซ่านรำคาญ
ด้วยบำเพ็ญคุณความดีเป็นชั้น ๆ ตั้งแต่รักษาศีลบริจาคนาน พังธรรม
นึกถึงทานศีลและธรรมที่ตนได้ทำได้รักษาและได้ปฏิบัติมา เป็นเครื่อง
ปลอบใจปลุกใจให้อาจหาญและให้สงบระงับ ไม่ฟุ้งซ่านเศร้าหมอง
พังธรรมเพื่อหาความรู้ความฉลาดในการที่จะปฏิบัติจิตใจของตนให้สงบ
ไม่ให้ความสงสัยครอบงำใจ เมื่อปฏิบัติระวางจิตไม่ให้เศร้าหมองด้วย
นิวรณคือกิเลสเครื่องกั้นจิตไม่ให้สงบเช่นนั้นแล้ว จิตก็จะสงบระงับตั้ง

มัน มีสติสัมปชัญญะเกิดขึ้นเฉพาะหน้าควบคุมจิตไว้ ให้อำนาจจิตของตนตามเป็นจริงว่าในขณะที่จิตของเราเป็นอย่างไร หวนระลึกแต่สิ่งที่เสียไปแล้วซึ่งไม่มีทางจะได้คืนมา แล้วก็ทำให้เศร้าหมองแห่งใจ หรือนึกถึงสิ่งต่าง ๆ อันเป็นเครื่องกวนใจทำให้ใจหงุดหงิดฉุนเฉียว เมื่อรู้ดังนี้ ก็ควรจะบอกตนเองว่า สิ่งที่เสียไปแล้ว ไม่มีทางที่จะได้คืนมา ไปนึกเสียตาย ก็ทรมานใจตัวเองเปล่า ๆ เรื่องที่ชวนให้หงุดหงิดฉุนเคืองที่เป็นอดีตผ่านพ้นไปแล้ว ก็ควรจะให้มันดับไปเสีย ถ้าเก็บเอามาคิดอีก ก็ทำให้ใจฉุนหมอง เป็นการลงโทษตนเองให้ยุ่งไม่สงบ เมื่อมีสติยังคิดพิจารณา และมีโยนิโสมนสิการอย่างนี้เสมอ ด้วยความพากเพียรพยายาม ไม่ละเลิกการอบรมสติ จิตใจก็จะเข้มแข็งแจ่มใส มีความรู้เท่าจิตของตนทุกวาระ จิตเป็นสิ่งสำคัญ ไม่มีรูปร่างสัณฐาน เทียบไปได้ไกล หาทุกข์มาให้เราด้วย โดยเราไม่รู้สึกรู้หาย เพราะความนึกคิดทั้งหลายเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ อยู่ที่จิต เพราะฉะนั้นผู้ปรารถนาความสุขความสงบใจ จึงต้องรู้จักสำรวจระวังจิตของตนไม่ให้ถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว อันจะทำให้ใจฉุนหมองเศร้าโศก สิ่งที่ดับสูญแล้วก็ให้เลิกแล้วกันไป ไม่สวณนึกถึงสิ่งข้างหน้าซึ่งจะเป็นการติดตามไปก่อนใช้ คือนึกเป็นทุกข์ไปเปล่า ๆ ถ้าจะมีทุกข์มาถึงโดยไม่มีทางหลบหลีก ก็ควรกำหนดรู้ว่าทุกข์ก็ไม่เที่ยง เพราะเป็นสังขาร เกิดแล้วก็ดับ แต่ถ้าเป็นทุกข์เสียก่อนทุกข์มาถึง ก็เป็นการลงโทษตัวเอง แต่การที่คิดระมัดระวังป้องกันทุกข์ไม่ให้เกิดขึ้นนั้น เป็นลักษณะของคนฉลาดผู้ไม่

ประมาทท่านไม่ห้าม ในปัจจุบันทำจิตให้สงบระงับ อย่าให้ความโลภ
 ความโกรธความหลงครอบงำ พิจารณาจิตของตนอยู่ทุกขณะ เห็น
 จิตเศร้าหมองเพราะรักเพราะโลภเพราะโกรธหรือเพราะหลง รู้เท่าแล้ว
 กำจัดออกไป เห็นจิตสงบสงัดจากกิเลสผ่องใสเป็นที่พอใจแล้ว ก็
 ประคับประคองจิตนั้นไว้ ด้วยมีสติควบคุมจิตกำหนดรู้อารมณ์ที่เข้า
 มาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้รู้ว่าเป็นอารมณ์ที่จะทำจิตให้
 เศร้าหมอง ถ้าคิดเรื่องที่จะกวนจิตให้เศร้าโศกเสียใจชุ่นแค้นลุ่มหลง
 มัวเมา เมื่อรู้แล้วก็เปลี่ยนเรื่องเปลี่ยนอารมณ์เสีย นึกถึงแต่อารมณ์
 ที่เป็นกุศล ที่จะทำจิตให้สงบ เมื่อมีสติสัมปชัญญะควบคุมการปฏิบัติ
 จิตตั้งมั่นแล้ว จิตจะเข้มข้นแจ่มใสทั้งนั้น อยู่กับคุณธรรม ที่ทำให้จิต
 สงบเย็น เช่นนึกแม่เมตตาไปในเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย นึกถึง
 คุณพระที่คุ้มครองรักษาตนให้รอดพ้นภัยอันตราย นึกถึงธรรมที่ตน
 ได้ประพฤติปฏิบัติ จึงได้รับความสุขความเจริญปลอดทุกข์ปลอดภัย
 อย่างนี้เป็นการนึกชอบ เป็นเครื่องช่วยตนให้มีสงบใจเย็นใจ ผู้ที่จะนึก
 อย่างนี้ได้ ก็จำต้องมีสติเป็นปัจจุบันเฉพาะหน้า การทำความเพียร
 เพื่อทำสติให้ตั้งมั่นเป็นปัจจุบันเฉพาะหน้าเป็นสติปัฏฐาน จึงเป็น
 ความเพียรที่กำจัดนิวรณ์คือเครื่องกั้นจิตไม่ให้สงบระงับให้หมดไป ทำ
 ผลก็คือความสงบระงับ และธรรมอันเป็นเครื่องอุปการะช่วยให้สงบ
 ระงับคือสติให้เกิดขึ้นสม่ำเสมอ สติเป็นโพชฌงค์คือองค์ปัญญาเป็น
 เครื่องให้ตรัสรู้ เมื่อทำสติให้บริบูรณ์อยู่เสมอแล้ว ก็รู้แจ้งเห็นจริง

สภาวะธรรม อย่างต่ำก็ทำให้เห็นว่านี่เป็นอกุศลควรละ นี่เป็นกุศลควรให้เจริญ แล้วก็เพียรละอกุศล เจริญกุศลอยู่ทุกขณะจิต จิตก็บริสุทธิ์ จากกิเลส มีความสงบเย็น เพราะรู้เห็นสภาวะธรรมตามเป็นจริง ถอนความยึดถือสิ่งทั้งปวงในโลกเสีย จิตก็หลุดพ้นจากกิเลสเด็ดขาด ฯ

ความเพียร^๕นี้เป็นความเพียรในธรรมปฏิบัติเป็นชั้นสูง มีผลเป็นความสุขความสงบความเย็นใจอย่างสดชื่นแจ่มใสและละเอียดสนิท คือความปลื้มใจที่ได้ทรัพย์สินเงินทอง หรือได้ลูกน่าเอ็นดู เพราะทรัพย์สินเงินทอง^{๘๖๖}ก็^{๘๖๖}จัก^{๘๖๖}ดับ^{๘๖๖} ลูกน่าเอ็นดู^{๘๖๖}ก็^{๘๖๖}จัก^{๘๖๖}เจ็บ^{๘๖๖}รู่^{๘๖๖}จัก^{๘๖๖}ตาย แม้ชีวิตของเราเองก็มีตายเป็นที่สุด ยินดีในชีวิตความเป็น ก็คือยินดีในสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา แต่ถ้ายินดีในธรรมซึ่งไม่รู้จักตาย มีแต่ความสงบความเย็นแล้ว เราก็จะไม่พบทุกข์เพราะความยินดีนั้นต่อไป เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาความสุขความสงบความเย็นใจ จึงควรบำเพ็ญเพียรในทางธรรมปฏิบัติ คือทำสติให้เกิดขึ้นเป็นปัจจุบันเฉพาะหน้าให้เป็นสติปัฏฐานเป็นโพชฌงค์ เป็นเครื่องคุ้มครองจิตของตน ตามพระโอวาทคำสอนของสมเด็จพระทศพล เพื่อทำตนให้เป็นที่พักแก่ตนด้วยธรรมะ คือความปรารถนาความเพียรสม่ำเสมอไม่ขาดสาย มีอรรดาธิบายทั้งบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้ ฯ

นาถกรณธรรมที่ ๘

สันตุฏฐี

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
สนาถา ภิกฺขเว วิหรต มา อนาถา ทุกํ ภิกฺขเว อนาโถ
วิหรติ ทสฺยเม ภิกฺขเว 'นาถกรณา ฐมฺมาติ ฯ

บัดนี้จะได้บรรยายความในนาถกรณธรรม ข้อคำรบ ๘ คือ
สันตุฏฐี สืบอนุสนธิ เพื่อประดับปัญญาเกื้อกูลแก่ความปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรมของพุทธบริษัท พอสมควรแก่เวลา ฯ

นาถกรณธรรมที่ได้แสดงมาแล้ว ๗ ข้อคือ คีล พาหุสจฺจ
กลฺยาณมิตฺตตา โสวสฺสตา กิกรณียะสุ ทกฺขตา ฐมฺมกามตา
อารทฺธวิริยตา ต่อไปนี้จะพรรณนาความในสันตุฏฐี คือความสันโดษ
เป็นลำดับไป ฯ

ความสันโดษนี้ ผู้ที่ไม่เข้าใจเนื้อความมักจะเห็นผิดไปว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ทรงสอนให้คนมีสันโดษนั้น ทำให้คนไม่พยายามเพื่อความก้าวหน้าในสิ่งทั้งหลายอันเป็นทางเจริญ จึงทำหนิตีเตียนต่าง ๆ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะไม่เข้าใจเนื้อความแห่งสันโดษว่าหมายความว่าอย่างไร ไปเข้าใจเอาเองว่าเป็นความมักน้อย มีอย่างใดก็พอใจอย่างนั้น ถ้าอยู่กระท่อมมุงจากหรือมุงแฝกพอค้ำกายกันลมกันแดดกันฝนได้ก็ยินดีเท่านั้น ไม่พยายามที่จะก่อร่างสร้างตัวให้เจริญยิ่งขึ้น นั่นเป็นความเห็นที่ผิด เพราะสันโดษในที่นี้ท่านหมายความว่า เป็น ๓ ประการ คือ ๑ ยินดีของ ๆ ตน ๒ ยินดีของที่มีอยู่ ๓ ยินดีของที่ชอบธรรม แยกศัพท์ออกเป็น สัม โตโส สัม นั้น มีอรรถ เป็น สกั ของตน เป็น สนุคัม ของที่มีอยู่ เป็น สมัม สม่่าเสมอ ได้แก่ชอบธรรม โตโส แปลว่ายินดี รวม ๒ ศัพท์เป็น สนุโตโส จึงแปลว่า ยินดีของ ๆ ตน ยินดีของที่มีอยู่ และยินดีของที่ชอบธรรม ฯ

สันโดษนี้ ย่อมเป็นข้อปฏิบัติที่เหมาะสมทั้งแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ ผู้ที่จะรักษาศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ทั่วถึงสม่าเสมอ ก็ต้องอาศัยความสันโดษเป็นเครื่องช่วย เพราะถ้าไม่ยินดีของ ๆ ตน ไปยินดีของ ๆ คนอื่นเข้า และมีความอยากได้รุนแรงแล้ว ก็เป็นเหตุให้ลักทรัพย์ของเขา ถ้าเจ้าของขัดขวางก็จะทำร้ายเขาหรือฆ่าเขา ผิดศีลทั้งข้อ ๑ และข้อ ๒ ถ้าไม่ยินดีในคู่ครองของตนซึ่งมีอยู่แล้ว ไปเที่ยวยินดี

ของคนอื่นอยากจะโต้เพิ่มอีก ก็ทำให้เกิดความยุ่งยากแตกสามัคคีใน
 ครอบครัวและฝึกศีลข้อที่ ๓ และเพราะไม่ยินดีของ ๆ ตนไปอยาก
 โต้ของคนอื่น ก็เป็นเหตุให้พูดไม่จริงตลบตะแลงหลอกลวงเอาของเขา
 เมื่อเป็นเช่นนั้น ศีลทั้ง ๔ ข้อข้างต้น ตั้งแต่ปาณาจนถึงมูสาวาทาเวรมณี
 ก็ไม่เหลือ เพราะความเป็นผู้ไม่สันโดษ คือมักโต้เอาของคนอื่นทำลาย
 หมก และถ้าไม่ยินดีแต่เฉพาะของที่เป็นประโยชน์แก่ร่างกายและชีวิต
 เช่นอาหาร ไปยินดีของมีนเมาซึ่งเป็นโทษเช่น สุราเมรัย ศีลข้อ ๕
 ก็ขาดไม่มีเหลือ และเป็นเหตุให้ทำลายศีลธรรมอย่างอื่นหมดสิ้นไป
 เพราะความประมาทเป็นเหตุ ความยินดีของ ๆ ตน เป็นเหตุให้เป็น
 คนขยันหมั่นเพียร เพราะเมื่อเห็นคนอื่นเขามีอะไรที่แปลกหรือที่ดีกว่า
 ตน อยากจะมีบ้างก็ต้องขยันหมั่นเพียรทำมาหากินหาทรัพย์ให้เพิ่มพูน
 ขึ้นในทางที่ชอบ จะได้มีทรัพย์จ่ายซื้อของที่ตนสมควรจะมีให้เทียม
 หน้าเทียมตาเขา ถ้าอยากจะมีเทียมหน้าเทียมตาเขาแล้ว แต่เกียจ
 คร้านไม่ทำมาหากิน ก็ไม่สามารถจะหาทรัพย์มาเพิ่มพูนให้พอแก่ที่
 จะยกฐานะของตนให้ดีขึ้นเทียมหน้าเทียมตาเขา ผู้ที่มีสันโดษต้องการ
 จะมีอะไรเป็นของตน จึงจำต้องขยันหมั่นเพียรเพื่อหาให้ได้ในทางที่
 ชอบ แต่ถ้าใจเร็วควั่นได้ อยากรวยเร็วให้เทียมหน้าเทียมตาเขา
 แล้วก็หาгинในทางทุจริตฉ้อโกงเขา ยักยอกเอาของเขา หรือทำบาป
 เช่นผลาญชีวิตสัตว์เพื่อขายเอาทรัพย์ ทรัพย์ที่ได้มานั้นก็ไม่บริสุทธิ์
 เป็นบาปเพราะเบียดเบียนก่อทุกข์แก่ผู้อื่น ทำชีวิตของตนให้เศร้าหมอง

ทำลายศีลของตนให้หมดไป เพราะความอยากมั่งมีทำให้ใจทรามโหด
 ร้าย ผู้ที่มีปัญญาพิจารณาแล้วคงจะไม่นับถือมั่งมีด้วยการทำกรรมที่
 เป็นบาปเป็นอกุศล เพราะฉะนั้น ผู้ที่ขยันหมั่นเพียรทำมาหากินใน
 ทางที่ชอบ ยินดีแต่ทรัพย์ที่จะพึงได้ในทางที่ชอบธรรม ถ้าเป็นทรัพย์
 ที่มาในทางที่ไม่ชอบธรรม แม้จะมากมายก็ไม่ยินดี เพราะกลัวว่า
 ทรัพย์ไม่บริสุทธิ์นั้น จะมาพาให้ทรัพย์ของตนที่ได้มาโดยชอบธรรม
 เป็นของบริสุทธิ์พลอยมัวหมองมีภัยอันตรายเกิดขึ้นด้วย ผู้ที่ยินดี
 ของ ๆ ตนและแสวงหาในทางที่ชอบธรรม ไม่ยินดีของที่ผิดธรรมคือ
 ไม่บริสุทธิ์แล้ว ย่อมมีจิตใจอันเบิกบานสบาย เพราะไม่มีข้อที่จะพึง
 ตำหนิติเตียนตนเองได้ว่าเป็นคนเห็นแก่ได้ และไม่มีเรื่องอันใดที่จะมา
 ทำให้จิตใจหวาดหวั่นต่อภัยอันตราย เพราะทรัพย์ที่ตนได้มานั้นเป็น
 ของบริสุทธิ์ชอบธรรมไม่มีเวรไม่มีภัยเกิดขึ้น การแสวงหาทรัพย์ให้เกิด
 ขึ้นเป็นของตนในทางที่ชอบธรรม จึงเป็นสันโดษ แม้จะได้มากมาย
 สิ้นเหลือสักเท่าไร ก็ไม่เสียสันโดษ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็
 ไม่ทรงตำหนิติเตียน เพราะมนุษย์ทั้งหลายย่อมหวังความเจริญก้าวหน้า
 ในทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรีและความสุข เมื่อยังเป็นผู้ครองเรือน
 ก็ต้องชวนชวายนพยายามเพื่อตั้งตัวให้เจริญ จะได้ใช้ทรัพย์บริโภคเลี้ยง
 ตน เลี้ยงมารดาบิดาเลี้ยงบุตรภรรยาบำบวไพรให้เป็นสุขหมดทั้งครอบครัว
 คราว จะได้ใช้ทรัพย์เลี้ยงเพื่อนฝูงสร้างกำลังคือบรืวารของตนให้เจริญ
 ขึ้น เพื่อประกอบกิจการงานอันเป็นคุณประโยชน์กว้างใหญ่ออกไป และ

จะได้ใช้ทรัพย์เพื่อบำบัดอันตรายที่เกิดแต่เหตุต่าง ๆ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ หรือป้องกันโจรผู้ร้าย ป้องกันอัคคีภัย และช่วยตัวในเวลาที่พักผ่อน ประมาททำผิดกฎหมายมีโทษหรือมีสินไหมติดตัวอยู่ จะได้เอาทรัพย์ของตนช่วยปลดเปลื้องตนให้มีอิสรภาพไม่ต้องเป็นหนี้เป็นสิน หรือไม่ต้องถูกจองจำโทษ ทุกคนเมื่อได้สะสมทรัพย์ไว้เพื่อป้องกันภัยอันตรายพร้อมแล้ว เมื่อมีภัยอันตรายเกิดขึ้น ก็จะได้อาศัยทุนทรัพย์นั้นเป็นเครื่องเลี้ยงชีวิต และเป็นทุนสำหรับก่อร่างสร้างตัวต่อไป โลกนี้ไม่เที่ยง ไม่มีใครรู้ตัวเองว่าในอดีตชาติได้ทำบาปกุศลอกุศลอะไรไว้บ้าง บางคนเจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันมาถึงคราวจะวิบัติก็วิบัติโดยคาดไม่ถึง เช่น ถูกไฟไหม้หมดโดยไม่ได้เตรียมตัวป้องกันไว้ นี่เป็นเรื่องที่ประมาทไม่ได้ เพราะฉะนั้น ทุกคนจึงต้องมีทรัพย์เป็นเครื่องป้องกันภัยอันตรายที่พึงเกิดขึ้น เพื่อให้ตนปลอดภัยทุกข์ปลอดภัย ๆ

อนึ่ง จะได้ใช้ทรัพย์เพื่อทำผลทั้ง ๕ คือสงเคราะห์ญาติพี่น้องเพื่อรักษาน้ำใจ สร้างความรักความนับถือหรือเพื่ออุดหนุนกันให้มีกำลังใจ เพื่อทั้งตัวได้ อันเป็นเหตุแห่งความเจริญของวงศ์สกุล ทำบุญอุทิศให้ผู้ตายที่เรียกว่าปุปพเปตผล อันเป็นหน้าที่ของผู้สืบสกุลซึ่งเป็นผู้กตัญญูกตเวที และทำราชพลีคือถวายเป็นของหลวง ได้แก่เสียภาษีอากร เพื่อเป็นทุนส่วนกลางสำหรับบำรุงประเทศชาติให้เจริญ และป้องกันภัยอันตรายของประเทศชาติ ทำบุญอุทิศให้เทวดา ที่เรียกว่าเทวตาทผล เพื่อให้เทวดามีเมตตากรุณาป้องกันภัยอันตรายให้แก่ตน และ

บำรุงสมณพราหมณ์ด้วยการบริจาคทานอุดหนุนให้เป็นอยู่โดยสวัสดิ
 เพื่อมีกำลังประพฤติกตามธรรมทำความบริสุทธิ์ให้เกิดขึ้น จะได้เป็นนา
 บุญของโลกและเป็นบุคคลตัวอย่างที่นำความประพฤติกของมนุษย์ทั้งหลาย
 ให้เว้นการเบียดเบียนกันด้วยศีล ให้เกื้อกูลกันด้วยเมตตากรุณาโอบ
 อ้อมอารีเพื่อแผ่ การบำเพ็ญกุศลในสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติกธรรม
 นี้ ย่อมเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้เกิดความสุขใจ และช่วยโลกให้มีความ
 สงบสุขจะขาดเสียมิได้ ผู้ที่มีทรัพย์ เมื่อได้ใช้จ่ายทรัพย์ตามลักษณะ
 ดังกล่าวแล้ว ถือว่าได้ถือเอาประโยชน์แห่งโลกทรัพย์ที่ตนหาได้
 ผู้ที่มีสันโดษแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ ตั้งเนื้อตัวใจจนถึงถือ
 เอาประโยชน์จากโลกทรัพย์ดังนี้ นึกถึงตนแล้วย่อมได้ความปลื้มใจ
 ไม่มีทุกข์ยากเดือดร้อนอันใดจะพึงเกิดขึ้น เพราะความบกพร่องใน
 หน้าที่ของตนซึ่งเป็นภคหัตถ์ผู้ครองเรือน จิตใจย่อมสบาย ทรัพย์
 ที่ใช้เลี้ยงชีวิตนั้นเป็นทรัพย์ที่บริสุทธิ์ ชีวิตของตนก็เป็นอยู่โดยบริสุทธิ์
 สันโดษจึงเป็นเครื่องสนับสนุนองค์มรรค อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึง
 มรรคผลนิพพาน คือช่วยให้ประพฤติกกายวาจาเป็นศีลเป็นสัมมาวาจา
 สัมมากัมมันโต ช่วยให้มีการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบเป็นสัมมาอาชีโว
 ทำให้มีความพากเพียรพยายามในทางที่ชอบ คือประกอบกิจการ
 งานล้วนปราศจากโทษเป็นบุญเป็นกุศล ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน
 ผู้อื่น ส่อให้เห็นความกำริชอบมาแต่ต้น และปัญญาคือความเห็นชอบ
 ด้วย นำให้พูดชอบ ทำชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ เพียรพยายามชอบ

และมีสติรอบคอบระมัดระวังการอาชีพของตนไม่ให้เป็นที่ผิด
จิตใจยอมสงบระงับ เป็นเหตุให้ทำสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏ-
ฐานให้บังเกิดผลดี คือมีสันโดษเป็นเครื่องส่งเสริมสนับสนุนให้เป็น
ไปโดยชอบ และความพยายามในทางที่ชอบ ก็ต้องอาศัยสันโดษ
เป็นเครื่องช่วย สันโดษจึงเป็นคุณธรรมที่เลี้ยงใจให้สงบเย็น ให้เข้ม
ชื้นแจ่มใสในคุณธรรมสืบต่อมาจากธัมมกามตาความเป็นผู้ใคร่ธรรม
คือรักความถูกต้องความชอบหรือความบริสุทธิ์ เมื่อรักธรรมแล้วย่อมมี
สันโดษ คือยินดีของๆตนไม่ไปยินดีของๆคนอื่น ยินดีของที่ชอบธรรม
ไม่ยินดีของที่ผิดธรรม นี่เป็นคุณของสันโดษที่ทำให้เกียจคร้าน ถ้า
ถือสันโดษแล้วมีความเกียจคร้าน ผิด ไม่ถูกหลักของสันโดษ ฯ

ประการที่ ๒ ที่ว่ายินดีของที่มีอยู่นั้น มีอธิบายว่า ทุกๆ คน
ที่ปรารถนาความเจริญก้าวหน้า คือปรารถนาจะตั้งตัวให้มั่นคงสมบูรณ์
ด้วยทรัพย์สินสมบัติ ก็ย่อมต้องใช้ทรัพย์ลงทุนหากำไร ประกอบการงาน
เพื่อเกิดโภคผล เช่นทำนาทำไร่ทำสวนค้าขาย หรือการอาชีพอื่น ๆ
ก็ต้องลงทุนด้วยแรงด้วยทรัพย์ด้วยปัญญาความคิด การทำงานนั้น
เป็นการเสี่ยงโชค ทำนาก็ต้องฟังฝนฟังน้ำ ถ้าปีไหนฝนแล้งน้ำไม่มี
การทำนาก็ไร้ผล ชาติทุน แทนที่จะงอกงามกลับยับเยิน ถ้านำมาก
เกินไป ท่วมนามลุ่มก็เสียหาย งานการอย่างอื่น เช่นค้าขายก็มีชาติทุน
กับไตร่ตรองเป็นคู่กัน แต่ผู้ทำนาหากินทุกคน ปรารถนาความพอกพูน
ขึ้นแห่งรายได้ ถ้ามุ่งแต่จะได้อย่างเดียวแล้ว เมื่อไม่สมปรารถนา

กลับวิบัติ ก็ย่อมเกิดความโทมนัสเสียใจเศร้าโศกเป็นทุกข์ สิ่ง
 เสียไปแล้ว วิบัติไปแล้ว ก็ไม่ได้คืนมา ทรัพย์สินทั้งหมด จิตใจก็เสีย
 เป็นการเสียย่อยยับนับปี ถ้าทรัพย์สินสมบัติเงินทองเสียไปหมดแต่ใจ
 ยังดีอยู่ สติปัญญาก็ยังดี ประสาทยังก็ไม่เสื่อม ถ้าเพียรพยายามลงทุน
 สร้างตัวใหม่ด้วยจิตใจอันเป็นปกติ มีความรอบคอบ ก็จะสามารถ
 แก้ไขให้กลับคืนมาได้อีก ผู้สันโดษ จึงต้องรู้จักแบ่งทรัพย์สินออกเป็น ๕
 ส่วน คือลงทุนประกอบการอาชีพเสีย ๒ ส่วน กินใช้เสีย ๒ ส่วน
 เก็บไว้บารัณฑ์อันตราย ๑ ส่วน เมื่อขาดทุนนับปีหรือเสียหายหมด แต่
 ทุนที่ประหยัดไว้เพื่อแก้ตัวยังมี ก็ยังมีสิ่งให้เกิดความยินดีที่จะเป็น
 กำลังช่วยให้เจริญขึ้นได้ในภายหน้า เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ยินดีสิ่งที่มี
 อยู่เท่าที่มี และพยายามใช้ความรอบคอบทำมาหากินต่อไปไม่หยุดยั้ง
 ผู้ที่ปฏิบัติเช่นนั้น ชื่อว่ามีสันโดษข้อ ๒ คือยินดีของที่มีอยู่ ไม่เสียใจ
 เศร้าโศกอาลัยเสียตายของที่วิบัติไปแล้ว เพราะไม่มีทางที่จะได้คืนมา
 เพราะยังมีสันโดษอยู่ ความแช่มชื่นแห่งจิตใจจึงยังมี ผู้ที่มีสันโดษข้อ ๓
 ย่อมรู้จักตั้งใจให้ขาดจากอาลัยเสียตาย สิ่งอื่น ๆ ที่วิบัติไปแล้ว เมื่อนึก
 ถึงเข้าแล้วจะทำให้ใจแห่งใจหายเกิดทุกข์ แล้วก็ไม่ได้อะไรจึงตัด
 ใจไม่นึกถึง เราทุกคนที่เกิดมานี้ เมื่อมาไม่มีอะไรติดตัวมาเลยมีแต่
 บุญกับบาปที่ทำไว้โดยไม่รู้ตัว และความรู้ความฉลาดที่อบรมสั่งสม
 เป็นคุณสมบัติติดตัวมา นอกจากนั้นก็มาหาเอาข้างหน้า เมื่อเกิดแล้ว

บิดามารดามองศรัทธาให้บ้าง คนรักคนนับถือให้บ้าง ทำความดีแสวง
 หาเอาเองบ้าง แล้วกรูจากสะสมก่อร่างสร้างตัวให้เจริญขึ้น ถ้าไม่ถึง
 ความวิบัติเสียในระหว่างสุขก็มีมากขึ้น แต่กำลังใจอ่อน ฝ่ายผู้ที่ประสบ
 ความวิบัติในระหว่าง ๆ แม้จะพบความทุกข์ยากเพราะประสบความ
 วิบัติที่ตนไม่ปรารถนา แต่ผู้ที่มีปัญญาและความเพียร ทั้งมีกำลังใจ
 เข้มแข็งแล้ว ย่อมไม่ย่อท้อต่อความวิบัติ เพราะรู้จักตนว่าเมื่อเดิม
 ตนก็ไม่มีอะไรมา แต่อาศัยปัญญาความเพียรและความอดทนสามารถ
 ก่อตัวให้เจริญได้ถึงเท่านี้ แต่แล้วความมีนั้นก็แสดงอนิจจังของมันให้
 เห็นคือมีวิบัติเกิดขึ้น มีแล้วกลับไม่มี เช่นไฟไหม้อวตวายหมด แต่ถ้า
 แผ่นดินยังอยู่และทรัพย์ที่จะชนหนีไฟได้ก็ยังอยู่ ก็ลงทุนก่อร่างสร้าง
 ตัวต่อไปอีก ด้วยความบากบั่นพยายามก็ถึงตัวได้อีก นี่แสดงให้
 เห็นว่าความจนหรือความมั่งมีนั้น ก็เป็นอนิจจังไม่เที่ยงเหมือนกัน แม้
 ผู้ที่สร้างความมั่งมีให้เกิดขึ้น จะเป็นผู้ไม่ประมาท แต่ภัยทั้งหลายทั้ง
 ปวงที่จะมาล้างผลาญนั้นอยู่นอกอำนาจ ก็ต้องถึงความวิบัติได้ ถ้า
 หากไม่วิบัติ ในที่สุดตนก็ต้องตายละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ไม่มีอะไรเป็นของ
 ตนเหมือนเมื่อมานั่นเอง เมื่อมีความรู้สึกนึกคิดเป็นธรรมเช่นนั้น ก็จ
 ะรู้จักตั้งใจนึกเท่าที่มี เช่นในเวลาสงคราม บ้านช่องทรัพย์สมบัติ
 บันบันหมด ชาติก็เข้ามายึด เหลือแต่ตัวกับผ้าถุงผ้าห่มผืน ถ้ามีใจ
 สันโดษแล้ว ก็คงไม่ทุกข์ร้อน เพราะเราเกิดมาคนเดียวก็ตายคนเดียว
 และทุกคนต้องคิดเอาตัวรอด ถ้าเป็นห่วงสมบัติตัวอาจจะตายก็ได้ ถ้า

ชีวิตยังอยู่และสติปัญญายังมี เราอาจก่อร่างสร้างตัวได้อีก เมื่อคิด
 ได้ดังนี้ ก็จะพอใจที่จิตของเรายังเป็นปกติไม่แพ้ต่อทุกข์ยาก ปัญญา
 ของเราก็น่าจะมีพอที่จะทำงานได้ ความพากเพียรและกำลังกายของเรา
 ก็ยังมี ประสาทของเราก็น่าจะไม่เสื่อม เพราะเราไม่ได้หลอกตัวเอง
 ก็จะทนได้ต่อทุกข์ยากเคียดแค้นทั้งหลาย และยินดีเท่าที่มี แม้จะมี
 แท้ตัวและชีวิตเหลืออยู่ก็ยินดี เพราะในที่สุดแม้ร่างกายและชีวิตก็จะ
 ต้องทิ้งไป เอาไปได้แต่กรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล หรือเป็นบาปเป็น
 อกุศล ที่ตนกระทำไว้เท่านั้นเอง ผู้ที่เห็นกรรมวิบากของกรรม
 และเห็นอนิจจังทั้งหลายทั้งปวงในโลกทั้งนี้แล้ว ก็จะช่วยให้จิตใจสงบ
 ระงับสทเช่น ยินดีเท่าที่มีหรือที่เห็นเฉพาะหน้า สันโดษข้อนี้เป็น
 สิ่งสำคัญ ที่เป็นเครื่องรักษาจิตให้สงบระงับเข้มแข็ง ไม่หวาดหวั่นต่อ
 ความวิบัติหรือความสิ้นเนื้อประดาตัว เป็นนักต่อสู้และมีใจสงบเย็น
 เสมอ ไม่มีความทุกข์ร้อน เพราะประสบวิบัติ ฯ

ประการที่ ๓ คือ ยินดีของที่ชอบธรรมนั้น มีอรรถาธิบายว่า ผู้
 สันโดษแท้จริงนั้น ย่อมเลือกยินดีแต่สิ่งที่ชอบธรรม ไม่ยินดีสิ่งที่ผิด
 ธรรม เช่นลาภที่ไม่สมควรจะถือเอา เพราะเกิดขึ้นโดยผิดธรรมผิด
 กฎหมาย หรือผิดทางของผู้ประพฤติธรรม. เช่นบรรพชิต 'ถ้ารับลาภ
 ที่ผิดธรรมแล้ว จักส่อความโลภความมักได้นำเกลียดให้ปรากฏ หรือ
 จักก่อให้เกิดความกุกกิบไม่นับถือขึ้น ทำให้ผู้รับเสื่อมเกียรติ และมี
 จิตใจทราวม อาทิจน สิ้นน้ำใจที่เขาให้เพื่อให้ช่วยเขาในทางที่ผิด

หรือทรัพย์สินที่เกิดขึ้นในทางทุจริตอย่างอื่น แม้จะมากมายปานใด ก็ยอมให้โทษ เพราะทำลายล้างคุณความดีของผู้ให้และผู้รับเสียหมด สิ่งที่ชอบธรรมนั้นได้แก่สิ่งที่ได้มาหรือเกิดขึ้นโดยไม่ก่อทุกข์ยากเดือดร้อนแก่ผู้ใด เพราะไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย ยินดีของที่ชอบธรรม เป็นสันโดษที่ส่งเสริมศีลธรรมให้มั่นคงยั่งยืน ถ้าศีลธรรมยังมั่นคงยั่งยืนแล้ว ความเบียดเบียนก่อทุกข์แก่กันและกันย่อมไม่เกิดขึ้น และความโหดร้ายใจดำไม่ช่วยผู้ประสพทุกข์ภัยก็ไม่มี จะมีเมตตา กรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยกันให้พ้นทุกข์ เมื่อเป็นเช่นนั้น โลกย่อมมีสันติสุขเป็นส่วนมาก สันโดษประการที่ ๓ นี้จึงเป็นรากฐานแห่งสันติสุขของโลกด้วย ฯ

สันโดษนี้ถ้าใช้ในทางที่ถูกที่ชอบแล้ว ย่อมเป็นทรัพย์สินอันประเสริฐ คือเป็นทรัพย์สินเลี้ยงใจให้สดชื่นแจ่มใส ความทุกข์ร้อนหรือความแห้งใจเศร้าโศกยากที่จะเกิดขึ้นครอบงำได้ เป็นเหตุให้รักษาศีลรักษากัลยาณธรรมให้เป็นไปด้วยดี เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า สนฺตุฏฺฐิ ปรมํ ธนํ สันโดษเป็นทรัพย์สินอันประเสริฐ ทรัพย์สินทั้งหลายทั้งปวงเหลืออื่นที่เราจะมี เช่น สวิญญานกทรัพย์ ทรัพย์สินที่มีชีวิตจิตใจ หรือวิญญานกทรัพย์ ทรัพย์สินที่ไม่มีชีวิตจิตใจ ย่อมประสพภัยพิบัติได้ เช่น คนกรูจกเจ็บรูกตายน ทรัพย์สินเงินทองอื่น ๆ ก็ต้องถึงความวิบัติ เพราะโจร เพราะไฟ เพราะน้ำ เพราะลมพายุและ

เพราะตนเองกระทำผิดทำให้เกิดวิบัติขึ้นเองก็ได้ ส่วนสันโดษเป็นคุณ
ธรรมภายใน ที่เป็นเครื่องเลี้ยงใจให้เอิบอímอยู่เสมอ ใจผู้ร้ายก็ลัก
ไม่ได้ ไฟก็ไหม้ไม่ได้ น้ำก็ท่วมไม่ได้ พายุก็พัดให้พังไม่ได้ และ
เป็นเครื่องป้องกันตัวเราเองไม่ให้อะไรผิดศีลผิดธรรมด้วย จึงเป็น
ปรมิ ธานี เป็นทรัพย์อย่างยิ่งหรือทรัพย์ประเสริฐสุด สมเด็จพระผู้
มีพระภาคเจ้าจึงยกสันโดษว่าเป็นมงคล คือเหตุแห่งความเจริญอันสูง
สุดด้วย

และในนาถกรณธรรมสูตรนี้ ทรงยกสันโดษว่าเป็นธรรมที่พึง
ประการหนึ่งใน ๑๐ ประการ ก็เพราะว่าผู้มีสันโดษแล้วย่อมตั้ง
ตัวให้เจริญในโลกได้ในทางที่ชอบธรรม และแม้จะพบความวิบัติ
ก็มีธรรมะเป็นที่พึ่ง คือมีความยินดีแต่สิ่งที่ถูกที่ชอบ ยินดีที่ตน
ยังมีความบริสุทธิ์ใจ เป็นผู้ชนะกิเลสไม่ถูกกิเลสครอบงำ อันเป็น
เหตุให้เกิดความชอกช้ำระกำใจ รู้จักตัดใจให้ขาดจากสิ่งที่วิบัติไปแล้ว
โดยรู้จักพิจารณาโดยแยบคายว่า ถ้าไม่ตัดใจมันก็จะก่อทุกข์ เราต้อง
การมีทรัพย์สมบัติก็เพื่อให้ทรัพย์อำนวยความสะดวกแก่เรา ถ้ามีแล้วก่อ
ทุกข์ก็ไม่ควรจะมีดีกว่าดังนี้ สันโดษจึงเป็นธรรมทำที่พึงแก่ร่างกาย
และจิตใจ ถ้ามนุษย์ทุกคนมีสันโดษกันทั่วหน้าแล้ว การเบียดเบียน
ชีวิตกันหรือเบียดเบียนสิ่งอื่น ๆ อันเป็นที่รักของกันเพราะเห็นแก่ได้
ย่อมไม่มี และตัวของผู้มีสันโดษเองก็ไม่ถูกเบียดเบียนด้วย เพราะไม่
ได้เบียดเบียนก่อเวรก่อภัยให้แก่ใคร ใครที่ไหนจะมาโกรธมาเกลียดมา

จอล้างจอลาญ สันโทษจึงเป็นเครื่องป้องกันเวรภัยให้แก่ผู้ที่มี
 สันโทษด้วย เพราะฉะนั้น สันโทษจึงเป็นธรรมทำที่พึงประการหนึ่ง
 มีเนื้อความทั้งบรรยายมาด้วยประการฉะนี้ ฯ

นาถกรณธรรมที่ ๙

สติ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สนาถา ภิกฺขเว วิหฺรตฺตา มา อนาถา ทุกฺขํ ภิกฺขเว
อนาโธ วิหฺรติ 'ทสฺยิเม ภิกฺขเว นาถกรณา ธมฺมาติ ฯ

บัดนี้จะได้บรรยายความในนาถกรณธรรมข้อที่ ๙ คือ สติ
สืบนุสนธิ ประทับปัญญาเกื้อกูลแก่ความปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
ของพุทธบริษัท พอสมควรแก่เวลา ฯ

นาถกรณธรรมคือธรรมทำที่พึง ๑๐ ประการ คือ สติ 'ความ
ประพฤติเรียบร้อย พาหุสัจจะ ความเป็นผู้สละบัพพะมลพิษมากหรือศึกษา
มาก กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีเพื่อนเป็นกนฺตี โสวจิตฺตตา
ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย กิกรณียะสุ ทักขตา ความเป็นผู้หมั่น

ขยันเอาใจใส่ในกิจธุระที่จะพึงทำแก่เพื่อนกัน รัชมกามตา ความ
 เป็นผู้ไคร่ธรรมคือความถูกความชอบ อารัทธวิริยตา ความเป็นผู้
 มีความเพียรอันปรารภ คือริเริ่มแล้ว และ สันตุญญิ คือความสันโทษ
 ยินดีด้วยปัจจัยที่เป็นของตนหรือที่มีอยู่ และที่ชอบธรรม ดังได้บรรยาย
 มาแล้วโดยลำดับ บัดนี้ถึงวาระของนาถกรณธรรมที่ ๙ คือ สติ สตินี้
 ตามศัพท์ แปลว่าความระลึกได้ ตรงกันข้ามกับความลืม นึกอะไร
 ไม่ได้ หรือจำอะไรไม่ได้ ผู้ที่รู้เรื่องอะไร ทำกิจการอันใดที่ล่วงไป
 แล้ว พุคเรื่องอะไรที่ล่วงไปแล้ว ก็จำไม่ได้ลืมเสีย ย่อมกำหนดเรื่อง
 ราวที่ตนได้พบปะมาแล้วว่า เป็นคุณหรือเป็นโทษอย่างไร การใดที่สม-
 ควรและไม่สมควรอย่างไร ก็จะโต้แย้ง คือการงานที่ทำแล้วนั้น
 ล้วนเป็นบทเรียนให้รู้ว่าอย่างนั้นเป็นคุณ อย่างนั้นเป็นโทษ ส่วนใดที่
 เป็นคุณ ก็ประกอบกระทำสืบต่อ ส่วนที่เป็นโทษ ก็งดเว้นเสียไม่
 กระทำอีกต่อไป เมื่อปฏิบัติเช่นนั้น ความผิดความเสียหายเดือดร้อน
 ทุกข์ยากก็ไม่เกิดขึ้น เพราะมีสติช่วยให้ระลึกได้ เป็นเครื่องเตือนใจ
 ให้ระวังตัวอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรง
 แสดงนิทเทศแห่งสตินั้นเป็นนาถกรณธรรม จึงได้ตรัสว่า “อิธ ภิกขเว
 ภิกขุ สติมา โหติ ประเมน สตินเปกฺกเกน สมนฺนาคโต
 จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สรिता อนุสฺสริตา” แปลความว่า ทูกร
 ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง คือภิกษุเป็นผู้มีสติ เป็นผู้ประกอบด้วย
 สตินั้นเป็นธรรมเรื่องรักษาทนอย่างประเสริฐ เป็นผู้ระลึกได้ ตาม

ระลึกได้ซึ่งการที่ทำ และคำที่พูดแล้วเมื่อนานได้ดังนี้ ๆ ความลืมของ
 ลืมเรื่องราว หรือลืมข้อธรรมที่ได้ฟังแล้ว จำไว้ไม่ได้ ย่อมเป็นไป
 เพื่อความเสียหาย เช่นลืมของเสีย จำไม่ได้ว่าเอาไปวางไว้ที่ไหน
 ก็ทำให้วุ่นวายหาไม่พบ ลืมตัวว่าเราเป็นใคร เช่นเป็นภิกษุเป็น
 สามเณร เป็นอุบาสกเป็นอุบาสิกา หรือเป็นข้าราชการ เมื่อลืมตัว
 เสียอย่างนั้น ก็ขาดความระมัดระวังความประพฤติของตน ที่จะทำ
 ให้เหมาะสมแก่ฐานะของตนที่เป็นอยู่ ก็ทำให้เสื่อมจากความนิยม
 นับถือ ลืมข้อธรรมที่ได้สืบทอดรับฟังไว้เป็นประโยชน์ ถึงคราวจำเป็น
 จะต้องนำมาใช้ก็ไม่ได้ผล ความลืมนั้นแต่เสียหาย เสื่อม ใช้การอะไร
 ไม่ได้ทั้งนั้น ความลืมนั้น ๒ อย่าง คือลืมเพราะสังขารร่างกายแก่เฒ่า
 ชราทรุดโทรม เรื่องใหม่ ๆ จำอะไรไม่ได้ จำได้แต่เรื่องเก่าแก่
 เพราะได้กำหนดจดจำไว้ ส่วนเรื่องใหม่เฉพาะหน้า จำไม่ได้ นี่ก็
 ยังกิ ความลืมอีกอย่างหนึ่ง คือได้หน้าลืมหลัง แม้ยังไม่แก่เฒ่า
 ก็ลืม เพราะทำอะไร พูดอะไร ไม่มีสติเป็นเครื่องกำหนดหมาย ลืมชนิด
 นี้เสียหายมาก เพราะทำให้ตนเสื่อมจากคุณธรรมความดี เสียงาน
 และเสียของ ผู้ที่ไม่ต้องการจะลืม ก็จำเป็นต้องอบรมสติอยู่เสมอ
 คือฝึกฝนตนให้เป็นผู้มีสติ จะทำอะไร จะพูดอะไร จะเคลื่อนไหว
 อิริยาบถ ก็ต้องมีสติ นึกเสียก่อนว่า เราจะทำอะไร เราจะพูดอะไร
 และกำลังทำอยู่ก็ต้องมีสัมปชัญญะ คือความรู้ทั่วควบคุมอยู่ด้วย
 เมื่อมีทั้งสติและสัมปชัญญะแล้ว ก็กำหนดจำได้ไม่ลืม เช่นจะวาง

ของ ก็ทำความรู้สึกได้ว่าเราวางตรงนี้ ผูกใจอยู่ ณ ที่ๆ วางแล้วก็ไป
 แต่ถ้าทำอะไรจับโน่นวางนี้ผลุนผลันอยู่เรื่อย โดยไม่มีสติสัมปชัญญะ
 ควบคุม ก็มักจะหลงลืม ผู้ที่มีจิตใจเป็นกุศลอยู่เสมอ เช่นมีสติ
 ระมัดระวังใจไม่ให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง เข้าครอบงำ
 จิตใจท่องเที่ยวอยู่ในการที่เป็นบุญเป็นกุศลสุจริตกิจชอบ ผีกหักมา
 ตั้งแต่หนุ่มแต่สาวเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ย่อมเป็นผู้มีสติดี เพราะสติ
 นั้นตนได้สั่งสอนอบรมอยู่เสมอ เป็นธรรมที่ปรากฏเฉพาะหน้า ย่อม
 เป็นผู้ไม่หลงลืมง่าย ๆ แม้ในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ก็มีสติสัมปชัญญะดี
 แม้แก่เฒ่าชราจนอายุถึง ๘๐, ๙๐, ๑๐๐ แม้สังขารร่างกายจะทรุดโทรม
 ไป เรื่องใหม่จำไม่ได้ แต่ก็ไม่หลงลืม อย่างที่เรียกว่าแก่จนหลง ยัง
 จำัมมะธัมมโมได้ สอนลูกเต้าหลานเหลนได้ ลูกหลานมีก็คนจำชื่อได้
 ทักทายปราศรัยถูก นี่เป็นผลที่เกิดขึ้นเพราะการทำสดีหรือมีสติอยู่
 เสมอ มีใจเป็นบุญเป็นกุศลอยู่เสมอ ฝ่ายผู้ที่เอาใจใส่หมกมุ่นอยู่
 กับทรัพย์สินสมบัติเงินทองข้าวของสิ่งต่างๆ อันเป็นของภายนอก ห่วง
 ลูก ห่วงหลาน ห่วงเหลน ห่วงทรัพย์สินสมบัติ ห่วงวัวควายช้างม้าที่ไร
 ที่นา ซึ่งเป็นอาการของคนหลง ติดอยู่ในคนและทรัพย์สินสมบัติอันเป็น
 ของภายนอก ไม่ได้นึกถึงตัว ไม่ได้นึกถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
 ไม่ได้นึกถึงสังขารของตนที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็นวิปริณามธรรม
 อยู่เสมอ เมื่อเอาใจไปหลงไหลพัวพันอยู่กับสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความ
 หลงดังนั้น พอแก่ตัวเข้าก็หลง จำอะไรไม่ค่อยได้ ัมมะธัมมโมก็ไม่ผูก

เพราะไม่ได้เอาใจใส่สั่งสมไว้ จึงเป็นคนหลงใหล กินแล้ววยังไม่ได้
 กิน ทำแล้ววยังไม่ได้ทำ ยุ่งไปหมด นี่แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่จะเป็น
 คนมีสติที่ไม่หลงไม่ลืมทั้ง ๒ ประการนั้น จำจะต้องอบรมสติของตน
 ให้ตั้งมั่นเป็นประธาน มีอยู่เฉพาะหน้า นึกได้ถึงการทำแล้ว และคำ
 ที่พูดแล้ว ควบคุมจิตใจของตนให้อยู่กับบุญกุศล ไม่ปล่อยให้ความ
 โลภ ความโกรธ ความหลง ความตระหนี่ ความอิจฉาริษยาเข้าครอบ
 งำ รวมความว่า ถ้าปล่อยให้จิตคลุกเคล้าอยู่กับกิเลสเสมอ กิเลส
 ก็ทำให้ลุ่มหลงมัวเมาเพติดเพลินอยู่ในสิ่งอันหาสาระมิได้ ขาดสติ
 สัมปชัญญะ ถ้าเอาใจใส่ในการบุญการกุศล ชอบรักษาศีลฟังธรรม
 มีโยนิโสมนสิการในธรรม จิตที่มีโยนิโสมนสิการในธรรม เป็นจิตที่
 มีสติควบคุม หากมีอารมณ์ร้ายเกิดขึ้น จะทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน
 เศร้าหมองหรือหงุดหงิดขุ่นเคือง ก็รู้สึกตัวว่าอารมณ์เช่นนั้นจะทำให้
 จิตใจเราเสีย ฟุ้งซ่านเศร้าหมองไม่สงบ นำความร้อนมาให้ ก็รู้จัก
 สรรวมระวังจิตใจของตน บัดอารมณ์เหล่านั้นออกไปเสีย ไม่รับ
 หรือมิฉะนั้นก็รับด้วยมีสติพิจารณาให้รู้ว่า อารมณ์เหล่านั้นไม่เที่ยง
 จะมาก่อความทุกข์ยากเดือดร้อนให้แก่เรา ก็เพราะเราออกรับ
 คือมีอุปาทานเข้าไปยึดถือว่าเรา ว่าของเรา ว่าเขา ว่าของเขา เช่นคำ
 คำว่ากล่าวร้าย เมื่อถือตัวว่าเขาคำเรา เขาว่าเรา แล้วก็ตั้งตัวเป็น
 ศัตรูต่อผู้ที่กล่าววาจาหยาบคายล่วงเกินด้วย ใจของตนก็เศร้าหมอง
 และทำความบาทหมางแตกสามัคคีกับเขา เมื่อพิจารณาเห็นโทษของ

อุปาทานความยึดถือ และของมานะความถือตัวทั้งนั้นแล้ว ถ้ามองตัวเอง
 ว่า เราเกิดมาต้องการอะไร? ตอบว่าต้องการความสุข, สุขอยู่ที่
 ไหน? ถ้าบอกว่าสุขอยู่ที่เงิน เงินก็รู้จักหมด ใช้หมดก็ต้องหาใหม่
 ไม่รู้จบ บางทีถูกขโมยลัก ถูกไฟไหม้ ถูกน้ำท่วม ลืมทิ้งเสีย ก็
 หมดความสุข เงินจึงไม่ใช่สิ่งที่ให้ความสุขโดยส่วนเดียว ให้ทุกข์
 ด้วย สุขเพราะมีพี่น้องลูกหลานแวดล้อมพร้อมพรอง คนเหล่านั้นเขา
 ก็มีจิตใจมีความปรารถนาของเขา เขาก็จะต้องไปโน่นไปนี่ เพราะมี
 กิจธุระ เขาจะมาเฝ้าแวดล้อมคอยพนาเอาใจอยู่ไม่ได้ เมื่อเอาจิตใจ
 ไปฝากไว้กับเขา ตนก็ว่าเหว่เปล่าเปลี่ยวใจ น้อยใจโทมณัสตัวเอง
 ว่าอุตส่าห์ทนุถนอมเลี้ยงดูเขา ไม่คำนึงถึงความสิ้นเปลือง แต่ไม่มี
 ใครนึกถึงเราบ้างเลย เจ็บไข้ไม่ควรจะทิ้ง เขาก็ทิ้งไปเสีย แล้วก็
 นอนน้ำตาไหลเสียใจโทมณัสที่เขาไม่เอาใจใส่ หาได้นึกไม่ว่าคนทุกคน
 เขาก็คงมีกิจธุระประจำตัวของเขาบ้าง ที่เขาจะมานั่งพนาอยู่ตลอด
 ๒๔ ชั่วโมงนั้น เป็นการยาก แต่เพราะไม่คำนึงถึงดังนี้ เอาจิตใจไป
 ผูกพันอยู่กับคนอื่นจึงยุ่ง จึงทุกข์ร้อน ผู้ที่เอาจิตใจไปผูกพันอยู่กับ
 สิ่งของหรือกับคน จึงไม่เชื่อว่าทำตนให้เป็นที่พักแ่ตน สมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้า จึงทรงสอนให้พิจารณาว่า สุขกามานิ ภูตานิ สัตว์
 ทั้งหลายต้องการความสุข สุขนั้นไม่ใช่อยู่ที่อัทภาพนี้ ไม่ใช่มีที่
 อัทภาพอื่น ไม่ใช่อยู่ที่มีทรัพย์สมบัติพร้อมมูล แต่สุขที่แท้จริงจะ
 เกิดขึ้น ก็เพราะมีจิตใจสงบระงับ มีความรู้เท่ารู้ทันอัทภาพร่างกาย

ของตนเอง ของคนอื่น และสิ่งต่างๆ เช่น สวิญญานกทรัพย์ และ
 อวิญญานกทรัพย์ รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าเบญจขันธ์ของเราก็ก่เสื่อม
 เป็นรังโรค เทียวดีเทียวชั่ว ต้องพยายามรักษาอยู่เสมอ คนอื่นก็เป็น
 เช่นนั้น คนละจิตละใจ เราจะไปหวังพึ่งเขาไม่ได้ ทรัพย์สมบัติก็มี
 วิบัติเป็นคู่กัน เมื่อเป็นเช่นนั้น ถ้าเรายึดถือสิ่งภายนอกเป็นอารมณ์
 เราก็ก่หาความสุขไม่ได้ จะต้องทุกข์ร้อน เพราะไม่เป็นไปตามประสงค์
 เมื่อมีความจำเป็นจะต้องเกี่ยวข้องกับคนอื่นสิ่งอื่น จึงต้องรู้ทันว่าเรา
 จะพึ่งพาอาศัยได้เท่าที่ควร จะพึ่งตลอดไปไม่ได้ ที่สำคัญที่สุดก็คือ
 จิตใจของเราเองต้องสะอาดผ่องใส มีธรรมเป็นที่ยึดเหนี่ยว หรือมี
 คุณความดี คือบุญกุศลที่ตนได้บำเพ็ญไว้ เป็นที่ระลึกแล้วใจสบาย
 แม้นอนเจ็บมีทุกข์เวทนาครอบงำ แต่ถ้าสง่ใจนึกถึงคุณธรรมที่ได้อบรม
 สักสมมาในศาสนานี้เป็นอารมณ์ เช่นเมตตากรุณาที่มีต่อเพื่อนมนุษย์
 หิริโอตตปปะ คือความละอายบาปกลัวบาปอันเป็นเหตุให้เกิดสังวร
 ระวังไม่ทำกรรมที่เศร้าหมอง รักษากายวาจาเรียบร้อยเป็นศีล ได้ฟัง
 ธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รู้หลักที่จะพึงปฏิบัติอบรมจิตใจไม่
 ให้เป็นทางเกิดขึ้นแห่งกิเลส เมื่อนึกถึงคุณธรรมที่เคยได้อบรมมาดังนี้
 เป็นต้น จิตใจก็ท่องเที่ยวอยู่ในธรรม มีสติควบคุม ย่อมสงบไม่
 พุ้งซ่าน การที่จะไปโหมหนัสน้อยเนื้อต่ำใจเอาใครก็ไม่มี หากตนมี
 โรคภัยเบียดเบียน ก็ไม่หลงซักโทษใคร นึกถึงกรรมของตนที่ได้ทำ
 มาว่า เรามีสิ่งที่พึงพอใจพร้อมทุกอย่าง ที่เราจะหาความสุขได้ แต่

เบญจขันธ์^๕ของเรามันเป็นก้อนทุกข์ คือเป็นทัวสภาวะทุกข์ มีโรค เบียดเบียน ที่เป็นดังนี้ ก็เพราะเป็นวิบากของกรรมที่ไม่ดีที่เราสร้าง สมมา เมื่อเราเชื่อกรรม เชื่อผลของกรรม และเชื่อความที่ตัวเรามี กรรมเป็นของตนแล้ว เราก็ต้องปล่อยไปตามกรรม จะไปโหม่นส น้อยเนื้อต่ำใจเอาอะไรกะใครไม่ได้ เราจะเป็นผู้ไม่ประมาทระมัดระวัง กรรม คือการกระทำของเราในปัจจุบัน ไม่ให้เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ก่อทุกข์แก่ใคร ๆ ทั้งคนและสัตว์อีกต่อไป เมื่อมีสติสำนึกตัวและ ระมัดระวังสังวรทั้งนี้ กรรมของตนจักไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนใคร ๆ ในโลก คือมีศีลสำรวมกายวาจาเรียบร้อย มีเมตตากรุณาต่อเพื่อน มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ประกอบแต่กรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล เป็น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่นแล้ว นึกถึงกายกรรม วาจกรรม มโน- กรรมของตนในปัจจุบัน ล้วนเป็นบุญเป็นกุศล เป็นคุณแก่ตนแก่โลก แล้ว ก็ย่อมมีจิตใจชื่นบานผ่องใส แม้มีโรคภัยไข้เจ็บก็ปลงใจได้ ปล่อยให้เป็นวิบากของกรรมซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีทางจะแก้ไขได้ แต่ถึง กระนั้น ก็พอใจว่า ในปัจจุบันนี้ เรามีสติสัมปชัญญะรู้จักพิจารณา ปกครองรักษาตัวไม่ให้ประมาทพลาดพลั้งกระทำความชั่ว แม้ว่าเรา จะได้เสวยวิบากผลของกรรมเก่าที่ไม่ดี แต่ในปัจจุบันนี้ เราบำเพ็ญ อุตตสัมมาปณิธิ ความตั้งตนไว้ชอบ ไม่มีข้อบกพร่องที่จะก่อให้เกิด ความหวาดเสียวสะตุ้งกลัวต่อทุกข์ภัยข้างหน้า มีความอ่อนใจสบายใจ แม้จะต้องเจ็บต้องตาย ก็เห็นว่าเป็นธรรมดาของสังขาร ผู้ที่มีสติ

กำหนดพิจารณาเห็นความจริงดังนี้ นึกถึงกรรมที่ตนได้กระทำมาใน
ปัจจุบันชาติ เห็นล้วนเป็นกรรมที่ดีที่ชอบ ไม่มีกรรมที่เป็นบาปเป็น
อกุศล ก็ย่อมได้รับความปลื้มใจ หากจะพบข้อบกพร่อง มีอกุศลกรรม
แทรกบ้าง แต่ก็ได้พยายามระมัดระวังแก้ไขอยู่จนไม่กระทำอีกต่อไป
แล้ว ก็เป็นที่เบาใจว่ากุศลกรรมของเรามีมากกว่า บาปอกุศลมีน้อย
ที่สุด กุศลมีกำลังสูงกว่า ย่อมจะอำนวยผลคือความสุขให้แก่เรา
เป็นแน่ นี่เป็นการใช้สติกำหนดพิจารณากรรมที่ตนกระทำแล้ว ด้วย
ใจเป็นกุศลหรือเป็นอกุศล เป็นเหตุให้รู้จักแก้ไขกรรมของตนให้เป็น
ฝ่ายดี เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงสตินี้ ว่า
เป็นเหตุให้ระลึกได้ ให้ตามระลึกได้ ถึงการที่ทำความดีที่พูดแล้วเม
นานได้ ดังนี้

หลักของการระลึกก็คือว่า นึกตรวจดูว่า การกระทำและคำ
ที่พูดที่เป็นบาปเป็นอกุศล เราได้ทำไว้แล้วบ้างหรือไม่ ถ้าไม่ได้ทำ
ก็จะได้เกิดความสบายใจ ถ้าหากได้ทำ ก็จะได้พยายามละเลิกเสีย
ด้วยปหานปธาน เพียรละบาปอกุศล และบำเพ็ญสังวรปธานเพียร
ระวังต่อไป แต่ถ้าได้ทำแต่กรรมที่เป็นบุญเป็นกุศลแล้ว ความระลึก
ถึงการกระทำและคำที่พูดนั้น ย่อมชวนให้เกิดปีติปราโมทย์บันเทิงใจ
ที่เห็นตนประพฤติปฏิบัติชอบมาโดยลำดับ ๆ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ตรัสไว้ว่า “บุญานิ ปรโลกสมิ ปติฏฐา โหนติ ปาณินิ”
“บุญทั้งหลาย ย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในปรโลกเบื้องหน้า”

นี้แสดงให้เห็นว่า บุญคือกุศลกรรม เป็นเครื่องชำระจิตใจให้
 สะอาดผ่องใส ที่บุคคลได้ทำไว้แล้ว ย่อมเป็นที่พึงแก่ผู้ทำ ไม่เฉพาะ
 ในปัจจุบันชาตินี้ ย่อมเป็นที่พึงตลอดไป พระพุทธภาษิตนี้เป็นอัน
 รับรองว่าโลกหน้ามี และผู้ที่ตายแล้วยังจะเกิดอีก ถ้ายังไม่สิ้นเหตุ
 สันปัจจัยที่จะให้เกิด ถ้ามีบุญนำให้มาเกิด ก็เกิดดีมีความสุขความ
 เจริญในปัจจุบันชาติ เกิดมาแล้วประพฤติปฏิบัติชอบ คือประพฤติ
 สุจริตด้วยกาย วาจา ใจ เป็นอัตตสัมมาปณิธิ ก็ย่อมเป็นผู้มีความสุข
 ความเจริญในปัจจุบันชาติ และเป็นที่รักที่นับถือของเพื่อนมนุษย์
 ทั้งหลาย เพราะคนดีย่อมเป็นที่ต้องการปรารภนา เมื่อมีอัตตสัมมา-
 ปณิธิในปัจจุบันแล้ว ชีวิตในอนาคตก็ย่อมดีเรื่อยไป เพราะทำดี
 มาตั้งแต่ชาติก่อนจนถึงชาตินี้ ดีเมื่อวานนี้ที่ทำได้ ก็ยังรักษาตัวเรา
 ให้เป็นคนดีในวันนี้ แม้ในวันนี้เราไม่ได้ทำความดีอะไรเพิ่มขึ้น แต่เรา
 ก็ไม่ได้ทำความชั่วอะไร ดีที่ทำมาเก่านั้นก็ยังรักษาเราให้เป็นคนดีอยู่
 แต่ถ้าวรุ่นนี้เผลอตัวขาดสติไปกระทำชั่วเข้า ชั่วนั้นก็เข้าแปดเปื้อน
 เป็นมลทินเศร้าหมองให้คนทั้งหลายรู้สึกรังเกียจ เพราะฉะนั้น ชั่วนั้น
 จึงบดบังความดี เหมือนของสกปรกหรือมลทินที่มาเปื้อนผ้าที่สะอาด
 แล้วทำให้ต่างพร้อยน่าเกลียดไม่เป็นที่ปรารภนาจะนั้น ผู้ที่ทำดีตลอด
 จึงมีความสุขความเจริญพบแต่สิ่งที่ดี การที่ได้พบสิ่งที่ดีหรือสิ่งที่ไม่ดี
 นั้น ก็ย่อมเป็นผลของกรรมที่ตนกระทำเอง แต่เพราะตนไม่ได้กำหนด
 พิจารณาจึงไม่รู้ เพราะฉะนั้น สติจึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ในเวลา

ก่อนที่จะทำ จะพูด จะต้องยังคิดเสียก่อนว่า การที่เราจะทำ คำที่
 เราจะพูดนั้น เป็นบุญหรือเป็นบาป เราจะทำ จะพูดด้วยจิตเศร้าหมอง
 เป็นบาปเป็นอกุศล หรือด้วยจิตสะอาดเป็นบุญเป็นกุศล ถ้าค้นหามูลเหตุ
 แห่งการที่จะทำคำที่จะพูดเสียก่อนจนพบความจริงแล้ว ก็จะทำ จะพูด
 ด้วยใจเป็นบุญเป็นกุศล ก็จะทำด้วยจิตใจอาหาญ เพราะรู้ว่าทำดี
 ถ้ารู้ว่าจะทำจะพูดด้วยใจที่เป็นบาปเป็นอกุศล ก็จะงดเว้นเสียไม่ยอม
 ทำ บาปอกุศลก็ไม่เกิดขึ้น แต่ถ้าในเวลาก่อนจะทำไม่ได้พิจารณา
 เมื่อกำลังทำอยู่พิจารณา คือมีสติขบยั้งตรวจตราดู ถ้ารู้เท่ากำลัง
 ทำการที่ดีเป็นบุญเป็นกุศล ก็คงจะดีใจสบายใจไม่หนักใจ พยายาม
 ทำจนสำเร็จ ถ้าจับได้ว่านี่เรากำลังทำบาปทำอกุศลโดยไม่สำนึกตัว
 เพราะทุกคนไม่ชอบทุกข์ เมื่อรู้ตัวว่ากำลังทำเหตุแห่งทุกข์อยู่ ก็คง
 จะหยุด การใช้สติพิจารณาในเวลาก่อนจะทำหรือกำลังทำ จึงเป็น
 ประโยชน์ที่เป็นเครื่องป้องกันกระทำผิด หรือกระทำบาปไม่ให้เกิดขึ้น
 แต่ถ้าก่อนทำก็ไม่ได้ยังคิดพิจารณา กำลังทำก็ไม่ได้ตรวจตรา ทำ
 เสร็จแล้วจึงได้ตรวจตราพิจารณา จึงรู้ว่าที่ทำนั้น ทำด้วยใจเป็นบาป
 เป็นอกุศล ไม่ดี แต่ก็หมดหนทางที่จะแก้แล้ว เพราะทำเสร็จแล้ว
 ทำคืนไม่ได้ ถึงแต่กระนั้น ก็ยังเป็นการดี ที่เป็นเหตุให้งดเว้นไม่
 กระทำอีกต่อไป เสียแต่เพียงเล็กน้อย ไม่เสียซ้ำซาก ยังมีทางที่จะ
 บำบัดแก้ไขได้ สติใช้ในการที่จะทำ คำที่จะพูด ทั้งก่อนจะทำ ทั้ง
 กำลังทำ และทำแล้ว ย่อมช่วยตนให้พ้นจากกรรมที่เป็นบาปเป็น

อกุศล ให้ทำแต่กรรมที่เป็นบุญเป็นกุศล เมื่อทำแต่กรรมที่เป็นบุญ
เป็นกุศล หรือประพฤตีสุจริตอยู่เสมอแล้ว ตนก็ย่อมเป็นที่พึงของตน
ไม่ตกต่ำ ไม่มีทุกข์ยากเกิดขึ้น เพราะทุกข์ยากนั้นย่อมเป็นผลของ
ทุจริต ไม่ใช่เป็นผลของสุจริต ฯ

ผู้ปรารถนาจะทำที่พึงที่หาได้ด้วยยาก คือมรรค ผล นิพพาน
มาใช้สติสัมปชัญญะกำหนดพิจารณาเห็นอรรถภาพ คือเบญจขันธ์ของ
ตนนี้เป็นสภาวะทุกข์ คือเป็นตัวชาติ ที่เป็นผลเกิดมาแต่กรรม
กรรมนั้นสืบมาแต่กิเลส เมื่อเกิดแล้วก็ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย
ก็ต้องพบสิ่งที่พอใจและไม่พอใจต่าง ๆ ในที่สุดต้องตายต้องพลัดพราก
จากคนและของทั้งหลายทั้งปวงไป ทั้งที่รักที่ชอบใจ และไม่รักไม่
ชอบใจ ไม่มีอะไรเป็นของตนเลย ทุกคนเมื่อมาไม่มีอะไรมา เมื่อไป
ก็จะเป็นผู้ไม่มีอะไรไป จะต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป นอกจากกรรมที่ตน
กระทำทั้งที่ดีและที่ชั่ว แม้กรรมเอง ซึ่งเป็นฝ่ายดี ยังจะอำนวยวิบาก
คือให้มีชาติมีภพ ต้องเวียนเกิด เวียนแก่ เวียนเจ็บ เวียนตาย ต้อง
เสวยทุกข์ไม่รู้จบ เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาตั้งขึ้นแล้ว ก็จะเกิดความ
เบื่อหน่ายในชาติความเกิด เห็นว่าเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง
คิดหาทางเพื่อพ้นไปจากทุกข์ เมื่อเกิดความเบื่อหน่ายในสภาวะทุกข์
คืออรรถภาพหรือเบญจขันธ์แล้ว การที่จะทำอะไรเพื่อก่อทุกข์ก็ย่อม
ไม่มี มีแต่จะคลี่คลาย มุ่งแต่จะทำจิตใจให้วิมุตติหลุดพ้นไป เช่น
บำเพ็ญจาคะ คือบริจาคสละพัสดุที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ผู้อื่น เพื่อ

ทำจิตให้คลี่คลายจากความติดอยู่ในสิ่งภายนอกก่อน แล้วก็พิจารณา
 เห็นอรรถภาพของตนเอง ซึ่งเป็นที่รักยิ่งนัก ให้เห็นว่าความรักตนนั้น
 เป็นสัญญาตณฺหาณของมนุษย์ แต่เพราะรักตนนั่นเอง จึงมีทั้งคุณและ
 โทษ มีคุณคือเป็นเหตุให้รู้จักปกครองรักษาตนดี แต่เพราะต้องการ
 ให้ตนมีสุขเนื่องด้วยสิ่งอื่น ๆ ก็จะต้องเอาใจไปผูกพันอยู่กับสิ่งอื่น
 อันเป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์อีก และถึงจะรักตนอย่างไร ถ้าหลงติดอยู่
 ในอรรถภาพนี้ ไม่พยายามถอนความรักอันเป็นอาการของราคะเสีย
 แล้ว ไม่มุ่งทำอรรถภาพให้เป็นพาหนะเพื่อข้ามพ้นจากสังสารทุกข์แล้ว
 ก็คงจะหมุ่นเวียนอยู่ในทุกข์ เหมือนคนที่พายเรืออยู่ในทะเลสาบ ไม่มี
 ทางที่จะออกไปข้างไหนได้ ก็วนอยู่นั่นเอง เมื่อเห็นดังนี้แล้ว เบื่อ
 หน่าย ประารณาน่าจะพ้นไปจากทุกข์ ก็จะพยายามคลี่คลายความรักความ
 ติดอยู่ในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงบรรดาที่ตนมี เห็นว่าเป็นเครื่องอาศัย
 ชั่วคราว แล้วก็จำจะต้องสละละทิ้งไป รู้จักใช้คนและใช้ทรัพย์ให้เป็น
 ประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น ไม่ถึงความโหม่นสเตร้าโศกเสียใจใน
 เมื่อประสบวิบัติ เพราะรู้ชัดว่าวิบัติกับสมบัติเป็นของคู่กัน แม้ตนเอง
 จะเจ็บไข้ได้ป่วย ก็รู้ว่าความสุขนั้นมีโรคคือความเจ็บไข้เป็นที่สุด
 ชีวิตก็มีความตายเป็นที่สุด เมื่อเห็นความจริงดังนี้แล้ว ก็จะไม่อาลัย
 โยคีในร่างกายและชีวิตนัก มุ่งทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส มุ่งความสงบ
 เย็นในภายใน เมื่อปฏิบัติอยู่ดังนี้ ในเวลาที่จะแตกดับทำลายขันธ
 พิจารณาเห็นเบญจขันธ์เป็นสภาวะทุกข์จริง ๆ เต็มขาด ตัดใจสละไม่

โยคี คลียคลายความรักความติดให้หลุดออกไปจากอัทธานั้น ที่เรียกว่าวิราคะ คือคลายความรัก วิราคะนั้น เป็นตัวมรรค คือธรรม หรือญาณอันเป็นเครื่องคลียคลายกิเลสกองราคะให้ขาดจากสันดาน เมื่อ ตัตรรกในเบญจขันธ์ได้ขาดแล้ว จิตก็วิมุตหลุดพ้นไป ความปฏิบัติทั้งนี้ ย่อมทำที่พึงชั้นสูง คือความพ้นจากเกิด แก่ เจ็บ ตาย เกิดขาด สติ ย่อมเป็นธรรมะประการสำคัญ ที่จะต้องใช้พิจารณาตรวจตราทุกสิ่งที่ ปราภฏอยู่เฉพาะหน้า เช่นความเจ็บไข้ที่เกิดขึ้น มีทุกขเวทนารุนแรง ครอบงำ ถ้ามีสติกำหนดพิจารณาทุกขเวทนานั้นด้วย ก็จะรู้เท่าทัน ทุกขเวทนานั้นตามความเป็นจริง ทุกขเวทนาก็ไม่สามารถครอบงำจิตใจ ที่มีสติคุ้มครองอยู่ได้ นี่เป็นการบรรเทาทุกข์ให้น้อยเบาบางไป สติถ้า ตั้งมั่นเป็นสติปัฏฐาน เพราะพิจารณากาย หรือเวทนา หรือจิตของตน หรือธรรมได้แก่อารมณ์เกิดกับใจที่เรียกว่าสังขาร เช่นความคิดนึก อยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้ติดด้วยอำนาจกิเลสแล้ว จะเป็นผู้มีสติมั่นคง รู้เท่าทันสภาวะธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริง เห็นทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมมีความดับเป็นธรรมดา ไม่มีอะไรที่สมควรจะยึดถือ เลี้ยงเลี้ยงอย่างเดียว ตั้งแต่อัทธานของตนลงไป ส่วนคุณธรรม คือความบริสุทธิ์แห่งจิตใจที่เกิดมี เพราะมีสติสัมปชัญญะคุ้มครองนั้นแล เป็นสาระประโยชน์อันใหญ่ ที่ทำให้จิตใจวิมุตหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง เพราะฉะนั้น สติจึงเป็นนาถกรรมธรรม คือธรรมที่ทำที่พึงทั้งในปัจจุบัน และในสัมปรายภพภายหน้า และทำความพ้นทุกข์เกิดขาดให้เกิดขึ้น

ที่เรียกว่านิพพาน อันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ มีเนื้อความตั้งบรรยายมา
ด้วยประการฉะนี้ ฯ

๑๑ นนเรขมฤคณ

๘ นาถกรณธรรมที่ ๑๐

ปัญญา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

สนาถา ภิกฺขเว วิหฺรต มา อนาถา, ทุกฺขํ ภิกฺขเว อนาโถ
วิหฺรติ, ทสฺยิเม ภิกฺขเว นาถกรณา ธมฺมาติ ฯ

บัดนี้จะได้บรรยายความในนาถกรณธรรม ธรรมทำที่พึงข้อ
ที่ ๑๐ สืบอนุสนธิ เพื่อประทับปัญญาเกื้อกูลแก่ความปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรมของพุทธบริษัท พอสมควรแก่เวลา ฯ

นาถกรณธรรม ๑๐ ประการ ที่ได้แสดงมาแล้วข้างต้น ๔ ข้อ คือ
ศีล ความรักษากายวาจาเรียบร้อย พาหุสัจ ความเป็นผู้สัจับรับฟัง
มากหรือศึกษามาก กลุขานมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี โสวรสุตตา
ความเป็นผู้ว่าง่าย กิกรณียะสุ ทกฺขตา ความเป็นผู้ชยันในกิจการ

ที่ควรทำของญาติและมิตร ธรรมกามตา ความเป็นผู้ไคร่ธรรมหรือ
รักธรรม ได้แก่ความนิยมความถูกความชอบ อารทวิริยตา ความ
เป็นผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว สนฺตมุจฺจิ ความสันโทษ สติ คือ
ความระลึกได้ถึงการที่ทำและคำที่พูดแล้วเมื่อนานได้ ข้อคำรบ ๑๐ คือ
ปัญญา ซึ่งจะไต่บรรยายเป็นลำดับไป ฯ

ปัญญานั้น แปลเท่าตัวศัพท์ แปลว่ารู้ทั่ว คำว่ารู้ทั่วนั้นหมาย
ความรู้รอบคอบไม่มีขาดตกบกพร่อง คือรู้ทั้งเหตุทั้งผล ตามที่เป็น
จริง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกนี้ที่เราพบเห็นอยู่ ก็คือสิ่งที่เป็นเหตุ
บ้าง สิ่งที่เป็นผลบ้าง ความทุกข์ความสุขความเจริญความเสื่อม
เป็นผล สิ่งที่บันดาลให้เกิดความทุกข์ความสุขความเจริญความเสื่อม
เป็นเหตุ เหตุกับผลย่อมเป็นคู่กันและตรงกัน ในทางพระพุทธศาสนา
ทรงแสดงเหตุภายในคือกรรม ได้แก่การกระทำของคน จำแนกเป็น ๒
คือ ทำดีเรียกกุศลกรรมหรือบุญกรรม ทำไม่ดีหรือทำชั่วทำเศร้า
หมองเรียกอกุศลกรรมหรือบาปกรรม การที่บุญกรรมเป็นบุญ
เป็นบาปเป็นกุศลเป็นอกุศลนั้น ถือเอามูลเหตุคือจิตใจที่สะอาดหรือ
เศร้าหมองด้วยกิเลส มีโลกโกรธหลงเป็นต้น หรือปราศจากความ
โลกความโกรธความหลง การใดที่บุคคลทำด้วยจิตใจสะอาดผ่องใส
ไม่มีโลกโกรธหลงนำให้ทำ การนั้นจัดเป็นบุญเป็นกุศล การใดที่
บุคคลทำด้วยใจโลภใจโกรธใจหลง การนั้นจัดเป็นบาปเป็นอกุศล
ใจที่มีโลกโกรธหลงครอบงำอยู่ ย่อมเศร้าหมองขุ่นมัว และผู้ที่กำลัง

โลกกำลังโกรธกำลังหลงนั้น ถ้าจะได้พิจารณาคือมองเข้าไปดูจิตใจ
 ของตัวเอง ก็จะรู้สึกว่ามันน่ารัก ไม่น่าเคารพ ไม่น่านับถือด้วยตนเอง
 เพราะไม่พิจารณาหรือไม่มองดูจิตใจของตนเอง จึงไม่รู้สึกตัวว่าจิตใจ
 ของตนถูกความโลภความโกรธความหลงครอบงำ แล้วก็ประพฤติน่า
 เกลียดด้วยความโลภความโกรธความหลงนั้น ให้ปรากฏทางกาย
 ทางวาจา และถ้าทำการใดด้วยใจที่โลภโกรธหลงนั้น การนั้นก็มีโทษ
 คือนำความทุกข์ความเสื่อมมาให้ ส่วนจิตใจที่ผ่องใสไม่มีโลภโกรธ
 หลงครอบงำ จะทำอะไรพูดอะไรคิดอะไรก็ดี ไม่น่าเกลียด แต่น่ารัก
 น่าเคารพนับถือ กรรมที่ทำด้วยใจสะอาดนั้น ย่อมอำนวยผลเป็นความ
 สุขความเจริญแก่ตนแก่ผู้อื่น เพราะไม่เบียดเบียนตัดรอนประโยชน์สุข
 ของใคร การที่จะรู้จิตใจของตนได้ทั้งในด้านที่เป็นบุญเป็นกุศลหรือ
 เป็นบาปเป็นอกุศล ก็จะต้องอาศัยการกำหนดพิจารณาหรือเพ่งเล็งดู
 จิตใจของตนเอง ผู้ที่มองดูจิตใจของตนเอง เห็นจิตใจสะอาดผ่องใส
 ทำอะไรด้วยใจประกอบด้วยความดีคือสติสัมปชัญญะ หรือเมตตา
 กรุณา เป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตนแก่ผู้อื่น ก็ย่อมรู้สึกสบายใจ และ
 นับถือตัวเองว่า เราทำถูกทำชอบ การทำของเราดี ไม่เป็นไปเพื่อ
 เบียดเบียนก่อทุกข์แก่ใคร ๆ ย่อมรู้สึกโปร่งใจที่เห็นตนปลอดเวรภัย
 และปลอดศัตรู เพราะการกระทำของตนไม่เป็นไปเพื่อก่อเวรภัยและ
 ศัตรู การที่บุคคลจะรู้จักพิจารณาจิตใจของตนเองก็ดี จะรู้จัก
 พิจารณากรรมให้รู้ว่าเป็นบาปอกุศล หรือเป็นบุญกุศลก็ดี ต้องอาศัย

ปัญญาเป็นเครื่องส่องให้เห็นจริงรู้ เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นธรรม
สำคัญยิ่งที่จะขาดเสียมิได้ เปรียบเหมือนแสงสว่างสำหรับส่องให้เห็น
สิ่งที่เป็นคนและโทษ เพื่อเลือกถือเอาแต่สิ่งที่เป็นคนและเว้นสิ่งที่
เป็นโทษเสีย ถ้าขาดปัญญาเสียแล้ว ก็จะทำให้มวงายไม่รู้ความจริง
ว่าสิ่งใดเป็นคน สิ่งใดเป็นโทษ แล้วก็จะหลงทำผิดโดยไม่รู้ว่าผิด
ก่อความเสียหายเดือดร้อนให้เกิดขึ้น ปัญญาจึงเป็นคุณธรรมที่จำต้อง
ปรารภนาของผู้ต้องการจะทำตนให้เป็นที่ยิ่งแก่ตนแก่ผู้อื่น ๖ ปัญญา
ย่อมเกิดแต่เหตุ ๓ ประการ คือ สุตะ การฟัง จินตะ การคิด
ภavana การอบรม ๖

ปัญญานี้โดยย่อมี ๒ ประการ คือ โลกียปัญญา ๑ โลกุตตร-
ปัญญา ๑ ๖ โลกียปัญญานั้น ได้แก่ปัญญาที่ช่วยให้มีความสุขในโลก
โลกุตตรปัญญา ได้แก่ปัญญาที่ช่วยคนให้ประสพสุข พ้นจากโลก
ไม่ต้องเกิดแก่เจ็บตายอีกต่อไป ๖ โลกียปัญญานั้น เป็นปัญญาที่รู้จัก
ซึ่งความเสื่อม ความเจริญ และความสุขความทุกข์ในโลกพร้อมทั้งเหตุ
จึงสามารถเว้นเหตุแห่งความเสื่อมและประกอบเหตุแห่งความเจริญ เว้น
เหตุแห่งทุกข์และประกอบเหตุแห่งสุข บุคคลมีโลกียปัญญาจึงสามารถ
ประสพวิบุลผล คือความเจริญด้วยลาภ ยศ เกียรติ และ ความสุข
ในโลก และสามารถปกครองรักษาตนให้พ้นจากอนิฏฐผลที่ตน
ไม่ปรารภนา คือความยากจน ความเสื่อมยศเป็นต้นโดยสวัสดิ์ ๖

บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยโลกียปัญญานั้น แม้จะสามารถแสวงหา

วิบุลผลมีความสุขเป็นต้นให้มีพร้อมทุกประการได้ แต่ก็ไม้อาจพ้นไป
จากทุกข์คือความแก่ ความเจ็บ ความตาย หรือความเศร้าโศกเสียใจ
เพราะประสพวิบัติต่าง ๆ ได้ เพราะร่างกายและชีวิตของคนที่รวม
เรียกว่าอัฏฐภาพ เป็นตัวสภาพทุกข์ คือเป็นทุกข์ตามปรกติ เมื่อยังมี
อัฏฐภาพร่างกายและชีวิตอยู่ สภาพทุกข์ก็ย่อมต้องมี ไม่มีทางหลีกเลี่ยง
เพราะฉะนั้น จึงต้องแสวงหาปัญญาชั้นสูงคือโลกุตตรปัญญา
หรือที่เรียกว่าอริยปัญญาที่สามารถนำไปสู่ความพ้นทุกข์โดยชอบ ตาม
ที่พระพุทธภาษิตที่พระบรมศาสดาทรงไว้ในนิทเทศแห่งปัญญาในนาถ-
กรรมธรรมสูตรนั้นว่า ปุณ จปริ ภิกขเว ภิกขุ ปญญา โหติ
อุทยตถ คามินิยา ปญญา ย สมนาคโต อริยา นิพเพธิกาย
สมมาทุกขกฺขยคามินิยา แปลความว่า กุณรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่จะ
พึงกล่าวยังมีอีก ภิกษุผู้มีปัญญา เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันหยั่ง
ถึงความเกิดและความดับ เป็นปัญญาที่ไกลจากข้าศึก เป็นเครื่อง
ชำระกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบดังนี้ ฯ มีอรรถาธิบายเป็น
ลำดับไป

ปัญญาที่หยั่งเห็นความเกิดและความดับของสังขาร เรียกว่า
อุทยัตถคามินีปัญญา เป็นปัญญาอย่างประเสริฐ เพราะห่างไกลจาก
ข้าศึกคือกิเลสมีรากเป็นต้น และเป็นปัญญาที่ชำระกิเลสที่ปกคลุม
หุ้มห่อจิตให้แยกออกไปจากจิตจนถึงหมดสิ้นไม่มีเหลือ นำให้ถึงความ
สิ้นทุกข์โดยชอบ หมายความว่า สิ้นกิเลสอันเป็นเหตุให้ต้องเกิดแก่

เจ็บตายอีกไป ที่เรียกว่า นิพพาน คือดับทั้งกิเลสทั้งทุกข์ อุทัยตถ-
คามินีปัญญา จึงเป็นปัญญาชั้นสูง เป็นส่วนโลกุตตระ ฯ

ทุกข์เป็นสิ่งที่เราทุกคนไม่ต้องการ เราต้องการสุขอย่างเดียว
แต่เพราะเราไม่กำหนดรู้ว่าอะไรเป็นทุกข์อะไรเป็นสุข เราจึงไม่รู้จัก
ทุกข์และสุขตามเป็นจริง กลับสำคัญผิดเห็นทุกข์เป็นสุขไป เราจึงหลง
ติดอยู่ในทุกข์ ไม่อาจพ้นทุกข์ และได้สุขสมความต้องการ ทั้งนี้เพราะ
ขาดปัญญาเป็นเครื่องส่องให้เห็นความจริง คือสิ่งใดมีเกิดขึ้นเป็นเบื้องต้น
ต้น มีแปรปรวนในท่ามกลาง มีดับในที่สุด สิ่งนั้นเป็นสังขารย่อมไม่
เที่ยงเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา คือไม่เป็นไปตามความประสงค์ของใคร
แต่ยอมไปตามกฎธรรมชาติของสังขาร คือเมื่อยังมีเหตุปัจจัยส่งเสริม
สนับสนุนอยู่ ย่อมทรงอยู่เป็นอยู่ได้ เมื่อสิ้นเหตุและปัจจัยแล้วยอม
ถึงความดับความสลาย ผู้ใดยึดถือสังขารว่าเป็นของตนหรือว่าเป็นตน
หรือว่าเป็นเจ้าของ ผู้นั้นย่อมประพฤตินั่นกฎธรรมชาติของสังขาร
เมื่อไม่สมประสงค์ย่อมเป็นทุกข์ จึงโศกเศร้าเสียใจ คับแค้นใจ
สังสารนั้น ย่อมหมายรวมทั้งสิ่งที่มีความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ทั้งสิ่งที่ปราศจาก
ความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ซึ่งมีเองเป็นเองตามธรรมชาติ หรือซึ่งคนจัดทำปรุง
แต่งสร้างขึ้น ทั้งที่มีรูปร่างที่เรียกว่ารูปธรรม ทั้งที่ไม่มีรูปร่าง ที่เรียก
ว่าอรูปธรรม หรือนามธรรม เพราะปรากฏเพียงอาการ ไม่มีรูปพรรณ
สัณฐานแสดงให้เห็น สังขารทั้งปวงนี้ย่อมมีเกิดและดับเป็นคู่กัน แม้
ทุกข์และสุขที่เป็นเวทนา ซึ่งเกิดสืบต่อมาจากผัสสะต่าง ๆ ก็เป็นสังขาร

ทั่วๆ เพราะเป็นผลที่เกิดแต่เหตุและปัจจัย เช่นตากับรูปประจวบกัน
 เข้า เกิดวิญญานความรู้แจ้งทางตา ว่าเป็นอะไร รู้สึกว่าน่าปรารถนา
 หรือไม่ ถูกใจหรือไม่ เป็นผัสสะบังเกิดผลเป็นเวทนา คือที่น่า
 ปรารถนา ถูกใจ ทำให้เกิดความยินดีอยากได้ คณรนพยายามเพื่อให้
 ถ้าได้สมปรารถนา เพลิดเพลินมัวเมายึดถือหวงแหนเสียกาย ถ้าไม่
 ได้โทมนัสเสียใจ บกพร่องในใจไม่รู้สึกอิ่มใจ ที่ได้สมปรารถนาแล้ว
 กลับเสียหายหมดสิ้นไป ก็เสียใจเสียกาย คับแค้นใจอีก ถ้าประสบ
 รูปที่ไม่พอใจ ไม่ถูกใจ ก็ยินร้ายขัดใจ ชื่นเคืองซึ่งเคียด คณรนชวน
 ขวาย เพื่อให้พ้นไปเสีย โดยนัยนี้ เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมา-
 รมณ์ที่มาประกอบกับ หู จมูก ลิ้น กาย มโน ก็ปรุงแต่งให้เกิดสุข
 เวทนาหรือทุกขเวทนาเช่นเดียวกัน เมื่ออายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น
 กาย มโน ยังทำงานตามหน้าที่อยู่เพียงไร เวทนา ตัณหา อุปาทาน
 ภพ ก็เวียนเกิดเวียนดับอยู่เรื่อยไม่ขาดสาย จิตใจที่เกี่ยวข้องกับรูป
 เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ทางทวาร ๖ โดยชาติสติ
 สัมปชัญญะ ย่อมหลงในอารมณ์ มีอาการขึ้น ๆ ลง ๆ ทั่วๆ อำนาจ
 ความยินดีในส่วนที่พอใจปรารถนา และความยินร้ายในส่วนที่ไม่พอใจ
 ไม่ปรารถนา ไม่รู้จบ จิตใจย่อมเศร้าหมอง ไม่รู้ความจริงในอารมณ์
 ซึ่งเป็นสังขารเพราะเกิดขึ้นแปรปรวนดับไปเป็นปรกติ ไม่สามารถจะ
 หลุดพ้นจากทุกข์ไปได้ เพราะเมื่อยินดีในอารมณ์ที่ชอบใจ เมื่ออารมณ์
 ที่ชอบใจนั้นดับสูญไปตามธรรมดาของสังขาร ย่อมเสียใจ หรือได้

ประสพอารมณ์ที่ไม่ชอบใจ ก็ย่อมยินร้ายจิตใจ ไม่เป็นรูป เมื่อจิตมี
 อาการ^๕ขึ้น ๆ ลง ๆ อยู่อย่างนี้ ก็หาความสงบสุขมิได้ ที่เป็นดังนี้^๖
 ก็เพราะขาดปัญญา คือไม่ใช้ปัญญากำหนดพิจารณาให้เห็นตามจริง
 ในอารมณ์เหล่านั้น จึงปล่อยให้จิตไหลไปตามอารมณ์ไป เหมือนเรือ
 ที่ไม่มีคนถือท้าย ย่อมลอยเปะปะไปตามน้ำตามลม กระทบโดนชนสิ่ง
 ต่าง ๆ ชอกช้าช้ารุดแตกหักเสียหายอยู่เรื่อย ในที่สุดก็จม จันใด
 จิตใจของคนก็ฉนั้น^๗ ถ้าไม่มีปัญญาเป็นเครื่องควบคุม ก็ย่อมหลงไม่
 รู้จริงในสิ่งทั้งปวงในโลก และประพฤติกตามอำนาจความพอใจความ
 โกร^๘ร ก่อนทุกข์ให้เกิดขึ้น ไม่มีที่สิ้นสุด เพราะถูกค้นหาคือความทะเยอ
 ทะยานแห่งจิตชักพาให้วนอยู่เรื่อยไป ไม่รู้จักเต็มไม่รู้จักพอ อยากได้
 ไม่รู้จัก ^๙แม่น้ำ และทะเล หรือมหาสมุทร ยังมีเวลาเต็ม ส่วนแม่น้ำ
 คือค้นหาไม่รู้จักเต็มเสียเลย เพราะฉะนั้น ค้นหา จึงเป็นเหตุแห่งทุกข์
 อย่างสำคัญ ค้นหา ย่อมเกิดสืบมาแต่การเห็น การฟัง ทางตา ทางหู
 เป็นต้น^{๑๐}เอง บุคคลผู้พิจารณาด้วยปัญญาเห็นความจริงว่า ทุกข์จะเกิด
 ขึ้นก็เพราะค้นหาเป็นเหตุ ทุกข์จะดับก็เพราะดับค้นหา เพราะฉะนั้น
 ท่านจึงแสดงวิฆฏะคือวนเวียนไม่มีที่สุดไว้คือกิเลส . กรรม วิบาก
 กิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้วย่อมอำนาจวิบากทั้งที่ชอบใจ
 และไม่ชอบใจคือเจริญเสื่อม หรือสุขทุกข์ วิบากที่พอใจซึ่งได้มาสมความ
 ปรารถนายั่วให้เกิดความยินดีผูกพันติดอยู่ คือความยึดถือ เมื่อมีความ
 ยึดถือแล้ว อาสวะก็เข้าครอบงำใจให้หมกหมมวุ่นวายหวงแหนอาลัยเสีย

คายและอยากได้อีก หากจะเผื่อแผ่ให้มัน ก็เฉพาะผู้ที่ตนชอบรักนับถือ
 หรือพอใจ ถ้ามีจะนั้นใครมาล้วงลักเอาจะต้องเข้า ขัดใจจนเฉียวขุ่น
 เคืองหาว่ามาลักมาแย่งหรือมาละเมิด อาการของจิตที่วุ่นวายอยู่เพราะ
 ความเข้าไปยึดถือ^๕ เป็นกิเลสเกิดซ้อนขึ้น^๕ มาอีก แล้วกับบันดาลให้เกิด
 ทุกข์อย่างหยาบ เพราะเกิดกิเลสหยาบคือโลภ โกรธ หลง ผู้ไม่รู้
 ต้นทางแห่งทุกข์ว่าเกิดที่ใจของตนเอง และมีเครื่องหล่อ^๕ ซึ่งเข้ามาทางตา
 ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางมโนแล้ว ไม่สำรวจทวาร
 คือตาหูจมูกลิ้นกายมโนของตน ด้วยไม่มีสติสัมปชัญญะควบคุมอยู่
 ทุกขกัมไต่ทุกขณะ จิตใจก็เศร้าหมองไต่สม่ำเสมอ เพราะฉะนั้น
 ความรู้จักทุกข์และเหตุแห่งทุกข์จึงเป็นปัญญาชั้นสูง เมื่อรู้จักทุกข์และ
 เหตุแห่งทุกข์แล้ว ก็จำเป็นต้องรู้จักให้รอบคอบว่าเหตุแห่งทุกข์มีอะไร
 เป็น^๕ ที่ตั้ง ตั้งอยู่ที่ไหน ก็ตั้งอยู่ที่เบญจขันธ์หรืออัฐภาพ^๕ นี้เอง คือ
 เริ่มต้นด้วยยึดถือ หรือรักใคร่เบญจขันธ์^๕ ของตัวเอง อยากให้มีให้
 เป็นอยู่เสมอ นี่เป็นเหตุภายในที่ก่อให้เกิดทุกข์ต่าง ๆ เข้ามาพอก
 พูนเบญจขันธ์^๕ เพื่อให้มีให้เป็นให้สมความมุ่งมาตปรารถนาของตน
 หาได้รู้สึกตนไม่ว่าเราได้อะไร^๕ ทุกข์ บำรุงบำเรอทุกข์ไว้^๕ ทั้งนั้น แล้วก็
 หลงสำคัญผิดว่าตนเป็นสุข ที่จริงนั้นคือไม่รู้เลยว่าอัฐภาพ^๕ นี้เป็นก่อน
 ทุกข์ ซึ่งกลบันดาลให้ตนต้องเห็นตเห็นน้อยลำบากกรากกราทุกประการ
 เมื่อได้มาพิจารณาเห็นความตามเป็นจริงว่า อัฐภาพคือเบญจขันธ์^๕
 น^๕ เป็นก่อนทุกข์ ที่เรารบำรุงเลี้ยงเบญจขันธ์^๕ นั้น ก็คือเลี้ยงทุกข์ แต่

เพราะเราจำต้องอาศัยเบญจขันธ์คืออรรถภาพน์ เพื่อบำเพ็ญบารมี คือ
 ทานศีลเป็นต้น เพื่อให้กิเลสน้อยเบาบางหมดสิ้นไป เพื่อให้ปัญญา
 ความรู้ความฉลาดขั้นสูงขั้นละเอียดเกิดขึ้น คือปัญญาที่รู้เท่าทันทุกข์
 และเหตุแห่งทุกข์ เพื่อคลี่คลายความผูกพัน ติดอยู่ในทุกข์ให้น้อยเบา
 บางไป เราจึงต้องทำนุบำรุงเบญจขันธ์คืออรรถภาพน์อยู่เสมอ แต่ผู้
 ที่บำรุงไว้เพื่อใช้หาความรู้นั้นมีทางที่จะพ้นทุกข์ได้ ฝ่ายผู้ที่บำรุงไว้
 ด้วยความลุ่มหลงเห็นเป็นตัวตนของเราจริงจัง ผู้นั้นไม่มีทางจะพ้น
 ทุกข์ได้ เพราะหลงเห็นทุกข์เป็นสุขไป ติดอยู่ในทุกข์ ปัญญาที่เป็น
 นาคกระณธรรม ที่ท่านว่าหยั่งเห็นความเกิดและความดับ ย่อมหมาย
 ถึงความเกิดขึ้นแห่งทุกข์และความดับแห่งทุกข์นั่นเอง เบญจขันธ์นี้จะ
 ดับหมดสิ้นเชิง ก็เพราะอาศัยปัญญาที่รู้ความจริงว่า เบญจขันธ์นี้เป็น
 ก้อนทุกข์แล้วเกิดความเบื่อหน่าย คลายความยินดีรักใคร่ติดอยู่
 ปรารถนาจะพ้นไปเสีย ปัญญาขั้นนี้จะเกิดขึ้น ก็ต้องอาศัยความ
 กำหนดพิจารณาเห็นความเกิดและความดับแห่งสังขารอันเป็นส่วนร่าง
 กาย ซึ่งเป็นของหยาบๆ สามารถเห็นได้ด้วยตา เพื่อน้อมนำให้เกิด
 ความรู้เห็นตามความเป็นจริง เราทุกคนตั้งแต่เกิดมาจนถึงปัจจุบันนี้
 เราเมื่อแรกเกิดกับเราเดี๋ยวนี้ เป็นคน ๆ เดียวกัน หรือคนละคน ถ้า
 จะดูร่างกายแล้วจะเห็นว่าไม่ใช่คนเดียวกัน แต่ถ้าดูจิตใจแล้วจะรู้สึก
 ว่าเป็นคนเดียวกัน คือมีความรู้สึกติดสืบทอดกันมาตั้งแต่เป็นเด็ก
 จนถึงปัจจุบันนี้ เราศึกษาโลกศึกษาธรรมมา เราจึงเจริญขึ้นด้วย

ความรู้ ความฉลาด เรานั้นเป็นตัวสมมุติแทนเบญจขันธ์ทั้งนามทั้งรูป
 ส่วนเบญจขันธ์นั้น ที่เป็นของเก่าหมดสิ้นไปแล้ว ที่ปรากฏอยู่เฉพาะ
 หนานั้น เป็นผลของอาหารหรือของธาตุที่เพิ่มเติมเข้าไปใหม่ทั้งสี่ เข้า
 มาอยู่แทน จึงไม่ใช่ของดั้งเดิม เป็นของที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง
 ทрутโทรมไป ของเก่าหมดไป สันตติใหม่เข้ามาสืบท่อแทน ถ้าจะ
 เทียบก็เหมือนดวงไฟที่ลูกโพล่งอยู่ แท้ที่จริงไฟเก่านั้นหมดไปแล้ว
 ไฟใหม่เกิดขึ้นเพราะอาศัยเชื้อสืบท่ออยู่ เราจะเห็นว่าไฟนั้นคงที่ไม่มี
 เปลี่ยนแปลง ต่อเมื่อเชื้อหมดไฟก็ดับไป ช้อนนั้นใด เบญจขันธ์ของ
 เราทั้งนามทั้งรูปก็เป็นฉนั้นนั้น ของเก่าหมดไปของใหม่สืบท่อแทนกัน
 ในที่สุดหมดทางที่จะทะนุบำรุงหรือสืบท่อได้แล้ว ก็ยอมถึงความดับ
 เราซึ่งรู้เท่าหรือไม่รู้เท่าเบญจขันธ์ เมื่ออาศัยเบญจขันธ์นั้นไม่ได้แล้ว
 เพราะชำรุดทрутโทรม ก็ต้องสละละทิ้งไป ที่ท่านใช้ศัพท์ว่า จุติ คือ
 เคลื่อนไปหาที่อาศัยใหม่ แต่ถ้าเรานั้นหมดค้นหาแล้วหมดอย่างคือกิเลส
 แล้ว เมื่อหลุดพ้นไปจากสภาวะทุกข์คือเบญจขันธ์นั้นแล้ว เพราะไม่ต้อง
 การจะเกิดอีก ด้วยรู้จริงเห็นจริงว่าความเกิดมีเบญจขันธ์เป็นทุกข์จึง
 เบื่อหน่าย ถอนจิตใจออกไปจากความติดในทุกข์แล้ว เพราะเห็นทุกข์
 เป็นทุกข์ตามความเป็นจริง หมดเหตุหมดปัจจัยที่จะให้เกิดอีกต่อไป
 เพราะปัญญาที่ตัดเหตุขาด ภาพใหม่ก็ไม่ต้องมี ถ้ายังไม่หมดเหตุคือ
 ค้นหาอันเป็นตุจยางในเมล็ดพืช ก็ยังถือเอากรรมดีกรรมชั่วไป แม้
 จะมีปัญญาที่อบรมไว้อย่าง ก็ยังไม่สิ้นเหตุสนปัจจัยที่จะให้เกิด ต้อง

ไปมีชาติมีภพอีก กรรมท่านเปรียบเหมือนนา วิญญาณเปรียบเหมือน
เมล็ดพืช ต้นหาซึ่งเป็นมารดาของกิเลสทั้งหลายเปรียบเหมือนยางใน
พืช เมล็ดพืชที่ยังมียาง เมื่อเพาะไปในเนื้อนาคือแผ่นดินที่ที่ย่อมเจริญ
งอกงาม เปรียบเหมือนกรรมที่ดีที่ทำให้ผู้เกิดเจริญรุ่งเรือง สมบูรณ์
ด้วยสุขสมบัติ ถ้าเมล็ดพืชนั้นไม่มียางไม่สมบูรณ์เพาะปลูกก็ไม่งอกงาม
และอาจตายในระหว่าง ถ้าหมดยางแม้จะปลูกในเนื้อนาที่ดี ก็ปลูกไม่
ขึ้น วิญญาณของคนหรือจิตของมนุษย์ก็เป็นฉนั้น เป็นที่เก็บดีเก็บ
ชั่วเก็บรู้เก็บไม่รู้เก็บโง่เก็บฉลาด เก็บความบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ไว้
แต่จิตเป็นธรรมชาติประภัสสร คือผู้ดมรงรู้จักเสรำหมองเพราะเกลือก
กลัวด้วยอุปกิเลสที่เข้ามากับอารมณ์ รู้จักหลุดพ้นจากอุปกิเลส
เพราะมีสติกับปัญญาเป็นเครื่องควบคุม จิตจึงเป็นกลาง ๆ เสรำหมอง
ได้บริสุทธิ์ได้ แต่จะบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า
ปญฺญา ย ปริสุชฺฌติ บุคคลย่อมบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา บุคคลในที่นี้
กล่าวเป็นบุคคลาธิษฐาน ถ้าไม่มีบุคคลเป็นที่ตั้ง ผู้ปฏิบัติธรรมขัด
เกลาจิตก็ไม่ปรากฏ พุทกันเข้าใจยาก ถ้าจะพูดกันถึงตัวจริงแล้ว
ก็คือจิตยอมถึงความบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา คือเมื่อปัญญาเข้าควบคุม
จิต จิตมีรูปร่างอยู่แล้ว อุปกิเลสหรือกิเลสก็เข้าครอบงำไม่ได้
เพราะฉะนั้น ปัญญาที่ยังเห็นความเกิดและความดับของเบญจขันธ์
หรืออรรถภาพอันเป็นทั่วสภาวะทุกข ว่าเกิดขึ้นเพราะอาศัยตัณหา จะ
หยุดเกิดคือเลิกเกิดอีกต่อไป ก็เพราะดับตัณหาเด็ดขาด ปัญญาชั้นนี้

จึงเป็นอริยะคือปราศจากข้าศึกคือกิเลส ข้าแรกกิเลสที่บีบบังหุ้มห่อ
 อยู่ให้แตกกระจายออกไปหลุดพ้นไป ท่านจึงแสดงว่า สมมาทุกขก-
 ขยคามินิยา เป็นเหตุให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ความสิ้นทุกข์โดย
 ชอบก็คือความดับตัณหาได้สิ้นเชิง ได้แก้อรหัตตผลนั่นเอง แม้ว่าเรา
 จะยังไม่สามารถปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้เด็ดขาด แต่ถ้าเราอบรมปัญญา
 ที่ยังเห็นความเกิดและความดับของเบญจขันธ์ เช่นเบญจขันธ์ของ
 เรา เมื่อเบญจขันธ์ของเรากลับไปหมดแล้ว เปลี่ยนมาเป็นเบญจขันธ์
 ของรุ่นหนุ่มรุ่นสาวขึ้นแทนแล้วก็กลับไป เบญจขันธ์ของหนุ่มสาว
 ก็เกิดขึ้นแทน หนุ่มสาวดับหมดไปกลายเป็นกลางคน กลางคนดับหมด
 ไปอีก เหลือเบญจขันธ์แก่กระชุ่มกระชวย เบญจขันธ์แก่กระชุ่มกระชวย
 ก็ดับหมดไป เบญจขันธ์แก่งุ่มง่ามเงอะงะเกิดขึ้นแทน เคยเดิน
 คล่อง ๆ ก็เดินไม่ค่อยคล่อง ต้องเกาะต้องยึดต้องจูงกัน ในที่สุดแก่
 งุ่มง่ามนั้นก็กลับไป เหลือแต่เบญจขันธ์แก่หง่อมลุกนั่งเดินเหินอะไรไม่
 ได้ ต้องอาศัยคนอื่นช่วยพยุงลุกพยุงนั่ง เมื่อแก่หง่อมหรือแก่จนงอม
 กลับไปแล้ว ก็ไม่มีอะไรเหลือ แต่คนเราชอบเป็น คือชอบชีวิต ไม่
 ชอบดับคือไม่ชอบตาย ชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่อาศัยนามกับรูปอยู่ เมื่อธาตุ
 ทั้งหลายคือ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ วิญญาณ รวมกันเข้าถูกส่วน
 ชีโวหรือสภาพผู้เป็นก็ปรากฏ แต่เมื่อธาตุเหล่านั้นแยกกันแล้ว ชีโว
 หรือชีวิตก็ไม่ปรากฏ เพราะฉะนั้น ชีโวหรือชีวิตจึงเป็นสิ่งลม ๆ และ
 มีอยู่ทั่วสรรพางค์กายนี้ เช่นแขนขาเราที่ยังติดอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อนอัน

เดียวกัน จับที่ไหนก็รู้สึกทั้งนั้น เราเข้าใจว่ามีชีวิต แต่เมื่อตัดขาด
 ออกไปแค่นิ้วก้อย นิ้วก้อยที่หลุดไปนั้น ไม่มีประสาทส่วนอื่นมาช่วย
 ชีวิตก็หายไปด้วย เกิดเย็นชืดเน่าเปื่อยไป ส่วนที่เหลือยังมีชีวิตอยู่
 เพราะในส่วนที่ยังเหลือนี้ยังมีทั้งนามทั้งรูป คือทั้งจิตใจและร่างกาย แต่
 เมื่อแยกกันออกทั้งหมดแล้ว คือธาตุ ดิน น้ำ ไฟ ลม อากาศ และ
 วิญญาณ พราจากกันหมดแล้ว ความเป็นผู้นั้นผู้นี้ก็ไม่ปรากฏ นี่แสดง
 ให้เห็นว่าความเป็นหรือชีวิตนั้น เป็นสิ่งที่หาอะไรเป็นสาระไม่ได้ เป็น
 สิ่งที่อาศัยความประกอบกันแห่งนามและรูป เพราะฉะนั้น ชีวิตจึงไม่
 มีสาระ ย่อมมีความดับเป็นธรรมดา ส่วนสิ่งที่ เป็นสาระซึ่งเราจะยึด
 ถือเอาได้ ถ้ายังเป็นปุถุชนก็คือคุณธรรม คือความเพียร ปัญญา
 สติสัมปชัญญะ ขันติ โสรัจจะ อันเป็นคุณธรรมที่ควบคุมจิตให้อยู่
 กับความรู้ถูกรู้ชอบให้สงบระงับ นี่ก็เป็นสาระภายใน ถ้ามีคุณธรรม
 เหล่านี้อยู่เป็นแก่นสารแล้วทุกข์ก็มีน้อย สุขมีมาก ถ้าไม่มีคุณธรรม
 เหล่านี้อยู่ ทุกข์มีมากสุขมีน้อย และก่อทุกข์ให้แก่ตนเองด้วย ไม่มี
 ใครก่อให้ เพราะไม่รู้ตามความเป็นจริงในเรื่องเกิดดับของสังขาร
 จึงยังหลงติดอยู่ในอัฏฐภาพของตนเอง เห็นว่าเป็นเราเป็นของเราเป็นตัว
 ตนของเรา ต่อเมื่อพิจารณาแยกอัฏฐภาพนี้ออกไปเป็นขั้นที่ ๕ หรือ
 เป็นธาตุ ๖ หรือเป็นอาการ ๓๒ ส่วนรูปก็จะมองไม่เห็นว่ามีอะไรที่
 สมควรจะยึดถือเอาเป็นสาระแก่นสาร เมื่อเห็นความจริงถึงขั้นนี้แล้ว
 ความเบื่อหน่ายความคลีคลายความรักรักความติดเบญจขันธ์ ก็จะค่อยเบา

บางไป รู้สำนึกว่าสิ่งนี้เป็นที่อาศัยชั่วคราว เพราะเป็นวิบากของกรรม
 ที่เรากระทำมาดีหรือไม่ดีเท่านั้น ในที่สุดเมื่อหมดเหตุคือกรรมอันเป็น
 เครื่องเลี้ยงแล้ว ก็ย่อมถึงความแตกดับ หาบัญญัติว่าเป็นผู้นั้นผู้นี้ไม่
 ได้ ปรากฏแต่ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม เราทุกคนตั้งแต่เกิดมาจนอายุเท่า
 นี้ ได้เห็นความแยกกันแห่งเบญจขันธ์ออกเป็นธาตุต่าง ๆ โดยความ
 เกิดแล้วดับมามาก แต่เพราะไม่ได้สดับตรับฟังธรรมคำสอนของ
 สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงไม่รู้ตามความเป็นจริง อันเป็นเหตุ
 ปลดเปลื้องทุกข์ออกจากใจ หลงติดอยู่ในเบญจขันธ์กลัวตายเป็นที่สุด
 เพราะติดอยู่ในความเป็น อันที่จริงตายนั้นก็คือความดับสภาวะทุกข์เสีย
 ชั่วคราว ในเมื่อยังไม่สิ้นกิเลส คือราคะความรักใคร่ยินดีในเบญจขันธ์
 คือยินดีทุกข์ก็ยังไม่สิ้นเหตุปัจจัยแห่งความเกิด แต่ถ้าตัดราคะคือความ
 รักเบญจขันธ์ได้เด็ดขาด เหตุปัจจัยที่จะให้เกิดก็หมดสิ้น ไม่ต้องเกิด
 อีก ท่านว่าพระอริยเจ้าชั้นพระอรหันต์ ท่านไม่ยินดีความเป็น และ
 ท่านก็ไม่ยินดีความตาย เพราะความเป็นและความตายนั้นเป็นอาการ
 ของเบญจขันธ์ ท่านปล่อยไปตามเรื่องของเบญจขันธ์ นี่แสดงให้เห็น
 ว่าท่านผู้มีจิตวิมุตติหลุดพ้นแล้ว ไม่ทำลายเบญจขันธ์ของตนเอง แต่
 บำรุงเลี้ยงเบญจขันธ์ไว้เพื่อใช้ประโยชน์แก่โลก เช่นแสดงธรรมะ
 แนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้รู้โทษของเบญจขันธ์ว่าเป็นทุกข์ เพื่อละเหตุแห่ง
 ทุกข์เสีย ปัญญาชั้นสูงคือปัญญาที่หยั่งเห็นเบญจขันธ์ตามความเป็น
 จริง ว่าเป็นสังขารที่มีความเกิดและความเสื่อมเป็นธรรมดา เป็นเหตุ

ให้ชำแรกกิเลสอันเป็นเครื่องหุ้มห่อจิตให้หลงติดอยู่ในทุกข์ให้หลุดพ้นไป
บรรลุลความสิ้นทุกข์โดยชอบดังนี้ บัญญาจึงเป็นธรรมะที่ทำได้ทั้งอัน
สูงสุด คือพ้นจากทุกข์ภัยในสังสารวัฏฏ์เด็ดขาด บัญญาเป็นคุณธรรม
สำคัญที่โลกต้องอาศัยมากกว่าอย่างอื่น เพราะเป็นแสงสว่างที่ส่อง
ทางดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ทั้งในปัจจุบันและในสัมปรายภพ ภายหน้า
และความพ้นทุกข์เด็ดขาด คือมรรคผลนิพพาน ฯ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสอนให้มคตพึงอยู่ อย่าเป็นผู้ไม่มี
ที่พึงอยู่ เพราะผู้ไม่มีที่พึ่ง ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ดังพระพุทธภาษิตที่ได้
ยกขึ้นเป็นหัวข้อในเบื้องต้นนั้น เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ปรารถนาจะเป็น
ผู้มคต พึงบำเพ็ญคุณธรรม ๑๐ ประการ มีศีล เป็นต้น อันเป็นธรรม
ที่ทำตนให้เป็นที่พักพิงแก่ตน ตามพระโอวาทของพระบรมศาสดาสัมมา
สัมพุทธเจ้าดังแสดงมา ถ้วยประการฉะนี้ ฯ

ធម្មបទ វិទ្យាធម្មបទសមាសក្ការាធិបតី

ពណ៌ស្រស់ អង្គការបច្ចេកទេស ត្រ. ៨១៧៩០

ធម្មបទ វិទ្យាធម្មបទសមាសក្ការាធិបតី ធម្ម. ២៤៤១
